

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**TÜRK DİLİ TARİHİ İÇERİSİNDE {+IIk} EKİNİN GELİŞİMİ VE
İŞLEVLERİ**

Ayşenur EMEKTAR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

TÜRK DİLİ TARİHİ İÇERİSİNDE {+IIk} EKİNİN GELİŞİMİ VE
İŞLEVLERİ

Ayşenur EMEKTAR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

ÖZET

EMEKTAR, Ayşenur. Türk Dili Tarihi İçerisinde {+IIk} Ekinin Gelişimi ve İşlevleri, Yüksek Lisans, ANKARA, 2022.

{+IIk} eki, Türkçenin en işlek yapım eklerinden biri olup Orhon Yazıtları'ndan günümüz eserlerine kadar varlığını korumuştur. Türk dili tarihi boyunca yaşanan değişim ve etkileşimler, {+IIk} ekinin de seyrini etkilemiştir. Ekin gelişimi devam ederken, işlevleri de tarihî süreç içerisinde artış göstermiştir. Yapılan çalışmaya göre, on altı işlev bulunmaktadır. Bu işlevler: bitki, hayvan, alet, eşya, giysi, renk, yer adı yaparak somut adlar; aidiyet ve mensubiyet, meslek, tıp terimleri, sayı, zaman, ölçü ve soyut adlar; ikilemeler, kalıcı isimler, sıfatlar yapmaktır. Bunun dışında ekin, yardımcı fiiller ve {+çI}, {+mAk}, {+mAz}, {+sIz} gibi eklerle de bir araya geldiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

{+IIk} eki, Türk dili, ek, yapım eki, isim, sıfat, yardımcı fiil, işlev.

ABSTRACT

EMEKTAR, Ayşenur. The Development and Functions the Suffix of {+llk} in the History of Turkish Language, MSc, Ankara, 2022.

The {+llk} suffix is one of the busiest constructional suffixes in Turkish and has survived from the Orkhon Inscriptions to today's Works. Changes and interactions throughout the history of the Turkish language have also affected the course of the {+llk} suffix. While the development of the crop continued, its functions also increased in the historical process. According to the study, there are sixteen functions. These functions are: plants, animals, tools, goods, clothes, colors, places, making concrete names; belonging and affiliation, profession, medical terms, number, time, measure and abstract names; reduplications, permanent nouns, adjectives. Apart from this, it has been seen that the suffix comes together with auxiliary verbs and suffixes such as {+çI}, {+mAk}, {+mAz}, {+sIz}.

Keywords

{+llk} suffix, Turkish language, suffix, noun, adjective, auxiliary verb, functions.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: AD YAPMA İŞLEVİ	
1. 1. SOMUT AD YAPMA İŞLEVİ	5
1.1. 1. Bitki ve Hayvan Adı Yapma İşlevi.....	5
1. 1. 2. Eşya ve Alet Yapma İşlevi.....	7
1. 1. 3. Giysi Adı Yapma İşlevi.....	9
1. 1. 4. Organ Adı Yapma İşlevi.....	11
1. 1. 5. Yer Adı Yapma İşlevi.....	12
1. 2. SOYUT AD YAPMA İŞLEVİ	16
1. 2. 1. Aidiyet ve Mensubiyet Bildirme İşlevi... ..	100
1. 2. 2. Meslek Adı Yapma İşlevi.....	102
1. 2. 3. Renk Adı Yapma İşlevi.....	110
1. 2. 4. Tıp Terimleri Yapma İşlevi.....	112
1. 2. 5. Ölçü Adı Yapma İşlevi.....	113

1. 3. KALICI AD YAPMA İŞLEVİ.....	115
2. BÖLÜM: SIFAT YAPMA İŞLEVİ.....	119
3. BÖLÜM: YARDIMCI EYLEMLERLE KULLANIMI.....	123
4. BÖLÜM: EK BİRLEŞMELERİ.....	135
5. BÖLÜM: İKİLEME YAPMA İŞLEVİ.....	145
SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA.....	150
EK1 ORJİNALLİK RAPORU.....	154
EK2 ETİK KURUL/ KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	156

KISALTMALAR

AH: Atebetü'l-Hakâyık

A: Arapça

AY: Altun Yaruk

BİKKP: Budacı İyi ve Kötü Kalpli
Prens Hikâyesinin Uygurcası

BK: Bilge Kağan Yazıtı

CC: Codex Cumanicus

ÇBH: Çaçtani Bey Hikâyesi

DK: Dede Korkut Kitabı

DLT: Dîvânu Lügâti't-Türk

EGT: Mahmûd b. Kadî-i Manyâs
Gülistan Tercümesi

F: Farsça

GT: Gülistan Tercümesi (Seyf-i Sarâyî)

HE: Hayretü'l-Ebrar

IB: Irk Bitig

KB: Kutadgu Bilig

KÇ: Küli Çor Yazıtı

KE: Kısas-ı Enbiya

KHŞ: Kutb'un Husrav u Şîrîn'i

KİP: Kuanşi İm Pusar

KT: Kül Tigin Yazıtı

LD: Lutfi Divanı

May: Maytrisimit

Moğ.: Moğolca

MR: Münebbihü'r-rākîdin

MT: Mantiku't Tayr

N: Nevaî Divanları

NF: Nehcü'l Ferādîs

R: Karahanlıca İlk Kur'an Tercümesi

RKE: Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı

Sank.: Sanskritçe

Soğd.: Soğdca

SD: Sekkaki Divanı

SN: Süheyl ü Nevbahar

Ş-U: Şine-Usu Yazıtı

Tar: Taryat Yazıtı

YED: Yunus Emre Divanı

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Türkçenin en işlek yapım eklerinden biri olan {+IIk} ekinin gelişimi ve işlevleri incelenmiştir. Bu inceleme, Orhon Yazıtları'ndan itibaren günümüze kadar Türkçenin belirli eserleri taranarak hazırlanmıştır.

{+IIk} ekinin işlevleri, beş bölümde toplanmıştır. Bu bölümler ise kendi içerisinde tekrar sınıflandırılmıştır. Böylelikle, her bölüm başlığında alt başlıklar oluşturulmuştur. Ekin gelişiminin izlenmesi için, her başlık ve alt başlığın içerisinde Türkçenin tarihî dönemleri belirtilerek örnekler verilmiştir.

Çalışmanın Birinci Bölümü, ekin ad yapma işlevini ele almaktadır. Bölümün içerisinde; somut ad, soyut ad ve kalıcı ad yapma işlevi olmak üzere üç başlık bulunmaktadır. Somut ad yapma işlevi kendi içerisinde bitki ve hayvan, eşya ve alet, giysi, organ, yer adı yapma işlevi; soyut ad yapma işlevi ise aidiyet ve mensubiyet, meslek, renk, tıp terimleri, ölçü adları yapma işlevi olarak beş alt başlıkta irdelenmektedir.

İkinci Bölüm, ekin sıfat yapma işlevine dairdir.

Üçüncü Bölüm, {+IIk} ekinin *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* ve *yap-* gibi yardımcı eylemler ile birlikte kullanımını ele almaktadır.

Dördüncü Bölümde, ekin {+çI}, {+mAk}, {+mAz} ve {+sIz} gibi eklerle bir araya gelerek oluşturduğu birleşik eklerden söz edilmektedir.

Beşinci Bölüm ise; ekin, ikilemeler içerisinde yer aldığı örnekleri bulundurmaktadır.

Çalışmayı hazırladığım süreçte tez danışmanlığımı yürüten ve bilgilerini, desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN başta olmak üzere bu dönemde bana yardımcı olan değerli bölüm başkanımız Prof. Dr. Emine YILMAZ'a, çalışmalarımda bana destek olan İnci MEFA ve Saffet İrem ÇİTLER'e, eğitim hayatım boyunca yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Bu tez, Türk Dil Kurumunun destekleri ile hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Türkiye Türkçesinin en işlek yapım eklerinden biri olan {+IIk} eki, Orhon Türkçesi döneminden günümüze kadar kullanılagelmiştir. İsim ya da fiil tabanlarına gelerek kelimeye isim veya sıfat özellikleri kazandıran bir ektir. Bitki ve hayvan, eşya ve alet, giysi, organ ve yer adı türeterek somut adlar; aidiyet ve mensubiyet, meslek, renk, tıp terimleri ve ölçü bildirerek soyut adlar ve isimleri niteleyerek sıfatlar oluşturmaktadır. Ekin, sıklıkla ek fiillerle birlikte kullanıldığı da saptanmıştır.

Deny; kitabında {+IIk} ekini iki ana başlık altında incelemektedir. Bu ek, yalın veya somut anlamlı adlar meydana getirmeye yarar (Deny 1921: 302). +IIk ekinin bazı özel kullanışları. 1. İsim kümelerine eklenebilir. 2. Bazen fiil adına katılır. 3. Olumsuz fiillerin geniş zaman sıfat-fiillerine katılarak özel deyimler meydana getirmeğe yarar. 4. Birkaç münferit hâlde zamirlere, zarflara ve hatta bir veya iki adlı bulunma hâline katılır: benlik, hiçlik vs. (Deny 1921: 305).

{+IIk} yapım eki ile ilgili genellikle adlardan ve sıfatlardan adlar türeten +IIk/ +IUk eki de çok işlek ve kapsamlı bir ektir. Asıl işlevi, eklendiği kelimeye ‘tahsis, bir şey için’ anlamı veren adlar türetmektir. Ekteki kullanım işlekliliği ve geldiği kelimenin anlam yapısı ona, ana işlevine koşut yeni bir takım işlevler daha kazandırmıştır (Korkmaz 2009: 55). Korkmaz, çalışmasında {+IIk} ekine ait on üç adet işlev tespit etmiştir.

Kavram ekidir. Genel oluş ve bol bulunuşu bildirir. Varlık adı olan kök ve gövdelere getirilerek, somut varlık adlarını soyutlaştırır. Bu ek, başlangıçtan beri Türkçenin belli başlı addan ad yapma eklerinden biri olarak kullanılagelmiştir (Karaağaç 2012: 256). Karaağaç; soyut adlar, yer adları, araç adları ve nitelik adları yapma olarak dört işlev tespit etmiş ve bu işlevleri incelemiştir.

Türkçenin dil bilgisini ele alan kitaplarda addan ad yapım ekleri arasında yer alan +IIk eki, başka bir deyişle biçim birimi (morpheme), +lık, +lik, +luk ve +lük olmak üzere dört alt biçim birimine (allomorphe) sahiptir. Türkçenin en eski yazılı kaynakları olan Orhon Yazıtlarından bu yana her eserde kullanımı görülen ek, geçen zaman içinde pek çok işlev kazanmıştır. Soyut adlar ve sıfatlar yapma görevinde yaygın olarak kullanımı

dışında da somut adlar, yer adları, eşya adları oluşturma gibi işlevleri de mevcuttur. Sözü edilen bu işlevler de kendi içlerinde çeşitli kategorilere ayrılabilir (Bayraktar 2015: 602). Bayraktar, çalışmasında {+IIk} ekine dair on sekiz işlev tespit etmiştir.

Ek, Orhon Türkçesinde {+Ixx} biçiminde kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesi dönemi için Erasla, “soyut ve somut isimlerle sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isim yapma eki” (Eraslan 2012: 100) olduğunu bildirdikten sonra eklemektedir: Ek Moğolcada da aynıdır. Adgırlık “hara”, ağılık “hazine” vb. ek +sız/ +siz ekli olumsuz sıfatlara da getirilebilir. Arıgsızlık “pislik”. Ekin bazen +lıg/ +lig okunduğu da görülür. küturulmağık “kurtulma” (Eraslan 2012: 100).

Karahanlı Türkçesi döneminde, {+IIk} ekinin gelişimi devam etmektedir. İslamiyet’in etkisiyle soyut ad yapma işlevinde artış başlamıştır. Üzerine getirilmiş olduğu ismin bünyesindeki ünlülere göre düz-yuvarlak olmaktadır. Türkçe ve yabancı kökenli isimlerin üzerine gelerek genellikle soyut bazen de somut isimler yapar. Bir durum bildirdiği gibi; mekân ifadesinde de kullanılmaktadır. Bazı kelimelerde sıfat eki fonksiyonundadır (Hacıeminoğlu 2019: 14).

Harezmi Türkçesi dönemi öncesinde, ekin soyut ad yapma işlevindeki artış bariz bir hâl almıştır. Hacıeminoğlu, bu konuya dikkat çekmiştir. Türk dilinin her devrinde çok kullanılmış olan bu ek, incelediğimiz metinlerde türkçe veya yabancı isimlerin üzerine gelerek, genellikle mücerret (soyut), bazen de müşahhas (somut) isimler yapar. Mastar şeklinde bulunan fiil isimlerine eklendiği zaman fiilin ifade ettiği hareketin mücerret ismini bildirir (Hacıeminoğlu 1997: 42).

{+IIk} ekinin Kıpçak Türkçesi dönemindeki kullanımını çok ve farklı kullanılışı olan bu ek, Kıpçakçada da soyut isim, âlet ve yer isimleri türetmek gibi çeşitli görevlerde kullanılmaktadır. Kıpçakça gramerlerde her şeyden önce bir mastar ekidir ve isimlerden mastar yapar. Fakat fiillerden +mak/ +mek ile yapılmış mastarların sonuna da gelir. Mastar yapma vazifesinin yanında ‘bir şey için hazırlanmış olduğunu göstermek’ vb. kullanılışları da vardır. Ek ünlüsü ses uyumuna tâbi olarak, yuvarlak ünlülü sözlerde +luğ/ +lük şeklinde kullanılmaktadır. Yalnız nadir olarak (cahalluk CC 131,1) ses uyumuna aykırı olarak yuvarlaklaştığı da görülmektedir (Karamanlıoğlu 1994: 29).

Çağatay Türkçesi dönemi için Eckmann, ekin sıklıkla –lığ/ -liğ/ -luğ/ -lüg ekiyle karıştığını (Eckmann 1988: 35) belirttikten sonra {+IIk} ekinin fonksiyonlarını altı grupta incelemiştir. Vasıf ifade eden mücerret isimler, iş-meslek, bir şeyin bol bulunduğu yer, bir şeyin uygunluğunu anlatmak, zaman uzunluğu ve eksiltme, azaltma (Eckmann 1988: 35).

Ekin, Eski Anadolu Türkçesi döneminde düz ünlü ile yuvarlak ünlü tabanlara geldiği görülse de büyük çoğunlukta ünlü uyumunu sağladığı görülmektedir. Timurtaş da bu görüşü belirtmiştir. Umumiyetle mücerred mânâda isim yapan ve başka fonksiyonları da olan –lık, -lik, -luk, -lük ekinin vokali kökün vokaline uymaktadır (Timurtaş 1976: 347). Gürer Gülsevin ise ekin bu dönemdeki işlevlerini yedi başlıkta incelemiştir. İsimler ve sıfatlardan soyut isimler yapma, isimlerden zaman bildiren sıfatlar yapma, belirli bir devreyi gösteren isimler yapma, meslek ve meslek hâline getirilmiş uğraşları gösteren isimler yapma, bir maddenin ne için uygun olduğunu gösteren sıfatlar yapma, alet ismi türetme ve bitki adları yapma (Gülsevin 2017: 127).

Ekin, Arapça ve Farsça birçok tabana gelerek Türkçeye birbirinden farklı yeni anlamlar kazandırdığı görülmektedir. Üstelik bu işlevi gerçekleştirirken, sözcüklerin yalın hâllerine eklenerek Türkçenin, Arapça ve Farsça eklerden arınmasını sağlamaktadır. Bu düşünceyi destekleyenlerden biri de Banguoğlu olmuştur. +IIk adları özellikle yalın adları karşıladıklarından yazı dilimizin millileşmesinde çok iş görmüşlerdir:

1. –î nispet sıfatları eki ile onu isimleştiren –at dişilik ekinin birleştiği olan –iyyat = -iyet, Arapça yalın adları bizim –lik adlarıyla karşılanır: meşruiyet= meşruluk, muafiyet= muaflık, İslâmiyet= Müslümanlık gibi.
2. Vekâlet= vekillik, garâbet= gariplik, fena= fanilik gibi.
3. Arapça –î nispet sıfatlarından bir takımını da –IIk sıfatlarıyla karşılıyoruz: yevmî= günlük, senevî= yıllık, dünyevî= dünyalık gibi. (Banguoğlu 2011: 195,196).

Çalışmanın devamında Türkçenin tarihî dönemlerinden seçilen eserlerden hareketle, örneklerle {+IIk} ekinin işlevleri incelenecektir. Bu doğrultuda Orhon Türkçesi döneminden Bilge Kağan, Köli Çor, Kül Tigin, Ongi, Tonyukuk Yazıtları; Eski Uygur Türkçesi döneminden Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuanşi İm Pular, Maytrisimit; Süüci, Şine-Usu, Taryat, Tez

Yazıtları; Karahanlı Türkçesi döneminden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi, Kutadgu Bilig; Harezmi Türkçesi döneminden Nehcü'l Ferâdîs, Rabguzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı; Kıpçak Türkçesi döneminden Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şîrîn'i, Gülistan Tercümesi; Çağatay Türkçesi döneminden Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı; Eski Anadolu Türkçesi döneminden Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı ve Türkiye Türkçesinden Türkçe Sözlük ve Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi incelenmiştir.

1. BÖLÜM

AD YAPMA İŞLEVİ

Bu bölüm; somut ad yapma, soyut ad yapma ve kalıcı ad yapma işlevi olarak üç ana başlıkta incelenmiştir.

1.1. SOMUT AD YAPMA İŞLEVİ

Somut adlar; insan, bitki, hayvan ya da nesne gibi dış dünyada algılanabilen varlıkları karşılayan kelimelerdir. Bu bölümde, somut adlar başlığı altında bitki ve hayvan; eşya ve alet; giysi, organ ve yer adı olmak üzere beş başlık bulunmaktadır.

1. 1. 1. Bitki ve Hayvan Adları Yapma İşlevi

Yapılan taramalarda, {+ilk} ekinin bitki ve hayvan adı yapma işlevine Orhon, Eski Uygur ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde rastlanmamıştır. Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde ise yalnızca birkaç örnekle sınırlı kalmıştır.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig incelenmiştir. Bulunan kelimeler: “üzüm çardaklarına ayak yapılacak ağaç” anlamında *adaklık*; “yemeklik, buğday” anlamında *aşlık*; “üzüm asmalarına çardak yapılmak üzere ayrılan ağaç” anlamında *badıçlık yıgaç*; “sarmaşık otu” anlamında *çenglik*; “üzerine eğer koyulan ağaç” anlamında *edherlik* olmuştur.

Adaklık (DLT I 149-20)

Aşlık (DLT I 204-14)

Badıçlık yıgaç (DLT I 502-21)

Çenglik (DLT I 383-17)

Edherlik (DLT I 151-16)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Harezmi Türkçesi dönemine ait eserlerden *Nehcü'l Ferâdis* ve *Kıyasü'l Enbiyâ* taranmıştır. *Nehcü'l Ferâdis*'te “buğday” anlamına gelen *aşlık*, *Kıyasü'l Enbiyâ*'da ise “tohum” anlamındaki *urluk* kelimesi tespit edilmiştir.

Aşlıqlarında yamanraqını keltürdi taqı bir yerde qoydı. (NF 337-13)

Melik sarâyığa hoş sürdi, *urluk* saçdı. (RKE 162r16)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Bu dönem için; *Codex Cumanicus*, *Husrev u Şirin* ve *Gülistan Tercümesi* incelenmiş ve beş adet örneğe ulaşılmıştır. Çalışmada *aşlık* ve *urluğ* örneklerine daha önce de yer verilmiş; *yüzerlik* örneği ise ilk kez bu dönemde karşımıza çıkmıştır.

Aşlık (CC I 55b/2)

Kaçan kim niyyet edgü kılsa él han köp *aşlık* ünér ol yél şür yérden. (KHŞ 1983)

Urluk (CC I 25b/21)

Yér *urluğ* almayınça bérmez *aşlık* havā deryādın alsa soñ bérür çıq. (KHŞ 4078)

Yüzerlikke ni kılsa ot miñ ança kıılır. (GT 62-6)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

İlk bölümde yer alan, tek hayvan adı örneği; Eski Anadolu Türkçesi döneminde, *Kıyas-ı Enbiyâ* adlı eserde tespit edilmiştir. “Buğday biti” anlamına gelen *aşlık biti*; “buğday” anlamındaki *aşlık* kelimesine bağlı olarak türemiş ve belirtisiz isim tamlaması oluşturmuştur.

Eyitdüm ol tūfāndur ve çekürge ve *aşlık biti* ve kurbāğa ve kan ve ʿaşā ve Mūsānuñ nūrlu eli ve mälları taş olmaq ve deñize ğarılmaqdur. (KE 408/10)

1. 1. 2. Eşya ve Alet Adı Yapma İşlevi

Eşya ve alet adları için tüm dönemlerde örnek bulunmaktadır. Fakat tarihsel gelişim içerisinde, {+IIk} eki ile elde edilen eşya ve alet adlarının kullanım alanının da genişlediği gözlemlenmektedir.

Orhon Türkçesi Dönemi

Bilge Kağan, Köli Çor, Kül Tigin, Ongi, Tonyukuk Yazıtları incelenmiş ve “parfüm” anlamındaki *kookalık* örneğine rastlanmıştır.

Kookalık ö[...] altun kümüş kergeksiz kelürti. (BKT G11)

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuanşi İm Pular, Maytrisimit; Süüci, Şine-Usu, Taryat, Tez Yazıtları taranmıştır. Bulunan örnekler “ölçek” anlamındaki *kürilik*, “taht” anlamındaki *orunluk* ve “buhurdan” anlamındaki *tütsüglük* olmuştur.

Çarıçın çikin kürin *kürilikin* tınlıglarığ ardılar yuvdılar. (May. 75,40)

Çayusı örtlüg (temirli)g *orunluklar* öze olurlar. (May. 112,37)

Yüksäk ediz *orunluqtın* kodı. (BİKKP LXI. 5.)

Tütsüglük tutup evining kapağında uluğ ağır ayamağın kelteçi dıntarlarag... erti. (May. 94,5)

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi, Kutadgu Bilig eserleri taranmıştır. “Fıtilik, fitil yapmak için hazırlanmış olan pamuk” anlamında *beliklik kebez*; “yazı yazılmak için hazırlanan şey” anlamında *bitiklik*; “kadınların

yanaklarına sürdükleri allık” anlamında *enğlik*; “et asılacak çengel” anlamında *etlik*; “kilidin dişleri” anlamında *kiritlik* örneklerine rastlanmıştır.

Beliklik kebez (DLT 510-4)

Bitiklik (DLT 508-18)

Enğlik (DLT 115-17)

Etlik (DLT 101-17)

Kiritlik (DLT 72-28)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Kıyasü'l-Enbiyâ ile Nehcü'l Ferâdis eserleri taranmış ve toplamda üç örnek tespit edilmiştir. Bu örnekler; “kiriş” anlamında kullanılan *ağırhıq*, “allık” anlamındaki *eñlik* ve “sürme kabı” anlamını veren *sürmeliktir*.

Baqar, bu èwnüñ *ağırhıqı* sınıp turur. (NF 432-16)

Kirşeni qar qanı *eñlik* yaqsa tağlar şüreti/ Tonluqı tañsuq yığardın Rüm Hıñay atlas çuzı (RKE 68v2)

Tört tanuq tanuqluq børseler kim sürme yığaçı *sürmelik* isinge soqulmuş. (NF 347-11)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesi dönemi eserleri içerisinde, alet ve eşya adlarına yalnızca Codex Cumanicus'ta rastlanmıştır.

Çıraklık: şamdan, mumluk (CC I 52b/17)

Karalık: hokka (CC I 30a/1)

Otluk: çakmak taşı (CC I 40a/19)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahâr, Yûnus Emre Divânı incelenmiştir. *Çanaklık*, “şemsiye” anlamındaki *günlük*, *iplik* ve “mendil” anlamına gelen *yağlıg* örnekleri tespit edilmiştir.

Öjümüzde hon ve anuñ üzere *çanaklıklar* ve sığraqlar var. (KE 923/11)

Şâmi *günlügi* yir yüzine dikdürmişidi. (DK D10)

Yir yüzinde evvel *iplik* egiren Havvâyıdı. (KE 66/5)

Anuñ mişlini görmemiş oladı/ Aña virdi bir *yağlıga* toladı (SN 3914)

1. 1. 3. Giysi Adı Yapma İşlevi

Giysi adlarına dair örnekler, Orhon Türkçesi ve Eski Uygur Türkçesi eserlerinde tespit edilememiştir. {+IIk} eki ile oluşturulan giyecek adları, Karahanlı Türkçesi eserlerinden itibaren varlığını devam ettirmiştir.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Karahanlı Türkçesi için Atabetü'l- Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig taranmıştır. “Kadın ayakkabısı” anlamında *bükümlük*; “eldiven, elcik” *eliğlik*; *eteklik*; “eğer keçesi, içlik” anlamında *içlik*; “giysi” anlamında *keçgümlük*; “kesilen hayvanların derisinden yapılan Türk çarığı” anlamında *izlik*; “elbiselik” anlamında *tonluk* kelimeleri tespit edilmiştir.

Bükümlük (DLT I 152-14)

Eliğlik (DLT I 153-11)

Eteklik (DLT I 152-9)

İzlik bolsa er öldimes, *içlik* bolsa at yıgramas (DLT I 104-24/25)

Bu dünyâ neñidin nigü *keçgümlük*/ Ol artuğ tilese vebâl koçguluğ (AH 17b)

Tiriglikni mün kıl asıg eçgümlük/ Yarım bolğa eçgü yigü *keçgümlük* (KB 232)

Ol anıñ *tonlukın* kısdı. (DLT II 11-10)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Kısasü'l-Enbiyâ ile Nehcü'l Ferâdis incelenmiştir. Harezmi Türkçesi döneminde elde edilen tek örnek olan, “kıyafet” anlamındaki *tonluk* kelimesi Kısasü'l-Enbiyâ'da bulunmaktadır.

Kırşeni qar kanı eñlik yaqsa tağlar şüreti/ *Tonluğu* tañsuk yığardın Rüm Hıñay atlas çuzı (RKE 68v2)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şirîn'i ve Gülistan Tercümesi taranmıştır. İki örneğe ulaşılmıştır: *butluk* ve *tonluk*.

Butluk: kemikle kaplanarak yapılan ve vücudun belden aşağısını korumaya yarayan zırh (CC I 50b/12)

Sa'âdet *tonluğun* dâyim tokığay. (GT 274-8)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Çağatay Türkçesi döneminden Ali Şir Nevâi Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı taranmıştır. Tespit edilen tek örnek; başörtüsü, yaşmak anlamındaki *yağlık* kelimesi Lutfî Divanı'da bulunmaktadır.

Yağlık tiger lebiñga ni ferhunde fâlı bar/ Min mübtelâ-yı hecr ü anıñ hōş vişâli bar (LD 770)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Bu döneme dair Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı taranmıştır. Dört

örnek bulunmuştur: “üste giyilen ince elbise” anlamında *derlik*, *gicelik*, *kaftanlık* ve “evlenecek kıza verilecek şey, çeyizlik” anlamındaki *kalınlık*.

Ki yindek süci içmek erlik degül/ Çuğaldur erün tonı *derlik* degül (SN 4457)

Başumuzdan *giceliğümüz* alduğı yok. (DK D107)

Ol kızın üç canavar *kalınlığı kaftanlığı* var-idi. (DK D173-1)

1. 1. 4. Organ Adı Yapma İşlevi

Organ adı yapma işlevi, {+llk} ekinin çok kullanılmayan işlevlerinden olsa da Orhon Türkçesinden itibaren örnekleri mevcuttur. Çalışmada yer alan organ adları; Orhon Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine aittir.

Orhon Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Bilge Kağan, Köli Çor, Kül Tigin, Ongi, Tonyukuk Yazıtları incelenmiş; “uyluk, kalça kemiği” anlamında *udlık* örneği tespit edilmiştir.

Ol tegdükte bayırkuuniñ ak adgırığ *udlıkın* sıyu urtı. (KT D36)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Harezmi Türkçesi için Nehcü’l Ferâdîs ve Rabguzi’nin Kısasü’l-Enbiyâsı taranmış; “kalça kemiği” anlamındaki *uyluk* örneğine rastlanmıştır.

Yaçkübnıñ *uyluk* tamurı ağrıdı. (RKE 61v18)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku’t Tayr, Münebbihü’r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar ve Yûnus Emre Divanı incelenmiştir. “Taraklık, tarak kemiklerinin bulunduğu organ; el, ayak, bel taraklıkları” anlamında *taraklık* ve *uyluk* örnekleri tespit edilmiştir.

Kız köşkden bakar-idi, *taraklığı* boşaldı. (DK D180-4)

Kaba ökçem *uyluğum* karşı tutan Kazan er idüm. (DK D 277-13)

1. 1. 5. Yer Adı Yapma İşlevi

Çalışmada yapılan incelemelere göre, {+llk} eki ile oluşturulan yer adları Eski Uygur Türkçesi eserlerinden itibaren görülmeye başlanmıştır. Köktürkçe hariç tüm dönemlerde örnekleri mevcuttur.

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Eski Uygur Türkçesi için Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaçtani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuanşi İm Pular, Maytrisimit; Süüci, Şine-Uru, Taryat, Tez Yazıtları taranmıştır. Bulunan örnekler Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Kuanşi İm Pular, Maytrisimit'e aittir. Yedi farklı kelime tespit edilmiştir: "hazine" anlamında kullanılan *agılık*, "mutfak" anlamındaki *aşlık*, üzüm bağı anlamındaki *borluq*, "bağ" anlamında *qalınlıq*, "hapishane" anlamındaki *qınlıq*; "gölgelik, çardak" anlamındaki *köligelik*; "koruluk, ağaçlık" anlamındaki *yimişlik*.

Üç *agılık* eki y(e)g(i)rmi bölök nomlar ärür. (AY 1625)

Kamag *aglıkımtaki* ed tavarımın buşıçı koltguçı dımtarlar ilitdi. (May. 12,46)

Munçulayu berip *aglıktaki* ağı barım azqına qaltı. (BİKKP VII. 5.)

Qışlıq *aşlıq* qaznaqları alqu. (May. 101,36)

Yirin suvın bağı *borluqın* erin atın oqlatdımız... (May. 69,13)

Borluqumın közädzün anta açmayın tep. (BİKKP LXXIII. 3.)

Qalınlıqların *borluqların* sögütin yimişin erksinip adın igil kertilerqa birdimiz. (May. 73,41)

Yazuqsuzun yana yoqıla kelip *qınlıqta* kirip ba...(KİP 37)

Qangı ilig begig *qınlıqta* bekletip yiti yüligün adakı ol... (May. 58,45)

Elgin adaqın bälklöp *qınlıqta* urdılar. (BİKKP LXIII. 4.)

Kök qalıqda bra aşquğ *köligelik* ed tavarlar közünti. (May. 18,33)

Yinçün *yimişlik* yirin tolu töşep samntapuşp yimişlikig satgın alır. (May. 52, 1-2)

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi, Kutadgu Bilig taranmıştır. *Ağılık*, “nişan yeri” anlamında *amaçlık*, *çiçeklik*, “abdesthane, ayakyolu” anlamında *çumuşluk*, “eriklik, erik bahçesi” *erüklük*, “ceviz oynamak için çukur açılmış olan yer” anlamında *eteçlik*, “kabak tarlası, kabak biten yer” anlamında *kabaklık*, “kavunluk, kavun tarlası” anlamında *kavunluk*, “pamukluk, pamuk biten yer” anlamında *kebezlik*, “kepek konan yer” anlamında *kepeklik*, “gölgelik” anlamında *köliklik*, “kömür yakmak için yakılan ağaç ve kömür konan yer” anlamında *kömürlük*, “gölgelik” anlamında *köşiklik*, “yollarda yolcuların su içmeleri için yapılan hayrat, imarethane” anlamında kullanılan *muyanlık*, ocaklık yer, “söğüt ağacı biten yer” anlamında *söğütlük*, “anbar” anlamında *tariğlik*, “mal konan yer, hazine” anlamında *tawarlık*, “demir eritilen ve süzülen yer” anlamında *temürlük*, “direklik, ağaç yetişen yer, kavaklık” anlamında *tireklik*, “konulacak yer” anlamında *tüşlük*, “sığır gibi hayvanların ahırda yattığı yer” anlamında *udhluk*, “darı konulan yer” anlamında *ügürlük*, “cevizlik, ceviz biten yer” anlamında *yagaklık*, “ağaçlık, ağaçlı olan yer, kereste bulunan yer” anlamında *yıgaçlık* örneklerine rastlanmıştır.

Ağılıkka kılsa ağıçı sini/ Bütün çın bolup sen yoriğil köni (KB 4145)

Amaçlık (DLT I 150-20)

Aşlık (DLT I 114-4)

Çeçeklik (DLT I 508-12)

Çiçeklikte sandvaç öter miñ ünün/ Oqır şurı ıibri tünün hem künün (KB 78)

Çumuşluk (DLT I 503-1)

Erüklük (DLT I 152-25)

Eteçlik (DLT I 151-14)

Kabaklık (DLT I 503-18)

Kagunluk (DLT I 504-19)

Kepeklik (DLT I 508-13)

Kepezlik (DLT I 507-5)

Köliklik yér (DLT 510-9)

Köşiklik yér (DLT I 509-17)

Kömürlük (DLT I 506-19)

Muyanlık (DLT III 172-21)

Muḩadı *muyanlıkta* tüşti barıp/ Kiçe yattı anda tünedi serip (KB 489)

Otluk (DLT I 98-16)

Otuḩluk (DLT I 162-8)

Söḩtük (DLT I 506-9)

Temürlük (DLT I 506-16)

Tireklik (DLT I 509-6)

Tüşlük (DLT I 477-6)

Udhluk (DLT I 98-28)

Yagaklık (DLT III 51-17)

Yıgaçlık (DLT III 51-10)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Nehcü'l Ferâdis, Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. *Çeçeklik*; “çöplük” anlamındaki *süplük* ve “pencere” anlamında kullanılan *tünlük* örnekleri tespit edilmiştir.

Bu mundaḩ *çeçeklikde* könlüm bu kün/ Seniḩ birle bolup avunmaḩ tiler (RKE 80r13)

Hurma saġraqlarını büküp andın çıqğan sütüni içer taqı *süplüklerde* eski öpreklerni yuvup tonınga yamaġ kılur. (NF 400-10)

Ol arada bir quş ewke *tünlükdin* uçup kirdi. (NF 43-6)

Quş uçup *tünlükde* ƣondi. (RKE 135r5)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

{+llk} eki ile yapılan yer adları için; Kıpçak Türkçesinden Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şırın'ı, Gülistan Tercümesi taranmıştır. Bulunan örnekler Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şırın'ine aittir. Bunlar: "samanlık" anlamında *bienlik*; *ƣavunluk*, *konaklık*, *tünlük*, *sazlık* olmuştur.

Çüprekke ulganmış daġı *bienlikte* koyulmuş ƣaçan ol sözni ayt[t]ı. (CC II 61b/5-6)

On *ƣavunluk* ol saña hāşıl iterge ƣıl yarar. (GT 354-12)

Konaklık: konaklama yeri, menzilġâh (CC I 39b/29)

Cihānga men kār ƣılıġcı *sazlık* cihān tutġangā ıışƣ bolmaz bāzlık. (KHŞ 3376)

Ƙalıp rāhat uyur da şāh u şırın açıp *tünlük* bir ér indi üçekdin. (KHŞ 4480)

aġatay Türkçesi Dönemi

Ali Şır Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir. Yapılan taramalar sonucu, aġatay Türkçesine ait iki kelime bulunmuştur. Bu örnekler Lutfî Divanı ve Sekkâkî Divanı'nda bulunmaktadır. *Tünlük* örneġi Lutfî Divanı'nda "adırın tepesi, bacası" anlamında kullanılırken Sekkâkî Divanı'nda "pencere" anlamında kullanılmıştır.

Kıe *tünlükke* kilip ivriledür başıñdin/ Tal'atıñga bolur oġşar meh-i tábān şadaġa (LD 1596)

Kök ƣabaġ üzre ƣoyup altun kümüştin ikki ƣurş/ Tün ü kün *tünlükni* saġlar āfıtab u māhtāb (SD 370)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Yer adlarına en çok rastlanılan dönem Eski Anadolu Türkçesi dönemi olmuştur. Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı taranmış ve toplamda dokuz yer adına rastlanılmıştır. Bunlar: *altunlık*, *çiftlik*, *çöplük*; “pencere” anlamındaki *dünlük*; *dünyelik*, *ekinlik*, *ıszlık*, *ortalık*; “barınak” anlamındaki *yatalık* olmuştur.

Altun *altunlıkda* magbûn ola mı/ Kaynamag-ıla mis altun ola mı (MT 3451)

Şehirden taşra *çiftlikde* ve ol dağı ĩmân getürmişidi. (KE 897/3)

Çöplük yöresinde gezüp ağlarıdı. (KE 335/4)

Kaldı *çöplükler* arasında hakîr/ Her mahallâda vü bendiyle esîr (MT 3798)

Kazan Bigüñ *dünlügi* altun ban ivlerini biz yıkılmışuz. (DK D40)

Dünyelikde bir kardaşım alınıpdur. (DK D104)

Ekinlik ve ağaçlar üzerinden geçeridi. (KE 611/1)

Ömrüm *ekinliğinden* ben hâsılum götürdüm/ Od bırağısaduñ sen añsuzda ĥırmānuma (SN 1826)

Yaçkûb evinden aña üç ferseng yiridi ve ol *ıszlıkdayıdı*. (KE 232/7)

Tağa taşa *ıszlığa* tutdı yol/ Şanasın ĥılabandorus idi ol (SN 2482)

Ağzı büyük ĥurmalar *ortalığa* salınmış-idi. (DK D122-13)

Ol arada bir ĥarıcuğ var idi/ Ki *yatalığı* eski dīvār idi (SN 4368)

1. 2. SOYUT AD YAPMA İŞLEVİ

Soyut adlar, dış dünyada algınamayan fakat düşünce yoluyla varlığı kabul edilen kelimelerdir. Soyut ad yapma işlevi, Orhon Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesinin sonuna dek kesintisiz olarak eserlerde yer alsa da özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra artan dinî ve manevî kelime ile kullanım sıklığının da arttığı görülmektedir.

Artan kullanım sıklığı ile {+llk} ekinin en çok kullanılan işlevi olmuştur. Bölüm içerisinde aidiyet ve mensubiyet; meslek, renk, tıp terimleri ve ölçü yapma olmak üzere beş alt başlık bulunmaktadır.

Orhon Türkçesi Dönemi

Orhon Türkçesine ait tek örnek; “has, kendisine ait” anlamındaki *özlük* olmuştur. Bu örnek, Bilge Kağan ve Köli Çor Yazıtı’nda yer almaktadır.

Edgü *özlük* atin kara kişin kök teyeñin sansız kelürüp koop koottı. (BKT G12)

*Özlük*in binip oplayu tegip üç erig sançdı. (KÇ D3)

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Bu dönem için Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuanşi İm Pular, Maytrisimit; Süüci, Şine-Usu, Taryat, Tez Yazıtları taranmıştır. Sekiz farklı kelime ile karşılaşmıştır: *edgülik*, *kamağlık*, *konuqluk*, *kulluk*; “benzersiz” anlamında *okşatguluksuz*; *geçicilik*, *fanilik* anlamında *ürlüksüz*; “en üstün, ulaşılmaz” anlamında *üzäliksiz* ve “susama, susuzluk” anlamında *suvsalık*. Bu örneklerden üçünde, yapım eki {+sIz} ile birleşmeler görülmüştür. Diğer ek birleşmelerinde {+llk} eki, son ek olarak yer alırken; Eski Uygur Türkçesi döneminde, {+sIz} eki son ek olarak görülmektedir.

*Edgülik*in körü iş işlengler. (May. 51,42)

Nomlarınğ tözin *kamağlık* tözin adırtladaçı bilge biligin örütü uyurlar. (May. 59,5)

...*konuqluk* ev barq buşı birser...(May. 54,21)

Ƙamağın ädgü ögli teginkä *kulluk* ...barır biz. (BİKKP XXIII. 3.)

Artokrak yaraglıg süzüki sogıkı üzä *okşatguluksuz* kölmän suvlar közünür. (AY 2778)

Ürlükli ürlüksüzli inçip m(ä)nli mänsizliđä ulatı. (AY 3285)

Öz yaş kentü *ürlüksüz mengüsüz* erür. (May. 1,1)

Könjölüg ök amırtguru *üzäliksiz* üstünki yeg köni tüz tuymak burh(a)n kutın küsämäkläri üzä tört törlüg äriğdä ürüg uzatı sımtagsızın syanta örügin amılın ärürlär. (AY 981)

...sizni körmeklig suvsamaqka biz *suvsalık* boltumuz... (May. 91,32)

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Karahanlı Türkçesinde, {+IIk} eki ile oluşturulan soyut adlarda büyük artış görülmektedir. Bunun sebebi olarak, İslamiyetin kabulü ile Türkçeye giren birçok dinî, manevî kelime görülebilir. Çalışmada, dönem için Atabetü'l-Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi, Kutadgu Bilig taranmıştır. *Acizlik*, “acılık” anlamında *açıklık*; *açlık*; “zafer, aşikâr ve yarık” anlamında *açukluk*, “arkadaş, dost” anlamında *adaşlık*; *adılmaqlık*, “iştirme için zayıflık ve ikram, ağırlayış” anlamında *ağırlık*, *ajunluk*, *andağlık*, “hazırlık, hazırlanma” anlamında *anukluk*; “temizlik” anlamıyla *arığlık*; “fazlalık, zenginlik, ihsan, fitne ve haksızlık” anlamında *artukluk*; *kolaylık* anlamında *āsānlık*; sürgün anlamında *āvārelık*; *azlık*; kıskançlık anlamında *bağillik*; *barlık*, *baylık*, *beklik*, *belgülik*; kabalık anlamında *bivalık*; *bilmezlik*, *biligsizlik*, *birlik*; ihtar anlamında *bizārlık*; *boşluk*; “fitne, fesat” anlamında *bulğaklık*; *hiddet* anlamında *buşaklık*; “yemin, and” anlamında *bütünlük*; *ebedilik* anlamında *cāvidānelık*; “kekezlilik, gevşeklik, perişanlık” anlamında *çanaçlık*; “vakit” anlamında *çerlik*; “fakirlik” anlamında *çığaylık*; *gerçek* anlamında *çınlık*; “kısalık, cücelik” anlamında *çökütlük*; *dīvānelık*, *dostluk*, *düşmanlık*; “zorluk” anlamında *düşvārlık*; *eğgülik*; “uzunluk anlamında” *eğizlik*; *egrilik*, “kadının arsızlığı, yüzsüzlüğü” anlamında *ekeklik*; *ergiliksiz*; “hayvanın istekliliği” anlamında *eriklik*; “nüfuz, güç, kudret” anlamında *erklilik*; “mülk, saltanat, kudret” anlamında *erklik*; *erksizlik*, *erlik*; yiğitlik anlamında *ersiglik*; *esenlik*, *esrüklük*; “kadın” anlamında *evlik*; “işlerde ivme, acelecilik” anlamında *éweklik*; *füzullük*, *ğafillik*, *ğariblik*; “yumuşak huyluluk” anlamında *ğalimlik*; “samimiyet, temizlik” anlamında *ğālilışık*; *ğarışık*; “aşağılık, rezillik” anlamında *ğvārlık*; *ğoşnūdlık*; *inançlık*, *igsizlik*, *imīnlik*; “geçimlik, meta” anlamında *irinçlik*; “döneklik anlamında” *irsellik*, *irüklük*, “sıcaklık; sevda” anlamında *isiglik*, “şer, kötülük” anlamında *isizlik*, *işlik*, *iveklik*, *kadaşlık*, *kāfirlik*, “tembellik” anlamında *kāhillik*; *ğaranğkuluk*; “yaşlılık” anlamında *ğarılık*; boşa gitme, heba olma anlamında *kāsıdlık*, “güç, kuvvet ve felaket” anlamında *ğatığlık*, “gönül alçaklığı,

tevazu” anlamında *katkılık*, “süreksizlik” anlamında *kıvılık*; *kızlık*, *kiçiglik*, *kişilik*, *konukluk*, *korıklık*, *koşnuluk*, *koyugluk*, *könilik*, *körklüglük*, *körklük*, “şımarıklık, kurumluluk” anlamında *köwezlik*, *ķulluk*, “taşkınlık, yeğnilik, zevzeklik” anlamında *ķurguluk*; *kurugluk*, “güvenlik” anlamında *küvençlik*, “gösteriş, kibir” anlamında *küvezlik*, “rahat, huzur” anlamında *meñilik*, *meñülük*, *meşğüllük*, “sadaka” anlamında *muyanlık*, “uyanıklık” anlamında *oğugluk*; *ortaklık*; “gaflet” anlamında *osallık*; *alçaklık*, küstahlık anlamında *otunluk*; *öküşlük*, *ömürlük*; “sükûnet” anlamında *örüglük*; *pür-hünerlik*, *rāstlık*; *rüsvālık*; “takva sahibi olma” anlamında *saknuķluk*; *selāmetlik*; sabır anlamında *serinmeklik*; *sewüklük*; “temizlik, incelik” anlamında *siliglik*; “hastalık” anlamında *sökellik*; *suklık*; “ibadet, kulluk etme” anlamında *sunmaķlık*; “duraklama” anlamında *süstlük*; *tamuluk*; “küfr” anlamında *tanmaķlık*; *tanuķluk*; “razılık, rıza gösterme” anlamında *tapılık*; *tapuğluk*; “sıkıntı” anlamında *tarlık*; “tebliğ” anlamında *teğürmeklik*; “delilik, cinnet” anlamında *telwelik*; “büyüklük taslamak” anlamında *tekebbürlük*; *teñrilik*, *teñsizlik*; “çekememezlik, kıskançlık” anlamında *tepezlik*; “zekilik” anlamında *tetiglik*; *tiriglik*, *toķluk*, *toluluk*, *törüsüzlük*; “konaklama, ikamet” anlamında *turguluk*; “yumuşak huyluluk, asilik” anlamında *tüzünlük*; *uçuzluk*; “işlere karşı uyanıklık” anlamında *udhugluk*, “insanın bir şeyden gafleti ve dalgınlığı” anlamında *udukluk*, *ulaşıklık*; “büyüklük, azamet ve ihtiyarlık” anlamında *uluğluk*; “gafillik” anlamında *usallık*; “hayâsızlık” anlamında *uvutsuzluk*; *üküşlük*, *üstüvārlık*; “bir şeyde pintilik” anlamında *üzütlük*, *yağılık*; “akrabalık, hısımlık” anlamında *yađuķluk*; *yakınlık*; “kesinlikle, şüphesiz” anlamında *yaķānlıķın*; “yakınlık” anlamında *yaķlık*; “yalan” anlamında *yalғанlık*; *yalıuzluk*; “insan” anlamında *yañluk*; *yaraşıklık*; “yardımcı olma” anlamında *yārīçilik*; *yarınlık*, “ahret” anlamında *yarınlık*; “rahmet, merhamet” anlamında *yarlıkamaķlık*; “nur, aydınlık, parlaklık” anlamında *yaruķluk*; “boşluk, beyhudelik” anlamında *yavalık*; *yawuķluk*; “döneklik” anlamında *yayığlık*; *yigitlik*, *yiglik*, *yokluk*; *yolsuzluk*, *yumşaklık*; “hafiflik” anlamında *yüñüllük*; “yüzsüzlük; ağlayıp inleme” anlamında *zārılık* örnekleri bulunmuştur.

İlāhi bilür sen bu ‘*acizlikim*/ Sañar oķ açar men muñum hem taķım (KB 391)

Açığlık (DLT 150-1)

Kim kim muñuķa *açlık* içinde emitmemekin oğramadaçı yazuķķa. (R 27/17b1=5: 3)

Ajun toķluğu barça *açlık* turur/ Ereji sevinçi kör emgek erür (KB 5317)

Yüz açıklığı (DLT 150-2)

Kapuğ açıklığı (DLT 150-4)

Anlar kim köz tutup tururlar sizin birle eger bolsa sizke *açıklık* Tanrıdır. (R 26/96a2=4: 141)

Tanrı yok anında öndin meger ol bilgen örtüglügni yime *açıklıknı*. (R 38/31a3=59: 22)

Bakmazlar mu köke üstünlerinde neçük binā kıldımız anı tağı bezedimiz anı yok anar hiç *açıklık*. (R 37/70a1=50: 6)

Adaşlık (DLT 61-11)

Bütünlükin korğdunı aysa men *adrlmaklık* Ya'qüb oğlanları üze. (R 31/66b2=20: 94)

Ağırlık (DLT 114-17)

Kulaqlarımız içinde *ağırlık*, bizim aramızda sizin ara perde. (R 35/74a2=41: 5)

Çıkınlar yünüllükin hem *ağırlıknı*, katlanıy mällarınız birle hem özleriniz birle Tanrı yolu içinde. (R 29/32a2=9: 41)

Akı bol saña söz sökünç kelmesün/ Sökünç kilgü yolını *akılık* tıyur (AH 19a)

Barayın men emdi esen edğü qal/ İkgün *ajunluk* aya edğü fal (KB 4878)

Tapuğlukça birip kişilik ula/ Bu *andağlık* erke azād öz kul ol (AH 25a)

Anukluk (DLT I 150-22)

Arığlık (DLT I 149-25)

Yarlıkamağ bérin üskümüzde hem *arığlık* erür saqnuq. (R 31/8a2=19: 13)

Bütünlükin kiğinke qoğmaq *artukluk* ol küfr içinde. (R 29/28a2=9: 37)

Munı birgüke bir küçün yetmese/ Ne *artukluğun* bar maña ay kese (KB 3760)

Kimnün kim yarağı bolmasa sizdin *artukluqqa* nikāh kılmakça. (R 26/4a1=4: 25)

Tilenler Tanrıdır *artukluğındın*. (R 26/9b3=4: 32)

Eger çıksalar sizin içinizde arturmazlar sizke meger *artukluk*. (R 29/35b3=9: 47)

Arıkluk (DLT I 150-10)

Kim kórka Tañrıda kıılır añar işindin *āsānlık*. (R 38/81a1=65: 4)

Eger bitimiş erse Tañrı olar üze *āvārelıknı* kınattı olarnı dünyā içre. (R 38/18b3=59: 3)

Bir ök erse duşman miñ ol yaslıkı/ Miñin dostuñ erse bir ol *azlıkı* (KB 4190)

Bahıllıknı barı öger til kıanı/ Aklıknı ʿām hāş kıamuğ halk öger (AH 19a)

Kim küdezilse özi *bahıllıkıdın* bu ögür kıurtulğaylar. (R 38/74b1=64: 16)

Seniñ *barlıkıña* tanıklık birür/ Cemād cānavār uçan yüğürgen neñe (AH 9b 3)

Tutuñ olarnı anda kim turduñız *barlıkıñızdın*. (R 38/81b3=65: 6)

Bu *baylık* çığaylık azuk yokluğı/ Çığaylık tip ayma kıarın tokluğın (AH 17b)

Bu il tutrukı hem tüpi *bekliki*/ İki neñ turur aşı yıldız köki (KB 2132)

Bayat birdi barça tükel edğülük/ Bayattın ʿata sen maña *belgülik* (KB 1873)

Otunluk *bivalık* yavalık kıamuğ/ İsizler kıılınçı bolur ay uluğ (KB 931)

Özleri séznürler Tañrıka sezāda adım *bilmezlik* seziki. (R 25/18a1=3: 154)

Bilig birle ʿālem yokar yokladı/ *Biligsizlik* erni çökerdi kıodı (AH 14a)

Ançada kııldı anlar kim tandılar köñülleri içre hamiyet övke, *biligsizlik* öwkesi. (R 37/45a3=48: 2)

Seniñ *birlikiñe* delil argagan/ Bulur bir inençiñre deliller miñe (AH 9b 4)

Ne ersedin ermez seniñ *birlikiñ*/ Ne erselerig sen törüttüñ seniñ (KB 13)

Bizārlık Tañrıdın hem yalavaçıñdın anlarğa kim ʿahd kııldımız olar birle. (R 29/7b1=9: 1)

Kimi erse umdu kıılır erse kıul/ Anıñ *boşluğu* kör ölüm birle ol (KB 2616)

Tileyürler sizke *bulğaklıknı*. (R 29/36a1=9: 47)

Buşaklık bile erke övke yavuz/ Bu iki bile tutçı emger et öz (KB 332)

Buşılık yavuz erke iltür bilig/ Otunluk kıılır buşsa kılık silig (KB 335)

Kaçan bérdirler erse *bütünlüklerini* aydı Tanrı anıñ üze. (R 30/2a3=12: 66)

Ey Ādem nek yolçılayım mu séni *cāvidānelik* yıǵaçı üze? (R 31/89b2=20: 120)

Çanaçlık (DLT I 503-1)

Çerlik (DLT I 323-3)

Bu baylık *çıǵaylık* azuq yoqluǵı/ *Çıǵaylık* tip ayma qarın toqluǵın (AH 17b)

Eger qorqsa siz *çıǵaylıkdın* munu kénütür sizni Tanrı öz fazlındın. (R 29/21a1=9: 28)

Çın-oq tandılar añar kim keldi sizke *çınlıkdın*. (R 38/33b3=60: 1)

Uluǵ hacib artuq bütün çın kerek/ Bu *çınlık* bile keç bütün din kerek (KB 2436)

Çökütlük (DLT I 506-8)

Tokıdı Tanrı üze yalǵannı azu anıñ birle *dīvānelik* mu? (R 33/32a2=34: 8)

Mecāz boldı *dostluq* haqıkat qanı/ Miñer dostta biri bulunmaz köni (AH 27b)

Tilemez men sizde anıñ üze ter meger *dōstluq* yaǵuqluq içinde. (R 36/17b2=42: 23)

Eltmesün sizni bođunnuñ *düşmanlıkı* anıñ üze kim dād kılmadıñız. (R 27/24a2=5: 8)

Qılur Tanrı *düşvārılıkda* kiğin āsānıq. (R 38/84a=65: 7)

Qanı °ahd emānet qanı *eğgülik*/ Köz açqınça hayr iş me kötrülgülüǵ (AH 27b)

Rāz aytıñ *eğgülik* birle taqı saqnuqluq birle. (R 38/5b1=58: 9)

Edhizlik (DLT 152-7)

Eğizlik tiledi süzük can turuǵ/ Uçup bardı can qaldı kalbüd quruǵ (KB 1521)

Könilik tonın key koyup *egrilik*/ Keğim ton talusı könilik tonı (AH 16a)

Bireǵü tutar iş kişiş teñrilik/ Bu işlik içinde yoq ol *egrilik* (KB 4202)

Ol kün uğarlar üdeǵüçike, *egrilik* yoq añar. (R 31/85a3 =20: 108)

Qur'ānı Tāzi tilinçe *egriliksiz* meger olar qorqsun tép. (R 34/96b1=39: 28)

Ekeklik (DLT I 153-7)

Eriklik (DLT I 152-26)

Yoq aňar *erkliglik* anlar üze kim kirtgündiler yana idileri üze köñül ururlar. (R 30/85a3=16: 99)

Ol kim aňar turur kökler hem yerler *erkliki*. (R 28/35b1=7: 158)

Körü barsa yalňuk bu *erksizlikin*/ Nelük munça yavlaq kötürdi egin (KB 1534)

Erlık (DLT I 104-19)

Bu ol *erlık* anın eren yük yüdüp/ Yorır şabrı birle ölümüg küdüp (KB 3436)

Sevitür yüzi körki körlüglüki/ Yaraşur kirip çıksa *ersiglik* (KB 2459)

Ayurlar: *esenlik* sizin üze, kirinler uşmaňka. (R 30/44a1=16: 32)

Olar *esriklük* içinde tururlar teziginip yoriyurlar. (R 30/29b1=15: 72)

Biregü bay *evlik* tiler üstikip/ Taqı biri körklüg tiler köz tikip (KB 4487)

Ewlük (DLT I 251-9)

Éweklik (DLT I 153-6)

Özüňe baqa kör kim erdiň maňa/ Qayudın kelir bu *fuzulluk* saňa (KB 644)

Ĝafillıktın oğanmaq beyanı kılınur (KB C65)

İdi keđ katıg bu *ĝariblik* işi/ *Ĝariblikta* yaňlur talu er başı (KB 478)

Yalıňlansa tutşup ĝazab ħilm ul ol/ *Ĥalimlik* sözün saç ol otnı öçür (AH 25a)

Biz ħalış kıldımız olarnı *ħalışlıktı* birle sarāyını yād kılmak üçün. (R 34/65a2=38: 46)

Ĥarışlık ma irke yavuz ħaşlet ol/ *Ĥarışlık* soňı ĝam ökünç ħasret ol (AH 23a)

Ajunda tilekin bulundı özüm/ *Ĥarışlık* özindin kiterdi sözüm (KB 4731)

Anlar bolğaylar *ħvārluk* içinde. (R 38/14a1=58: 20)

Ermez Firāvnnıñ keydi meger *helāklik* içinde. (R 35/46a2=40: 37)

Aňar tamuğ otı, cāvidāne anıñ içinde, ol *ħorluk* uluğ ol. (R 29/45a2=9: 63)

Tilemek üçün meniñ *ħošnūdlukumnu* yaşrur siz olarqa dōstluqını. (R 38/34b2=60: 1)

İşim tip sır ayma manıp saqın/ Niçe me *inançılığ* iş erse yakın (AH 16b)

Esenlik tilese kör *igsizlikin*/ Az atlıg otuğ yi tiril ay tigin (KB 4642)

Kelse olarka bir buyruq *im̄nlikdin* azu qorqınçdın. (R 26/50a2=4: 83)

Selam ol kişiğe *iminlik* aman/ Selam kılsa ötrü imin boldı can (KB 5056)

Né kim bérildiniz néersedin *irinçlig* yakın tiriglik. (R 36/24b3=42: 36)

Mün ermez maña kör bu *irsellikim*/ Yañı neñ talular ma özke bekim (KB 686)

Qayı beg bu tört iş tükel kılmasa/ *İrüklik* kirür ilke anda basa (KB 5906)

İsiglik (DLT I 152-21/22)

[Tir]il eçgü kılm köñüller alıp/ *İsizlikdin* özni sıyardın salıp (AH 26b)

İsizlik (DLT I 152-8)

Tağı bir tutar iş öz asğı üçün/ Bu *işlik* tüpükmez bolur ol küçün (KB 4203)

İlig buştı artuq qarattı meñiz/ Ayur ay *iveklik* kişiğe isiz (KB 629)

Kadaşlık (DLT I 503-19)

Küdezmez mü*min içinde *kadaşlıknı* ap baçıǵnı. (R 29/8a3=9: 10)

İlig aydı barsa yaraǵlıg turur/ *Kadaşlık* yaqınlıq ulaşu bolur (KB 6281)

Kim kim tansa anıñ üze turur *kāfirlikı*. (R 33/79b2=35: 39)

Qaçan qopsalar namāzka qoparlar *kāhillikın*. (R 26/97a3=4: 142)

Sewdi *qarağuluknı* köni yol üze, tuttı olarnı h*arluq ara inmiş azāb. (R 35/82b1=41: 17)

Bitig indürdimiz anı saña, çıkarsa sen boğunnu *qaranquluklardın*. (R 30/12b2=14: 1)

Bütünlükün tegdim uluǵluqđın *qarılıqqa*. (R 31/6a3=19: 8)

Yigitlik negü yıǵdı erse maña/ *Qarılıq* kelip aldı kelgey saña (KB 372)

Satıǵılıq kim qorqar sizler anıñ *kāsıdlikiñe*. (R 29/17b3=9: 24)

Maña bolsa fazlıñ qutuldı özüm/ Eger bolsa *adlın *qatıǵlıq* maña (AH 11b 4)

Yigitlik negü yıgdi erse maña/ *ƘatıǵlıƘ* yirinde sıǵıngı idim (KB 3052)

Bolǵay kim Tañrı yıǵsa anlarını *ƘatıǵlıƘnı* tandılar. (R 26/51b1=4: 84)

Eger tatarsa-miz soyurƘamaƘ bizdin *ƘatıǵlıƘda* kiǵin tegdi añar. (R 31/76a2=41: 50)

Tesbīh Ƙılıǵıl idine ğamd aytu *Ƙeçelik* hem ertelerde. (R 35/55b3=40: 55)

Ƙut *ƘıvılıƘın* devlet irsellikin ayur. (KB C25)

Kişi *ƘızlıƘı* boldı Ƙayda tileǵü/ Tilep bulǵu erse tileyü köreyi (KB 6566)

Sen ök sen saǵınçım barır men muǵun/ *Ƙiçiglikte* minsiz Ƙalır sen bu kün (KB 1216)

Ol Tañrı törütte... bir kesek Ƙandın yana ƘıƘarur sizni *Ƙiçiglik* birle. (R 35/63a1=40: 67)

TapuǵluƘƘa birip *Ƙişilik* ula/ Bu andaǵlıƘ erke azād öz Ƙul ol (AH 25a)

Kolsa kalı oǵraban bergeil takı azukluk/ Kargış Ƙılır umalar yunçıǵ körüp *Ƙonukluk* (DLT I 274-18)

Öküş türlüg ol bu oǵıǵu kişi/ Telim türlüg ol bu *Ƙonukluk* aşı (KB 4574)

SaǵınuƘ kişi köñli *ƘorƘlıƘ* bolur/ Köñül ƘorƘsa begler işig tüz Ƙılır (KB 1986)

Bu üç *ƘoşnılıƘtın* saña asǵı yoƘ/ Anıñ yası tegse añar osǵı yoƘ (KB 4547)

Ögren anıñ biligin künde anǵar baru/ *Ƙotkulıkın* tapıngıl kodhgıl küwez naru (DLT II 140-9)

Ƙoyuǵluk (DLT III 178-9)

Bu kün ajunda *Ƙönilik* °aziz/ Ƙanı Ƙança bardı *Ƙönilik* esiz (AH 27b)

Ħükm Ƙılsa siz *Ƙönilik* birle. (R 26/29b2=4: 58)

Tilemez-miz meger *Ƙörklüglük* yaraşılıƘ. (R 26/35b2=4: 62)

YaǵıƘa Ƙatıǵ bolsa ersiglik/ Körür közke suv birse *Ƙörklüglüki* (KB 2085)

Bütünlükün saǵnuƘlarƘa yanış *Ƙörklük*. (R 34/66a2=38: 49)

Bu Ƙaşım tüǵüki bu *Ƙörksüzlüküm*/ Küçemçi kelirke bu yüzüzlüküm (KB 816)

Êştîp ata ananğning sawlarını kadırma/ Nenğ kut bulup *köwezlik* kılınıp yana kuturma
(DLT I 508-3)

Kim kim rıansa anıñ *kulluğındın* hem boynağuluk kılsa. (R 27/12b1=4: 172)

Kurguluk (DLT I 528-2)

Otunluğ iveklik yinik *ğurguluğ*/ Ğara kılkı ol bu yırağ turguluğ (KB 2078)

Kurugluk (DLT I 503-20)

Küvençlik tiriglik kötürdi özin/ Yayığ dünya mindin evürdi yüzün (KB 1073)

Bolmañlar anlar teg kim çıktılar sarâylarındın *küvezlikin* boğunğa körkitü. (R 29/6a3=8: 47)

Küvezlik asığsız köñül tumlıtur/ Köñül ðođkı bolsa kişig yoqlatur (KB 2120)

Meñilik ol ol anda bulsa erej/ Bolur eğğü ornı bolur eğğü iz (KB 4907)

Yorı eğğülük kıl ekin eğğülük/ Saña eğğü bolğay açu *meñülük* (KB 5249)

Bütünlükin uşmağ boğnı bu kün *meşğüllük* içre uçmağ kızları birle, sewünç kılığlılar.
(R 34/13a3=36: 55)

Ol Tañrı yanut bérür şadağa bérgüçilerke/ *muyanlık* bérgüçilerke. (R 30/8b1=12: 88)

Ol indenlür *müsülmānlık* tapa yime Tañ körsetmez köni yolnı. (R 38/43b3=61: 7)

Oduğluk bu saqlıknı ögdi eren/ Usallık bile öldi er miñ tümen (KB 442)

Koşnı konum ağışka/ Kılığıl anğar ağırlık/ Artut alıp anungıl/ Edhğü tawar *ogurluk*
(DLT I 114-19)

Yoğ olarğa bu iki içinde hıç *ortaklıkdın*. (R 33/43b2=34: 22)

Anlar kim olar *osallık* içinde gāfiller. (R 37/84a3=51: 11)

Otun men *otunluğ* bile öz ulır/ Tüzün sen tüzünlük me sindin kelir (KB 3780)

Öküşlük ne asğı ölümde kiğin/ Anı yigli sevnür seniñde açın (KB 6333)

Eger yığdun erse *ömürlük* tawar/ Burun başğa börkin kiçer baş kerek (AH 22b)

Amulluğ kerek hem siliglik kerek/ *Örüglik* kerek begke toğsa kün ay (KB 325)

Ötlük (DLT I 102-11)

Niçe titik erdin birer sehv kilür/ Niçe *pür-hünerlikde* bir ‹ayb olur (AH 26a)

Köni yol körkitürler *rāstlık* birle. (R 28/36a3=7: 159)

Bütünlükin kim *rüsvālik* bu kün ‹sizlik tanıglılar üze ol. (R 30/41a1=16: 27)

Arıttı Tañrı köñüllerini *saknuqluqka*. (R 37/55b1=49: 3)

Satıglık (DLT I 503-12)

Nenğin tutar bekleyü özi yemes/ *Saranlıkın* yıglayu altun yıgar (DLT I 504-6)

Kim kim uđsa... *selāmetlik* yollarına hem çıkarur olarnı *qarañkuluqlardıñ*. (R 27/29b2=5: 16)

Seringil, ermez *serinmeklik* meger Tañrı birle. (R 30/100a3=16: 127)

Kizlep tutar *sewüklük*/ Adhrış küni belgürer/ Başlığ közüg yapsama/ Yaşı anın sawrukar (DLT II 172-10)

Üdürdüm yâ nî sewdüm ğayr *sewüklükini*. (R 34/60a1=38: 32)

Tağı bir *siliglik* qılınçı köni/ İkiğü ajunda qutağur küni (KB 1663)

Anlar kim köñülleri içre *sökellik* ol. (R 32/22a1=33: 60)

Köñüldin çıkarğıl tawar *suklıgın*/ Keđim birle tap tut qarın toqluğın (AH 17a)

Ol kim ol iki ara turur, tapğıl añar, sergil añar *sunmaqlıqka*. (R 31/26a1=19: 65)

Belgürtür sizke *süstlük* üze yalavaçlardın. (R 27/32b3=5: 19)

Mañar tegdi mundağ biliglig sözi/ Tamudın yırar tip *tamuluk* özi (KB 292)

Kim kim açılsa *tanmaqlık* birle köküz anlarınğ üze ol öwke Tañrıdın. (R 30/89a1=16: 106)

Tanukluk (DLT I 503-10)

Keldürse-miz qamuğ ümmetdin *tanuqluk*, keldürse-miz seni bu öğür üze tanuq. (R 26/17a2=4: 41)

Köñülüğ bezedi yaruqluq bile/ Tilimni bezedi *tanuqluk* bile (KB 386)

İdi yakşı aymış tapı bolmış er/ *Tapılıq* içinde qutı tolmış er (KB 3799)

Tapuqluqqa birip kişilik ula/ Bu andaqlıq erke azād öz kul ol (AH 25a)

Qadğurmağıl olar üze, bolmağıl *tarlıq* içinde. (R 30/100b1=16: 127)

Anınğ *tebizligi* kimge taklar. (DLT I 506-24)

Nek bar mu yalawaçlar üze meger *tegürmeklik* belgülig. (R 30/46b1=16: 35)

Azu saqınmazlar mu yoq eşleri birle *telwelikdin?* (R 28/54b2=7: 184)

Secde kıldı ferışteler kamuğları bir yolu meger İblīs *tekebbürlük* kıldı. (R 34/73a1=38: 74)

Éw barqđın adrıldılar, *Teşrilik*. (R 30/50A1=16: 41)

Qalı *teşrilik* iş tutunsa özün/ Yükin yüd açığı kılma tügme yüzün (KB 4204)

İdi saq küdezgü bu yirde begin/ Yoğuğ tegmese anda *teşsizlikin* (KB 2582)

Tepizlik bolur bu qapuğda öküş/ Tepiz qayda erse tütüş ol uruş (KB 4247)

Tetiglikde kendü ayazdın ozuq/ Dād inşāf tutar çın Anüşirvānī (AH 12b 1)

Tetiglik bile bolsa erke bilig/ Tözü işke tegrür bu bilgi elig (KB 2624)

Armasun sizni bu ajun *tirigliki*. (R 33/66b2=35: 5)

Yigitlik qaçar ol *tiriglik* uçar/ Bu tüş teg ajundın özün terk keçer (KB 231)

Titizlik (DLT I 506-26)

Sevitmiş negü tir bu beytig oqı/ Sevüglüg yüzü ol qönül *toqluqı* (KB 3479)

Atım erdi ay toldı kılqım tolu/ İrildi *toluluk* tüker öz ölü (KB 1351)

Törüsüzlük ol bu törüçe yorı/ Törüsüz kişiler kişike qorı (KB 4603)

Taqrı kıldı... sizlerke yılqılar terilerindin éwler, yünül tutar siz anlarnı köçgü künleriñizde, *turguluk* künleriñizde. (R 30/73a2=16: 80)

Turukluk (DLT I 503-4)

Bakmas budun sewüksüz/ Yudkı yüdkü saranka/ Kazgan ulıç *tüzünlük*/ Kalsın çawıñğ yarınka (DLT II 250/4)

Otun men otunluk bile öz ulır/ Tüzün sen *tüzünlük* me sindin kelir (KB 3780)

Uçuzluk (DLT I 149-19)

Nek mü tutarlar anı *uçuzluk* üze azu kizler anı topraq içinde. (R 30/58a2=16: 59)

Udhugluk (DLT I 149-24)

Udukluk (DLT I 149-22)

Qıldılar anı arasında perı arasında *ulaşıqlık*. (R 34/41b3=37: 158)

Uluğsınma zinhâr uluğ bir bayat/ *Uluğluk* meniñ siz eylemeñ tidi (AH 21b)

Ulugluk (DLT I 150-17)

Yok köñülleri içinde meger *uluğluk*. (R 35/56a3=40: 56)

Sewünçi mü bérür siz maña anıñ üze kim tegdi maña *uluğluk*. (R 30/26b3=15: 54)

Usallık mini alqtı öknür özüm/ Oduñıl usal bolma körklüg yüzüm (KB 1209)

Uşaklık (DLT I 150-15)

Uvut ol tıdıǵlı kamuğ halk sever/ *Uvutsuzluk* erke idi teñsiz ig (KB 1662)

Uzaklık (DLT I 150-14)

Er *uzluk* öğrendi. (DLT I 253-1)

Hüneyn kün bu ne-erse ançada hoş keldi sizke *üküşlüküñüz*. (R 29/19a1=9: 25)

İdtı Tanrı seniñ üze bitigni, *üstüvârlıknı*. (R 26/77b1=4: 113)

Üzütlik (DLT I 150-22)

Yadhaglık (DLT III 51-12)

Tarımadılar meger anda kiñin ol kim keldi olarqa bilig, *yağılık* üçün olar ara. (R 36/9a3=42: 14)

Taķı bir *yağılık* asıǵ yas üçün/ Bolur bu *yağılık* kılur er öçün (KB 4226)

Tilemez men sizde anıñ üze ter meger dōstluk *yağukluk* içinde. (R 36/17b2=42: 23)

Ne edgü bolur ol qadaştın yırap/ Barıp tegse tuşsa *yağukluk* ulap (KB 3296)

Bütünlükün añar biziñ üskümüzde *yakınlık*, yahşı/ körklüg yer. (R 34/56a3=38: 25)

Öldürmediler anı *yakınlık*. (R 27/63a3=4: 157)

Bu söz kim sen aydıñ bağırsaklık ol/ Qadaş belgüsi hem yağuk *yaklık* ol (KB 3335)

Bilgil olar *yalğanlık* ayurlar. (R 34/40b1=37: 151)

Bu *yalhuzlukumdın* maña yası yok/ Et öz din esenin munın buldum oq (KB 3359)

Bütünlükün bilür-miz, olar ayurlar kim: ögretür añar bir *yañluk*. (R 30/87a2=16: 103)

Andıkarlar Tañrı tuta and ap tilemez-miz meger körklüg *yaraşıklık*. (R 26/35b2=4: 62)

Qayuda *yaraşıklık* erse yakın/ Ol işte bolur asğı köñlün baqın (KB 3210)

Tap turur Tañrı *yārīçılıkka*. (R 26/20b2=4: 45)

Ay edgü kişi ötle emdi maña/ Yanut birge teñri *yarınlık* saña (KB 5131)

Anıñ bitigi içinde köni yol, *yarlıkamaqlık* anlarqa kim olar İdilerine qorqarlar. (R 28/30b2=7: 154)

Kelse uma tüşürgil tınsın anıñ arukluk/ Arpa saman yogutgıl bulsın atı *yarukluk* (DLT II 316-11)

Çın-oq keldi sizke Tañrıdın *yarukluk* hem belgülüg bitig. (R 27/29b1=5: 15)

Uquş ol yula teg qarañqu tüni/ Bilig ol *yarukluk* yaruttı sini (KB 288)

Ay yigli içigli *yavalık* bile/ Saqışka anuñıl çıkış yol tile (KB 5277)

Yawukluk ol Tañrı hükm qılur olar ara. (R 34/78a2=39: 3)

Yayıǵlık yok erse bu irsellikiñ/ Ne edgü iş erdi seniñ kelmekiñ (KB 715)

Yıdhiǵlık (DLT III 51-13)

Yılıǵlık (DLT III 51-15)

Yıraklık (DLT III 51-19)

Esiz anınğ *yigitliğı*. (DLT III 51-21)

Çıkarur sizni kiçiglik birle yana teger sizler *yigitlikka*. (R 35/63a1=40: 67)

Anasında toğsa toğar beglikin/ Körü öğrenür iş bilür *yiglikin* (KB 1932)

Ajun malı tirdi özüm saqluğun/ Kalır neñ barır men bu kün *yokluğun* (KB 1119)

Uzattı tutarlar olarnı *yolsuzluğ* içre yana taqşır kılmazlar. (R 28/61b3=7: 202)

Yime *yarlıkamaqlıq* Tanrıdın yumşaklık anlarğa. (R 25/22a3=3: 159)

Çıqınlar *yüñüllükin* hem ağırlıqın, katlanıñ mällarınız birle hem özleriñiz birle Tanrı yolu içinde. (R 29/32a2=9: 41)

Bu qaşım tügüki bu körksüzlüküm/ Küçemçi kelirke bu *yüzsüzlüküm* (KB 816)

Yād kılğıl İdini özün içinde *zārılıqın* hem qorğa. (R 28/63a2=7: 205)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Nehcü'l Ferâdis, Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. Karahanlı Türkçesi döneminde soyut adlarda yaşanan artış, Harezmi Türkçesi döneminde de devam etmiştir. “bayındırlık, mamurluk, bakımlılık” anlamlarındaki *abdānlık; ācizlik, açığılıq, açlıq;* “hürmet, saygı ve hastalık” anlamında *ağırlık;* “teklik, eşi ve benzeri olmazlık” anlamında *aḥadlık; aḥmaqlıq;* “yavaşlık” anlamında *akrınlık;* “uyuşmazlık, muhalefet” anlamında *alalık;* “rahat, huzur” anlamında *ārāmluq; arıqlık, arıqsızlık;* “zayıflık, cılızlık” anlamında *aruqlık; āşılık, atalıq, āzādlik, azgunluk, azlık, barlıq;* “bağış, mağfiret” anlamında *behillik;* “tatsızlık, geçimsizlik” anlamında *bēmezelik; kulluk, kölelik bendelik;* “bezginlik, usanmışlık” anlamında *bēzārlık; bilmeslik, birlik, biyiklik;* “asilik, isyan” anlamında *boynağulık;* “mükemmellik” anlamında *bütünlük;* “cebredicilik” anlamında *cabbārlıq;* “dünya malı” anlamında *cihānlıq; cevānmerdlik, cōmardlıq;* “evlilik” anlamında *cüftlük;* “fakirlik” anlamında *çığaylıq; delülük, dostluq, dünyalık, dürüstlük, duşmanlık, edğülük;* “yükseklik” anlamında *edizlik; eksüklük, erkeklik, erklik, erlik;* “arkadaşlık” anlamında *eşlik; faķırlık;* “meleklik” anlamında *feriştelik;* “bela, kötülük” anlamında *fitnelik;* “gereksiz, işe yaramaz” anlamında *fuzüllük; gāfillıq, gāmmāzlıq;* “gurbet, kendi memleketinin dışında bulunma” anlamında

ğarībluq; “kurtulmuş, kurtulma” anlamında *halāşlıq*; *harābluq*, *harāmluq*; *haşmlıq*, *hāzırlıq*, “helak, yok olma” anlamında *helāketlik*; *helāklik*, *halāllıq*; “efendilik” anlamında *hōcalıq*; *horluk*, *hoşluk*, *hoşnūdluq*, *hūrluk*; “sıcaklık” anlamında *isiglik*; “kötülük” anlamında *isizlik*; “gözü peklik, cesurluk” anlamında *istāhlıq*; “iş, işlik” anlamında *işlik*; *kaçgāklıq*, *qadğusuzluq*, *kādirlik*, *kāfirlik*, *kāhhārlik*; “tembellik” anlamında *kāhillik*; “kıtlık, kuraklık” anlamında *kahtlık*; *karanguluk*, *kardeşlik*, “yaşlılık, ihtiyarlık” anlamında *karılık*; *qarındaşlıq*: “yaşlılık, ihtiyarlık” anlamında *karlık*; *katıqlık*; “heybet, azamet” anlamında *kawurtlık*; “kıtlık, kızı olan ve kızlık zarı” anlamlarında *kızlık*; *kiçiglik*, *kişilik*; “arkadaşlık” anlamında *koldaşlık*; *konukluk*, *qoşşılıq*; “doğruluk” anlamında *könilik*; *qulluq*, *qurbānlik*, *quruğluk*; “güçlük, zorluk” anlamında *küçeylik*; *mağrūrluq*, *mazlūmluq*; “miskinlik, acizlik” anlamında *meskenetlik*; “ev sahipliği ” anlamında *mihmāndārlik*; “misafirlik” anlamında *mihmānlik*; “şefkat, merhamet, sevgi” anlamında *mihrubānlik*; “acizlik” anlamında *miskinlik*; “uygunluk” anlamında *muvāfiqlik*; *munāfiqliq*; “şaşkınlık, hayret” anlamında *mütehayyirlik*; “kibirlik, kendini beğenmişlik” anlamında *mütekebbirlik*; “bilmezlik, cahillik, terbiyesizlik” anlamında *nādānlik*; “çocukluk” anlamında *nāresīdelik*; “nasıllık, keyfiyet” anlamında *neteglik*; *nikāhlik*; “nankörlük” anlamında *nūsipāşlik*; “evlatlık” anlamında *oğulluq*; “çocukluk” anlamında *oğlanlık*; “kolaylık” anlamında *oşaylık*; *ortaqlıq*; “uyanıklık” anlamında *oyağlık*; “her şeyden haberdar olma, bilmişlik” anlamında *oygāklik*; “hafiflik, hafif meşreplik” anlamında *oynaşlık*; *öküzlük*; “ölüm” anlamında *ölügselik*; *pāklik*; “dindarlık” anlamında *pārsālik*; “pislik, murdarlık” anlamında *pelīdlik*; *peygāambarlıq*; “dürüstlük, doğruluk” anlamında *rāstlıq*; *rāzīlik*; “kadınlarda dine uygun davranma durumu” anlamında *şālihaliq*; “dine uygun davranma” anlamında *şālihlik*; *satlıq*; “soğukluk” anlamında *savukluk*; “düşüncesizlik, pervasızlık” anlamında *sefthlik*; “sarhoşluk” anlamında *sekrlik*; *selāmatlıq*, *sewmeklik*, *sewüglük*; “hastalık” anlamında *sökellik*; “susamışlık” anlamında *suwsalık*; “susamışlık, susuzluk” anlamında *suwsalık*; “armağan” anlamında *sünütlik*; “mutluluk, sevinç” anlamında *şādılık*; “uğursuzluk, kötülük” anlamında *şūmluq*; *tamuğluk*, *taşrılık*, *tanuqluk*; “çoraklık” anlamında *tapuzluq*; “yokluk, kıtlık” anlamında *tarlık*; “hak etmişlik” anlamında *tegerlik*; *tevażzūlık*; “rahat, huzur” anlamında *tınçlık*; *tiriglik*, *toqluk*; “ağır başlılık” anlamında *töleklik*; “güzel, tatlı” anlamında *tuzluq*; *uçmaqlık*; “bolluk” anlamında *uçuzluk*; *uluqluk*; “soylu, nesilli” anlamında *uruqluk*; “utanan, utanmış”

anlamında *uyatlık*; “utanmazlık” anlamında *uyatsızlık*; *yağuluk*, *yaşılık*, *yalgançılık*, *yalğuzluk*, *yamanlık*; “aydınlık, parlaklık” anlamında *yaruqluq*; *yavaşlık*; “yakınlık” anlamında *yawuqluq*; *yawuzluq*; “suçluluk” anlamında *yazukluğlık*; “günahkâr” anlamında *yazukluk*; “masumluk” anlamında *yazuksızlık*; “hafiflik” anlamında *yeñillik*; “ağlamaklık” anlamında *yığlaqlık*; *yigitlik*, *yoqluq*, *yolsızlık*, *yumşaklık*, *zâ'ifluq*, *zârîluq*; “zekilik” anlamında *zîreklik*.

Nüh vaqtındaki *abdānlık* kıyāmetğa tegi bolmağay tēmişler. (RKE 23r12)

Bu neerseler cümlesi ācizlik nişānı turur, taqı Tañrı tē ālāqa *ācizlik* revā bolmaz. (NF 60-8,9)

Siz bu *ācizlikñiz* birlen miskīnlik birlen iş kılıñ tēp aydı. (RKE 3v8)

Henüz ölümñüñ *açığlıqı* köñlümñdin kētmedin turur, tēp aydı. (NF 438-7)

Baqtım, Peyğāmbar ʿas mübārek qarınğa taş bağlamış *açlıq* sebebidin. (NF 28-8)

Açlık yıllar hīç kimerse Yūsufñdin cevān-merdreğ yok erdi. (RKE 110v19)

Çağan qarındaşları kapağğa tegdiler erse alarnı *ağırlık* birle kiwürdi. (RKE 101v11)

Men nücüm ʿilminde baqđım maña *ağırlık* kelir. (RKE 39v8)

Biz Muħammedni aşurdük biziñ āyātımızñı kādirlıkımızñı ve *aħadlıkımızñıñ* nişānlarını körgüzmeğ için. (RKE 209r13)

Bu sökel bardı taqı anlar qavlınğa itimād qılmaz erken anlarnıñ *aħmaqlıqını* bilür. (NF 424-1)

Bu itniñ tişleriniñ *aqlıqı* ne yaħşıraq turur. (NF 389-13)

Reyyān *aķrınlık* birle sorgay-miz tēp aşçı, ayakçını ekilerin hem zindānğa saldurdı. (RKE 88r9)

Aramızda *alalık* kemişti. (RKE 232v8)

Haq tē ālā Abū Bekr köñlinge *ārāmluq* endürdi. (NF 20-13)

İdiyā sendin özge Teñri yok *arığlık* saña turur. (RKE 156v16)

Bular *arığsızlık* kılur için bizni melāmet kılurlar. (RKE 59r14)

Aruklıkdın sünekleri körünür. (RKE 89r21)

Yime *‘āşīlık* kıldılar erse olarnı kivürdi feriştelerge bërdi. (RKE 4v17)

Ey baba, yüzümni yerke qoğun, anıñ üçün kim yüzümke baqsanıñ *atalıq* şefaqtı taqı mihrubānlıqı sizke ğalaba qılıp Hāq tēālānıñ fermānıñğa ğala tüşmesün, tedi. (NF 215-7)

Yüzümni körüp *atalıq* şefkati tegreşip bıçaq tutmaqda taqşır bolmasun. (RKE 51v2)

Öksüzlerge *atalıq* kıldıñ. (RKE 236v17)

Biri ol kim munāfiqlıqdın bēzārıñ ğattı bërılgey taqı ékinçisi ol kim tamuğdın *āzādıñ* ğattı bërılgey, tēp aydı. (NF 241-5)

Ey za‘ıfe, cümle *āzādıñ* bitigin aldılar. (RKE 110r2)

Ey ol kimerseler kim imān keltürdiñiz, öz nefsüñüz birle boluñ, azğunlarınñ *azğunlıqı* sizlerke ziyān qılmaz. (NF 304-5)

Bu kün bizler *azlıqdın* yeldürmegey-miz. (NF 70-17)

Hāq tēālānıñ birlikini taqı *barlıqını* bilmek farīza turur. (NF 229-7)

Tağrı haqqı üçün men *bāzırgānıñ* üçün çıqmadum. (NF 405-11)

Maña destür bërseñiz bolğay-mu kin anlardın *behillik* tilesem. (NF 358-6)

... aramızda ğusūmat taqı *bēmezelik* bolmasun. (NF 383-13)

Uzun yaşap İdiğe *bendelik* kılayın tēdim. (RKE 177r14)

Biri ol kim munāfiqlıqdın *bēzārıñ* ğattı bërılgey. (NF 241-4)

Nā-ehllerdin, kāfirlerdin, zındıqlardın müsülmānlar ağızığa tüşdi *bilmeslikdin*. (RKE 145v1)

Hāq tēālānıñ *birlikini* taqı barlıqını bilmek farīza turur. (NF 229-7)

Barçasını *birlik* yeriñe ornattı. (RKE 165v20)

Süleymān bir sıçradın ğubbe içinde olturdu altmış ğarı *biyiklik*. (RKE 148v18)

Yaratğan, iktülegen, keçürgen İdiñiñ atı birle maña *boynağulıq* kılmāñ. (RKE 147v6)

Mâ nîsi ol bolur kim *bütünlük*in rāstlıqın qorqar. (NF 233-3)

Ey Muhammed meniñ *cabbārlıgım* seni şefā'atğa keltürdi. (RKE 212v16)

Ammā ol *cihānliğ* tilegenler aytur erdiler. (RKE 124v8)

Abdāllarnıñ nişānı üç turur, biri *cevānmerdlik*. (RKE 201r8)

Bağıllıqı sebebidin taqı Yahūdī imān hıl'atı birle müzeyyen boldı *cōmardlıq* sebebidin. (NF 253-5)

Sēni *cüftlükke* tileyür, sen ne aytur-sen? (NF 158-16)

°Avratge er üç nerse üçün kerek, bir yemek içmek, êkinçi oğul kız, üçünçi *cüftlik* mezesi üçün. (RKE 167r5)

Kimerse *çığaylıkdın* kırtılayın tēse āli °imrānı oqusun. (RKE 66r15)

Bu Mâ izda hēç *delülük* bar mu? (NF 348-6)

Arañızda *dostluq* taqı ülfet yoq erdi. (NF 76-12)

Qarluğaç suwı birle ot öçmedi ammā *dostluq* belgürtdi. (RKE 43r6)

Dünyālikde bir kıtur iñen tevesi bar erdi. (RKE 184v11)

Mi'rāc *dürüstluğu* kündin burunraq, ol delil bu turur. (RKE 218r5)

İslāmdın qayıtıp *duşmanlıqı* āşkārā qılıp mu'minlerke ziyān tegürmesinler tēp. (NF 75-10)

Nemrüd otı ötmedi ammā *düşmānlik* belgürtdiler. (RKE 43r5)

Ādemīdin êki nerse qalır: *edgülük* ve isizlik. (RKE 82v15)

Eğizligi altı yüz qarı erdi. (RKE 24r14)

Dünyā artuqluqı āhıret *eksüklük*i turur. (RKE 53r4)

Sēni *erkeklik* suwıdın yarattı. (NF 425-2)

Erklik birle sözledi qabül kılmadılar. (RKE 34v1)

Aydılar: ol mâ nî üçün kim anıñ *erlik* şehveti yoq. (NF 302-12)

Andağ hâlde rağbet kılmak *erlik* nişanı imes. (RKE 82r9)

Havārî hâş *eşlik* tèmek bolur. (RKE 171v4)

Şām şahrāsında yılqı qarasını saqlağan tört miñ *ewlük* qulı qaravaşı bar erdi. (NF 328-11)

Yüz miñ *ewlik* el tapa yarlıg yetürdi. (RKE 151v10)

Hadice seni *fakırlıqda* hürmet izzet yok erken kabül kıldı. (RKE 193v3)

Anda kedin *feriştelik* atın andın kiterdiler. (RKE 22v3)

Mevlîdin qorquñ, *fitnelik* kılmañ mü'min erseniz. (RKE 171v17)

Zinhâr *fuzüllük* kılmağıl. (RKE 244r13)

Ğafilliq birle namâz qılmasañ. (NF 248-2)

Neteg kim otun sebeb turur ot yanmaqqa, bu *ğammâzlıq* taqı sebeb turur êkki kimerse arasında duşmanlık otı yanmaqqa. (NF 17-16)

Mekkedin kelgenlerni ağırlañ, yerini yurtını qoyup biziñ şohbatımızda bolmaq üçün *ğarîbluqñı* ihtiyâr qılıp keldiler. (NF 27-3)

Menim mê demke harâm luqma kirdi erse taqı ol luqma birle *ğâzılıq* avâbı hâşil qılsañ, harâm luqmanıñ quvvatı birle bolğay erti. (NF 300-1)

Mevlî ta'âlâ maña *halâşlıq* børsün. (RKE 220v12)

Nazar qılñ, bu *harâbluqlar* nedin keldi tęp. (NF 82-6)

Nâgâh bir âlim anda kalsa tamâm âlem qararğay, *harâblıq* bolğay. (RKE 176v10)

Haq tē ālānıñ qutratiñğa baqıp itibâr almaq halâlluq birle bolsa, fâyida qılğay; *harâmluq* birle bolsa, nē fâyida qılğay? tēdi. (NF 205-14)

...menim ummatımnıñ *haşillıqı* rûza üküş tumaq turur, tęp aydı. (NF 262-6)

Resül *haşmlıqı* yawlaq katıg turur. (RKE 244r15)

Namâz içinde köñül *hâzırlıqı* ne bolur? (NF 248-8)

Men aydım: *Helâketlik* bolsun saña mundın artuqrak kerek. (NF 137-5)

Mâ nîsi ol bolur kim *helâklik* bolsun saña! (NF 17-5)

Munça miñ *halâyıknıñ helâklikinge* yaman duâ kıldıñ. (RKE 157v9)

Bu şehr içindeki tæâmlarınñ *halâllıqı* maña mâ lûm bolmadı erse, ol yöndin bu işni ihtiyâr kıldım, tēp cevâb aytur erdi. (NF 296-4)

Ëy hōca, sen maña *hōcalıqğa* yaramas-sen. (NF 322-3)

Erken bularda bu *horluk* bar. (RKE 222r20)

Cānım *hoşlukı* seniñ tatlığ yıdıñ turur. (RKE 80r8)

Sen benim dīnim üçün taqı uruşmadıñ hem taqı benim *hoşnūdluqum* üçün taqı uruşmadıñ. (NF 406-13)

Menim *hoşnūdluqumnu* tileyür erseñ kirip sançışğıl. (RKE 247r5)

Hürlukum imdi yaqın boldı maña. (RKE 246v18)

Qaçan kim otnuñ harâratı taqı *isiglik* zâ il boldı erse, kirdiler taqı baqtılar kim ot bûstān bolmış. (NF 218-4)

Altun zencirge *ısıglık* havāda kerilgü turur. (RKE 113v11)

Ādemīdin êki nerse qalır: edğülük ve *isizlik*. (RKE 82v15)

Mundağ yalguzun *istāhlik* birle baru turur. (RKE 211r18)

Hikmet maˆnisi köni bışıg *işlik* bolur. (RKE 163v11)

Evvel ˆaybı oğrılık, êkinç ˆaybı *kaçgaklık*, üçünç ˆaybı yıglaqlık. (RKE 73v4)

Taqı tamuğ qapsandı nefis tilekleri birle: nefis yemek, içmek, tena'um, *qağgusuzlıqnu* tiler. (NF 61-1)

Men bu *kādirlikim* birlen aşuk iş kılmadım. (RKE 3v8)

Kāfirliq birle söwer erdi. (NF 72-9)

Yılan *qahhārlık* kıldı. (RKE 25v14)

Ey nefsum, kündüz *kāhillik* birle keçürür-sen. (NF 316-1)

Benü İsrâ il içinde *qahıliq* boldı. (NF 409-7)

Ƙıyāmetğa tegi oğlanların *kaħlık* körmegey erdiler. (RKE 14r11)

Tamuğqa kirgen kâfirlarnıñ terisiniñ *qalıñlıqı* qırq êkki arşun bolğay. (NF 66-9)

Tegme bir köknıñ *kalınlıqı* bês yüz yıllıq yêr turur. (RKE 4r2)

Qarañquluq mênı qapsadı. (NF 322-7)

Ƙarañguluq meñizlig çıqtılar. (RKE 114v20)

Ay eskirmişince *Ƙarañguluq* bolsa Mevlî ta[°]ālâ kökdin bir sıduq yaruq ıdur erdi. (RKE 118v17)

Mendin *Ƙardaşlık* kestiñ, cefâlar ƙıldıñ. (RKE 222v7)

Saña *Ƙarılıkda* oğul bërse ne [°]aceb bolğay? (RKE 60r3)

Velîkin İslāmnuñ *Ƙarındaşlıqı* taqı şefaqtı aramızda bar. (NF 91-15)

Ammâ *Ƙarlıkını* ƙamuğ dînlerde ağırlayurlar. (RKE 98r5)

Ey Bâr Ĥudâyâ, bu ölüm *Ƙatıñlıqında* maña yârî bergeñil! Têdi. (NF 104-4)

Maña bu *Ƙatıñlık* tegmegey erdi. (RKE 23r2)

Men me Ĥuneyn küninde çerig *Ƙawurtlûkiñe* hoşlanıp mübtelâ boldum. (RKE 232r3)

Kimerse Yûsuf yalavaç süñükin *Ƙaydalıkn* bilgen bar mu? (RKE 115r20)

Ƙeçelik bu uy meniñ birle sözleşür, tedi. (RKE 15r16)

Yükündin *Ƙefenlik* böz çıqardı taqı keltürdi. (NF 131-10)

Sizke ne boldı kim êkegünüñ ağızlarıñızda et *Ƙızılıqını* körer men? (NF 385-8)

Uçuzlık *Ƙızlık* tegme biri yetti yıl bolğusı turur. (RKE 90r14)

Ƙızlık kişi oğulluqğa barur. (RKE 216v7)

Yüklüg urağutlar ƙamuğı oğlan tüşürdiler, yüz ƙız *Ƙızlıkn* yitürdi. (RKE 136v12)

Yâ Rebbî, atamqa taqı anamğa sen raħmat qılğıl, neteg kim *Ƙiçiglikde* êkegü mênı terbiyet qıldılar. (NF 285-13)

Men seni *Ƙiçiglikde* iktüledim ƙaç yıllar mende erdiñ. (RKE 111v4)

Qarındaşları haqqında hem erklik kıldı hem *kişilik* kıldı. (RKE 105r1)

Ey müsülmānlar yamanlar birle *qoldaşlık* qılmañ. (RKE 195v20)

Seniñ *konuqluqıñğa* keldük. (RKE 138v9)

Yaḥyā, bizim sarāyımızdın yaḥşırağ sarāy mu bulduñ kim bu kēçe biziñ birle meşğül bolmadıñtaqı bizim *qoñşılıqımızdın* yaḥşırağ mu qoñşı bulduñ kim bizni terk qıldıñ? (NF 267-9)

Ey Bār Huḍāyā, taqvānı munlarnıñ azıqı qılğıl taqı cümlesiniñ işleriniñ *könilik* üze qılğıl. (NF 316-10)

Qamuğın *könilik* üze aytu bérdi. (RKE 109r1)

Bu secde salām taqı tá zīm taqı hurmet qılmaq secdesi erdi, *qulluq* taqı ibādat secdesi ermez erdi. (NF 278-15)

Törtünçi çekürgeni *qurbānlıq* bérdiñ. (RKE 145r5)

Ey Süleymān Mevlidin qolğıl maña *quruğluqda* rüzī bərsün. (RKE 149r8)

Ne kim emgek *küçeylik* bar erse, cümlesini qılmaq kerek. (NF 60-17)

Āḥiratta má lūm bolğay anıñ *mağrūrлуqı*, tēp aydı. (NF 426-14)

Emirü'l-mu'minīn 'Oşmān rażhu *mazlūmluq* birle şehīd boldı. (NF 145-16)

Hemīşe şaḥāba kāfırlarnıñ ğalabasını eştip Tañrı té ālāqa tazarru' u zārılıq birle isti'āt ve *meskenetlik* birle çıqar erdiler. (NF 71-2)

Mihmāndārlıq qılıp uluğlarnı yığdı. (RKE 191v20)

Fülān kün Varaqa bin Nevfelni *mihmānlıqğa* ünder-men. (RKE 192r11)

Ey baba, yüzümni yerke qoḍuñ anıñ üçün kim yüzümke baqsanıñ atalıq şefaḡatı taqı *mihrubānlıqı* sizke ğalaba qılıp Ḥaq té ālānıñ fermānıñğa ḡalal tüşmesün, tēdi. (NF 215-7)

Bizler ol *miskānlıkımız* birle taqı ḡasratımız birle meşğül bolduq. (NF 327-17)

Siz bu 'ācizlikıñız birlen *miskānlık* birlen iş qılıñ tēp aydı. (RKE 3v8)

İdisindin yarlıg keldi; yağılık, düşmānlık belgürtgen *muvāfıklık* ma bergey. (RKE 25r5)

Biri ol kim *munāfiqlıqdın* bēzārlik hıttı bērilgey. (NF 241-4)

Yūsuf aydı: qarañquda yalguzluq *mütehayyirlik* birle turur-men. (NF 357-8)

Seniñ *mütekebbirlikin* ‘alāmatı ol turur kim öz sarāyın içinde mescid qılıp turur-sen. (NF 377-13)

İdiyā kamuğ seniñ kulların turur, *nādānlık* kıldılar. (RKE 118v6)

Bu oğlanlar, mu‘minlerniñ *nāresīdelik* hālında vefātı bolğan oğlanları turur. (NF 65-2)

Ādemğa sordılar, *nelük* Ādem atandıñ? (RKE 8r8)

Velikin zātinga keyfiyyet, *neteglik* aymaq revā bolmaz. (NF 60-7)

Kaçan Ādem ve Havvā *nikāhlık* boldılar. (RKE 8r14)

Kimerse *nūsipāslık* mendin kitsün tēse el-ħamdü sūresin oqusun. (RKE 66r13)

Quṭayfir andağ saqınur erdi kim bu Zeliħānı Yūsufnı sewmek artuq terbiyetler qılmaq *oğulluqı* cihetidin tēp saqınur erdi. (NF 359-16)

Ey Yezīd zinhār *oğlanlık* kıılmağıl. (RKE 244r15)

Anıñ hoşluğında mü‘minler *oñaylık* birle cān bergeyler. (RKE 52r21)

Men ortaqların *ortaqlıqındın* muñsuz pādşāh turur-men. (NF 401-3)

Hemīşe qağgu birle, köz yaşı birle, bağır başı birle tünle *oyağlıg* birle, küntüz rūza birle ‘ömrini keçürmek kerek, tēdi. (NF 236-14)

Tünni *oyağlık* birle keçüre turğanlarını öltürdüñ. (RKE 134r16)

Biz Resūlniñ uruğı erken bu hālka tegmişte maña tēyü bērgil tēp *oygaklık* mu buyurur-sen? (RKE 242v8)

Ermedi *oynaşlıkımdın* uşbu nefsim rağbeti. (RKE 110r21)

Tört қоş *öküzlük* yērni sarāy kıldurdı. (RKE 124r21)

Sewer-mü sizlerde biriñiz qarındaşıñıznıñ etini yemek *ölügselik* hālında taqı yigrendiñiz ol ölügse etini yemekke? (NF 384-9)

Arıqlıq birle, *pāklik* birle Һaq té ālāqa satğaşğıl. (NF 83-10)

İnjen *pārsālıq* birle ömrini keçür erdi. (NF 310-14)

Hemışe *pelīdlik* arıqsızlıq birle ömrini keçürgen zâ ĩfa erdi. (NF 68-4)

Velikin sen ol Süleymān turur-sen kim *peygāambarlıqı* yoq erken qaşd qılmadı, tedi. (NF 352-9)

Sen kim rāst söz aytur-sen taqı *rāstlıq* üze turur-siz. (NF 226-3)

Rāstlıq söz ayğıl. (RKE 161v1) sıfat

Tek turmaqı *rāzılıqı* turur. (NF 159-1)

Meryemün *şālihālıgın* ve mestūralıgın añarıdı. (KE 803/11)

Belki *şālihıgıla* ve ʿameli ile qabül kıturvan. (KE 563/1)

Sizlerde et yā ĩurmā *satlıq* bar-mu? (NF 22-1)

Ördeknin *savuklukı* bar. (RKE 55v8)

Yā nī eşitmegü söz birle *sefhlik* birle söker erdi. (NF 199-6)

Sekrlık yoldın māl qazğanıp adın yolda ĩarc kılganlarını. (RKE 41v16)

Yā nī dünyāda taqı āĩiratda *selāmatlıq* bolsun. (NF 58-4)

Bu dünyānı *sewmeklik* sebebidin cümle má şiyat bizlerdin keldi erse, Һaq té ālā taqı bizlerni helāk qıldı. (NF 395-9)

Taqrı té ālānı *sewüglüki* üze kimke aşaturlar? (NF 143-1)

Mevlī taʿālā Zelīhānı köñlündeki *sewüglükni* Yūsuf köñlüne saldı. (RKE 109v5)

Yā Rebbenā, bizlerni *sustluqđın* sen saqlağıl. (NF 387-16)

Taqı hēç ʿamel yoq Һaq té ālā ĩazratınga *sewüglügrek* açlıqdan taqı *suwsalıkdın*. (NF 265-16)

Suwsalıq namāz kıldı. (RKE 248r7)

Süñütlük bolsun añar uçatmah. (NF 239-6)

- Qaçan kim kün batar bolsa, *şādılıqım* taqı farahım ziyāda bolur. (NF 315-7)
- Zīnhār ol köñlekni suçulmağıl ançaqa tegi kim *şehīdlik* birle satğaşğıl, tēdi. (NF 132-17)
- Ol dūnyā maħabbatı *şūmluqidın* kamuğ ‘uqūbatınga sezā boldılar. (NF 393-3)
- Qavmiñ seniñ *şūmluqunda* helāk boldılar. (RKE 228v20)
- Atalarıñız kamuğ *tamuğluk* tēyür. (RKE 232v8)
- Fir^cavn tört yüz yıl *Teyrilik* da^cvī kıldı. (RKE 116v6)
- Maħlūqñıñ tanuqları êkidin biri köni *tanuqluk* bérür, birige asıg kılır biri rüsvā bolur, yalğan tanuqluk bérür. (RKE 84r21)
- Qaçan kim Hābīl qanı yerke tegdi erse, yerlerniñ bā zısında *tapuzluq* zāhir boldı. (NF 338-5)
- Yūsuf *tarığçılık* kıldura başladı. (RKE 92v9)
- Eger êki yılan tüşse kēñlik bolur, bir yılan tüşse *tarlık*. (RKE 175v2)
- Sendin adın kimersege *tegerlik* yok. (RKE 241v1)
- Taqı tamuğnuñ *teriñliki* ol qadar turur kim yer taqı kök arası kim bēş yüz yıllıq yer turur. (NF 66-5)
- Men kamuğdın za^cif-men, adaq altında-men, mende küwengü nerse yok, tēp *tevazzu^clık* kıldı. (RKE 6r19)
- Tişisiz *tiriglik* yok tişi birle *tınçlık* yok. (RKE 83v18)
- Qamuğ vilāyetlerde *toqluk* boldı. (RKE 42v13)
- Yana miñ şeytān ādem oğlanlarığa anı kılmas kim bir sā^cat *toqluk* kılır. (RKE 102r8)
- Hay tölek kaçanğa tegi *töleklilik* kılır-sen. (RKE 81v6)
- Yūsuf mendin körklügrek êrdi ammā men Yūsufdın *tuzluğrakmen*. (RKE 199r14)
- Kāfirler basıqmışta kendü nuşret turur, şehādet bolsa nuşret turur, *uçmaħlık* bolur. (RKE 227r18)
- Uçuzlık* kızlık tegme biri yētti yıl bolğusı turur. (RKE 90r13)

Ebū Cehl bizge *uluğluk* satdı. (RKE 204v21)

Eger karanğı tün içinde bir edgü *uruğluk* kimerse meni öldürgeli ündese icâbet kılğay–men. (RKE 227v14)

Nüh *uyatlık* bolup sijekni tileyü qarluğaçını ıddı. (RKE 25v15)

Yâ Rebbenâ, saña sığınur-biz *uyatsızlıqdın*. (NF 387-13)

Ol tahtnıñ *uzunluqı* yüz yığaç erdi. (NF 209-12)

Şâm vilâyetide bir yığaç bolur, *uzunluqı* yüz yêgirmi arşun. (RKE 175r7)

Öz çerigleringe, *üküşlükinge* itimâd qıldılar. (NF 71-2)

İdisindin yarlıg keldi; *yağılık*, düşmânlık belgürtgen muvâfıqlık ma bergey. (RKE 25r5)

Andağ bolsa sen hem yamanlık ekip *yahşılık* ümîd etmegil. (RKE 163v20)

Köñlindeki *yalavaçlık* erdi. (RKE 83r9)

Ĥatunnıñ *yalğançılıkı* belgürdi. (RKE 202v3)

Yūsuf aydı: qaranğuda *yalğuzluq* müteĥayyirlik birle turur-men. (NF 357-8)

Üçinçi yol ĥaqqı ol turur kim mû minlarnı edgülükke buyursañız taqı *yamanlıqdın* men qılsañız. (NF 305-10)

Andağ bolsa sen hem *yamanlık* ekip yahşılık ümîd etmegil. (RKE 163v20)

Ĥaq tē ālā qudratı birle uluğ taş teprendi taqı bir pāra *yarıqluq* köründi. (NF 293-2)

Cānını *yavaşlık* yumşaklık birle alğıl. (RKE 237v8)

Ĥaq teālā ĥazratında siziñ qurbuñuz taqı *yawuqluquñuz* bar turur. (NF 349-16)

Qamuğ şer taqı *yawuzluq* bu işler içinde turur, tēp aydı. (NF 397-8)

Maña edgülik kıldı aña *yawuzlık* sanmağay-men. (RKE 81v8)

Meniñ *yazuğluğlıkım* yazuksızlıkım belgülig bolmağunça çıkmas-men. (RKE 90v5)

Mende kēdin Mevlī taēālā benim zaēif *yazuğluk* ümmetlerim birle ne muēamele kılğay. (RKE 238r3)

Meniñ yazuqluqlıkm *yazuksızlıkm* belgülig bolmağunça çıkmaz-men. (RKE 90v5)

Ümmetiñga iş oñaylıqm, yük *yeñillikin* qoygıl tédiler. (RKE 211r7)

Tilge *yüñüllüki* neteg turur. (RKE 53r3)

Evvel ʿaybı oğrılıq, ékinç ʿaybı kaçğaklıq, üçünç ʿaybı *yıqlaqlıq*. (RKE 73v4)

Ey yigit qulum, nefsinin arzularını benim için terk qılğan qulum, *yigitlikini* maña tãʿat ve ʿibādat qılmaq içinde emgetgen qulum. (NF 263-16)

Yigitlikimni, körkümni qayta bérdi. (RKE 110r7)

Velikin ol hōcanın maḥabbatı añar *yoqluqı* için andağ qılır. (NF 426-11)

Mundın burun Yūsuf için *yolsızlıq* kılduq. (RKE 98r20)

Cānını yavaşlıq *yumşaklıq* birle alğıl. (RKE 237v8)

Ḥaq tut anın *zaʿfluqınğa* raḥmat qıldı. (NF 161-3)

Tün buçuqı boldı taqı ol kimerse yıqlamaqını taqı *zārılıqmı* eksitmedi. (NF 176-10)

Atasıdın *zārılıq* birle iltimās kıldı. (RKE 69r8)

Köñli qatıq bolur, *zīrekliki* andın zāyil bolur. (NF 199-3)

Süleymān Belkīsın *zīreklikin* tañladı. (RKE 150r13)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Çalışmada, Kıpçak Türkçesi eserlerinden Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şirîn'i, Gülistan Tercümesi incelenmiştir. Bulunan kelimeler: ʿācizlik; “öfkeli” anlamında *açıqlıq; açlıq*; “uyanık olma durumu” anlamında *āgāhlıq; āḥlıq*; “yavaşlık” anlamında *aḳrunlıq*; “temizlik” anlamında *arıqlıq; arslanlıq*; “kolaylık” anlamında *āsānlıq; āvāralıq*; “uyanma zamanı” anlamında *ayıqlıq, aydınlıq, azğunluq, azizlik, bahādurluq*; “hasislik” anlamında *baḥillik; barlıq*; “zenginlik” anlamında *baylıq*; “açıklık, netlik” anlamında *bāzlıq*; “büyüklük, azamet” anlamında *beyüklük*; “kullanışsız, batal” anlamında *beylikten kërter; bilgisizlik, birlik*; “iffet, namus” anlamında *boy aruvlıḡı*; “aşırı arzu, cinsel istek” anlamında *boy sukluğu*; “tamamen, eksiksiz” anlamında

bütünlük birle; cāhillik; cihānlık; comardlık; “araştırma yapan” anlamında custluk; “mertlik, asillik” anlamında cuvānmardlık; “evli” anlamında cüftlük; davlatsızlık, délülük; “sevgililik” anlamında dildārlık; dīvānalık, dostlık, duşmānlık, dünyilik, êksiklik; “zenginlik, bolluk, cömertlik” anlamında êbeklik; “barış, sulh” anlamında êllik; “güvenli, emin” anlamında eminlik bile; “bakire” anlamında érdenlik; érlık; “fahişelik, ahlaksızlık, namussuzluk” anlamında érseklik; esenlik, esrüküg, éygilik, ğarıblık, gustāhlık, ħabıslık; “utanma sahibi” anlamında ħacıllık; ħalāllık, ħanlık, ħarāblık; “arkadaş” anlamında ħarıflık; “değersizlik” anlamında ħārlık; ħastallık, helāklik; “değersiz olma durumu” anlamında ħorluk; ħoşluk, ħoşnudluk, ħurmetsizlik, igitlik, inşāfsızlık; “kıskançlık, haset” anlamında ızarlık; irlik; “sıcaklık” anlamında isilik; izzetsizlik; “kâhil, tembellik, ihmal” anlamında kâhellik; karanğuluk, karārsızlık; “yaşlılık” anlamında karılık; katıglık; “karışıklık” anlamında kavurtluk; “genişlik” anlamında kēnlık; “kısalık” anlamında kıskalık; “gerçeklik” anlamında kērtilik; “huysuzluk” anlamında kılıksızlık; “kıtık” anlamında kızlık; kiççilik, kişilik, konukluk; kōnilık; “adilce, adaletlice” anlamında kōnülükçe; kōnjülsizlik, kōrksizlik, kulluk, kuraklık; “zorluk, güçlük” anlamında küçeylik; mağrurluk; “cennetlik” anlamında mahmūduluk; “mezelik, yiyecek” anlamında mazalığ; “mazul olmak” anlamında maʿzüllük; “bıkkınlık, usanmak; mahzunluk” anlamında melüllik; “ebedilik, sonsuzluk” anlamında menilük; meşğüllük, miskānlık; “ahlaksızlık, iffetsizlik” anlamında murdarlık; “müsriflik, israf etme” anlamında mübezzirlik; “namertlik, mürüvvetsizlik” anlamında mürüvvetsizlik, “özleme, müstak olma” anlamında müştāklik; “uğursuzluk” anlamında nahislik; nāzüklük; “arkadaşlık” anlamında nedīmlük; “ümitsizlik” anlamında nevmīdlık; “çocukluk” anlamında oğlanlık; “sağlık, selamet, mutluluk” anlamında oñlık; “gurur, kibir, mağrurluk” anlamında ökteklik; “dindarlık” anlamında pārsālık; perīşānlık, rāhatlıg; “güzellik” anlamında raʿnālık; rāzılık; “rezillik” anlamında rüsvāylık; “nefsine hâkim olma, haddini bilme” anlamında sabırluk; şabırsuzluk, şafālīg, sağlık; “ihtiyat, tedbir” anlamında saknuqluk; “hastalık, sağlıksızlık” anlamında saksızlık; selametlik, serĥōşluk, sovuqluk; “hastalık” anlamında sökellik; “sevgi, aşk” anlamında sövmeklik; “şehvet, cinsel istek” anlamında suklık; “susamışlık” anlamında susağlık; “gevşeklik” anlamında sustluk; susuzluk; “mutluluk” anlamında şādılık; şīrīnlig, şūhluk, tanuqluk, tañrılık; “kıtık” anlamında tarlıg; “üzüntü, ruh sıkıntısı” anlamında tarlık; tatlılık; “sağlamlık” anlamında tendurustluk;

“huzur” anlamında *tınçlık*; *tilkülüg*, *tiriglik*, *tirlik*, *tişilik*, *togruluk*; “kötülük” anlamında *toğşunluk*; *tokluk*; “öz varlık” anlamında *tözlik*, “eziyet, zulüm” anlamında *tözmelik*; “dayanma, tahammül, sabır” anlamında *tözümlük*; “bütünlük” anlamında *tükellik*; *ucuzluk*, *uçatmahlık*, *uluğluk*, *ustādlik*; “uyanıklık” anlamında *uyağlık*; “utanmazlık” anlamında *uyatsızlık*; *uykusuzluk*, *uzunluk*, “teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh” anlamında *üçlük*, *vefasızlık*, *yalğuzluk*, *yamanlık*; “aydınlık, parlak, ışık” anlamında *yarıklık*; “yoksulluk, fakirlik” anlamında *yarlılık*; *yārsızlık*; “parlaklık” anlamında *yaruklık*; “yakınlık” anlamında *yavukluk*; *yavuzluk*; “günahsızlık, suçsuzluk” anlamında *yazıksızlık*; *yigitlik*, *yoksulluk*, *yoldaşlık*; “tevazu, ağır başlılık” anlamında *yovaşlık*; “hafiflik” anlamında *yüñüllük*; *zâc̄iflik*, *zarıflık*, *zārılık*, *zebūnluk*.

°*Acizlikdin* ilin koydı közinge. (KHŞ 2390)

Açıklık birle ş̄r̄indin urup dem. (KHŞ 2716)

Açlık ādemī-ni öltürür. (GT 168-10)

Karın toldurma kırtlar yanlıg anlan yémirse tég béliñ *açlıkka* bağlan. (KHŞ 1941)

Çıkıp gâfletdin *āgāhlıkka* tégdi kamuğ erdem üze şāhlıkka tégdi. (KHŞ 317)

Uluğluk izdesen antég āhır bol *āhılık* ol uluğlukka bérür yol. (KHŞ 2926)

Katıg aqğan suv köprügler yıkar terk sen *akrunlık* bile bünyād kııl berk. (KHŞ 1902)

Sa°adet köligeñniñ hocadaşı *arıklık* barça urğunun adaşı (KHŞ 1330)

Maña tégmez bu *arslanlıkka* da°vī kim uş zebūn bolsam āhūka ya°nī (KHŞ 3091)

Ol ustādlik bile işiñ bitürgey *āsānlık* birle munda sūt ketürgey (KHŞ 2351)

Bu kün *āvāralık* hālında muntég yaraşmaz kim murād sorsañ aya bég (KHŞ 1723)

Ol *aydınlık* elçi kéliyir. (CC II 60a/12)

Qarañgu dehlizinden bir *aydınlık* kördüm. (GT 243-3)

Ayıklık vaqıtıda ol ay peyker elin bérmez niçe yalbarsa kızler. (KHŞ 1486)

... ba°alet yolın tutup °ālim ler-ni *azgunlukka* nisbet kıılmaq dağı ma°sum fāzıl-lar şūhbeti-ni terk itip °ilm fāyidelerinden mahrūm qalmaq ol közsüzge oğşar. (GT 149-13)

°Azîzlik taptı ol méni har kıldı né halkdın uyalur né haqdın qorqa (KHŞ 2269)

Tokuz yaşında soñ oyunıı saldı *bahādurluk* kılıcın elge aldı. (KHŞ 299)

Nîmet iyeleri-niñ *bañıllıkın* bilmediñ. (GT 311-6)

Tanuk barça halāyık *barlıqına* deliler hem üküş bar birlikiñe. (KHŞ 16)

Baylık (CC I 11a/2)

Açıp ol genç қаpaқın bañşış kılsa téger *baylıqqa* yüz miñ dervîş bolsa. (KHŞ 704)

Şükür barçadan béyik Ténrige dagı yerde *bazlıq*, égi köñülni kişige. (CC II 61b/9)

Cihānga men kār kılguçı sāzlıq cihān tutğanğa °ışq bolmaz *bāzlıq*. (KHŞ 3376)

Çiçek çimgende *béglik* tahtın urdı kelip fāhte çerigi zāğını sürdi. (KHŞ 1424)

Beyüklük (CC I 53a/23)

Küneş ança *beyükligi* birlen bir ayaça bulut körünmes iter. (GT 348-1)

Urur başka ata bilmez sapan taş *bilgisizlikdin* ağırıgda kıılır baş. (KHŞ 3553)

Üçlük *birlikine* (CC II 59a/7 b)

Bu kündin soñ mu qaldı maña tirlig bu husrav kıılmasa şıringe *birlik*. (KHŞ 3729)

Boy aruvlıñı (CC II 66a/19)

Boy sukluğu (CC II 66a/29)

Bütünlük birle: tamamen, eksiksiz (CC I 31a/19)

Nekîsā çengi *cādülük* kıılımu rehāvîda gāzel başladı aytu (KHŞ 991)

Cahalluk (CC II 66a/1 b)

Her kim özinden °ālim bilen mübāhaşe kılsa hatta bilgeyler kim *cāhilligi* ma°lüm bolur.
(GT 334-1)

Men andın körmedim hergîz yamanlıq maña érdi qarındaş ol *cihānluq*. (KHŞ 3586)

... cān bilen aña *comardlıq* itse bolmas. (GT 45-3)

Nazār kıldı kizlençi *custluklarğa* né edgü né yaman barçanı bildi. (KHŞ 308)

Anıñ baħşııdın deryā uyaldı körüp *cuvānmardlık* él hayrān ıaldı. (KHŞ 2078)

Né hoş aytur uşol bir şehriyār ol benim tekke mü *cüftlükke* yarar ol. (KHŞ 2198)

Menim tég hıç ādamı zād bolmasuñ bu *davlatsızlıkımdın* vāy feryād. (KHŞ 2612)

Köñüllüg bar bolup élde bolmasa māl *délülük* üzre esrüküg köçey hāl. (KHŞ 3594)

Kifāyet körgezip *dildārlik* aytıñ uyatlıg men zehı hoş yarlık aytıñ. (KHŞ 2167)

Soñı *dīvānalıkı* kéçse haddın zarüri kaçsa andın saılap özin. (KHŞ 4356)

Dağı *dostlıkını* terk itip kitti. (GT 240-5)

Burun yélge bérıp *dōstlukını* tutuñ meger imdi yañı bünyād ıoyduñ. (KHŞ 3518)

Bu dōstluk érmez uş *duşmānlık* ol bil ıtatıglan bu ajunda edgülık kıl. (KHŞ 2101)

Anıñ maışüdi mundan artuı degül kim *düşmenligin* kavı kılur. (GT 324-3)

İmdi atam anam *dünyilik* üçün ıanımnı tökmege destür birdi-ler. (GT 66-5)

Ecel yétti özi yétti yoıaldı kılınmış *edgülıkđin* atı ıaldı (KHŞ 2950)

Bizim tügenmes *egilik* ol at içinde tapar-biz. (CC II 61b/27-28)

Mışır içinde bar bir  arif emір *eygülıktür* dem-be-dem ilge işi. (GT 12-13)

Ėksiklik (CC II 59a/17)

Ave kız *elbekliginđen* kim tilese alır raygan susun cannı kim  sirtir hem aş tını kim toydırır. (CC II 70b/5-6)

Ėllik (CC I 22a/2)

Eminlik bile (CC I 32b/21)

Ave kız kim *erdenlikinđ*  rür. (CC II 71a/6)

Ėrlık (CC I 47b/28b)

Kışidin soñra ıalmaq bolmaz *erlık* niçe kim hıç tişidn kelmez  rlık. (KHŞ 1346)

Ėrseklık bolmagıl. (CC II 66b/20)

ıatıglıkda sabır bér kim yılayın *esenlikde* séniñ şükriñ ıılayın. (KHŞ 100)

Çıkar könlümdin *esrüklüg* süsini kéter mendin bu ğaflet uyķusını. (KHŞ 115)

Éygilik (CC I 38a/20)

Ĝarīblıķķa tüşüp cāhil big oğlı bolur. (GT 194-13)

Nédin bu şāh burundın kelmedi bir *ĝarīblıķda* sökenli sürmedi bir. (KHŞ 3633)

Ol öz *ĝustāhlıķındın* oķ uyalıp turur saķışda sergerdān ķalıp. (KHŞ 3744)

Ĥatunlar köpreki bil bed fa°āl ol içi toluĝ *ĥabıslıķ* taş camāl ol. (KHŞ 2130)

Yazuķluĝ ķullar istiĝfāri ĥaķķı *ĥacıllıķ* yıĝısı zārı ĥaķķı. (KHŞ 3161)

Gevher körgüzmegeymen ķılsa miñ al *ĥalālıķ* üze ıdmaĝınça dellāl. (KHŞ 1353)

Bu kün *ĥanlıķ* bu dīnge kirtü ĥan sen uş andın ötrü kim cān u cihān sen. (KHŞ 179)

Ĥarāblıķ él köterdi barça yandın zulum ķamķısı kétti érse eldin. (KHŞ 327)

Ķalem tart imdi şīrīn ĥarfinı yuy *ĥarıflıķ* kelmez andın sen anı ķoy. (KHŞ 3596)

Eger şīrīn iseñ sen ĥerīflük ķıl yaraşur *ĥerīflük* şīrīnge ĥoş bil. (KHŞ 3568)

Bu *ĥārlıķ* yétmez artuķ mu köreyin yā yél mü men kim ünde sizge baraym. (KHŞ 2175)

Tañ atĝınça uyup āsāyış étti hem artuķ *ĥastalıķı* bardı kétti. (KHŞ 3209)

Daĝı ayttı benim *ĥelāklıĝım* yaĥşı-raq andan. (GT 66-12)

Ayttım alarnıñ *ĥorluķın* revā körmegil. (GT 310-7)

Külüp yol urmış ol mışr şekerĝe tişi *ĥorluķ* tüşürmiş hem bu dürrge. (KHŞ 1446)

Ajunnunñ *ĥoşluķı* bu neñ érür çın ķamuĝķa hem ĥoşluķ bérmez ilkin. (KHŞ 1615)

Anıñ teg tut méni sen barlıķımda kim ol *ĥoşnūdluķun* bolsun ķatımda. (KHŞ 118)

Urmaĝa *ĥurmetsizlikden* hīç nime ķoymadı. (GT 253-10)

Burunķı zavķ hīç soñra tapulmaz ķarılıķda *ıĝitlik* ķalsa bolmaz. (KHŞ 1480)

Bar ol tép saķnur érdim sénde inşāf bu *inşāfsızluķıñķa* bérdim inşāf. (KHŞ 2168)

Izarlık (CC II 58b/10)

İrlik ol iş degül köñül yıķķay. (GT 292-11)

İssilik (CC I 8a/14)

Melik munuñ kibi uluğ-nıñ qadri bilmedi *‘izzetsizlik* itti. (GT 70-10)

Kişi maqsūm-ı rızķın dāyim ilge kirek *kāhellik* itmeyin. (GT 208-9)

Kim *ķarañguluk* içinde tapılır. (GT 131-3)

Kétip bir tün *ķarañguluk* ğubārı sa‘ādet körketip yüz bahtıyārı. (KHŞ 1616)

Körer kim bir yolu kétmiş qararı *ķarārsızlık*da bolmış meñzi sarı. (KHŞ 1710)

Altınçı bāb *ķarılık* dağı za‘ıf-lık şıfatı içinde turur. (GT 16-4)

Burunķı zavķ hīç sonra tapulmaz *ķarılık*da igitlik ķalsa bolmaz. (KHŞ 1480)

Ol kadar *ķattılık* itmegil. (GT 327-11)

*Ķatıñlık*da şabır bér kim yılayın esenlikde séniñ şükriñ ķılayın. (KHŞ 100)

Fīlindin baş qodı yérge yıķıldı *ķavurtluk*da adaķ astında ķaldı. (KHŞ 1788)

Kēñlik (CC I 38a/28)

Kıskalık (CC I 38b/11)

Algışıtur alar kim yazuksuz *kētilik* için tözer. (CC II 62a/30)

Ķamuğlar aydı da‘ vāsı çin oķ tēp anıñ *kētiliginge* él tanuķ tēp. (KHŞ 3062)

Yaraşmaz bu *ķalıksızlık*ni qodğıl setire ķılma qoy imdi kerīm ķıl. (KHŞ 3354)

Şiddik ‘aleyhi’s-selām mısrda *ķızlık* yıl toyğunça yimek yimedi. (GT 344-1)

Ucuzluk *ķızlık* él handın urur lāf kim anıñ hükmi birle tūzlür eṫrāf. (KHŞ 1985)

*Ķiçilik*de edeb öğrenmegen ir ulu bolsa bil andan ħayr kilmes. (GT 280-13)

Yarağķa baknu iş ķılmaq *ķişilik* tişilerge zebūn bolmaq tişilik. (KHŞ 3089)

Bu kētmeklikni men hem savşar érdim *ķonukluk* munça oķ bolur tér érdim. (KHŞ 1751)

Batmaz yulduzını tuvurdıñ, *könülik* yolın körgüzdiñ. (CC II 70a/10)

Könilik haq rızāsıdur. (GT 50-9)

Könülükçe (CC II 82a/7 b)

Eger alsañ köñül endişe yok hîç *köñülsizlikdin* edgü pîşe yok hîç (KHŞ 3925)

Körksizlik (CCI 38b/10)

Köp haţā °özrin kılıp taqşir *kulluqda* saña hıdmat kılur. (GT 98-6)

Ṭama‘sız bolsa tutsa dünyeni yad kişi *kulluqıdın* hem āzād bolsa (KHŞ 2305)

Bir yıl iskenderiyye şehrinde yağmur yağmadı kattı *kuraklık* boldı. (GT 172-12)

Bahādurlar uluğı *kurçılıkda* yigitler körklüsi baverçilikde. (KHŞ 2021)

Niçe kim bolsa sēnde tendurustluq *küçeylik* almaz andın ṭab° sustluq. (KHŞ 1937)

Ḳatıqlan bu ajunqa mağrūr bolma kim ol *mağrurluk* ol başıñnı yanur. (KHŞ 2041)

Iyāz hāş idi hāş dīn üdürken bu *maħmūdluq* tonın keḍken keḍürgen. (KHŞ 136)

Tiriglik bāğı tēg bāğ yok şafālīg yigitlik meyvesi tēg hem *mazalīg*.(KHŞ 1119)

Dağı ayttı °ākıl-lar ḳatında *ma°zūlluk* yahşıraḳ meşğūlluqdan niçük kim ayturlar şi‘r.
(GT 45-12)

Hergiz ol *melūllik* hāṭırım-dan kitmegey. (GT 178-6)

Mēñilükke kovalalım dideriñe. (CC II 73a/2)

Dağı ayttı °ākıl-lar ḳatında ma°zūl-luq yahşı-raḳ *meşğūlluqdan* niçük kim ayturlar şi‘r
(GT 45-13)

Niçe kim *miskānlik* itip luṭf bilen sözledi fāyide ḳılmadı şi‘r (GT 199-3)

Murdarlık bolmagıl. (CC 66b/21)

Mübezzirlikni pîşe tuttı. (GT 283-8)

Soñra düşmen-ler külüp ṭa°neler urup benim bu *mürüvvetsizlikke* ḥaml itip ayṭqaylar
şi‘r. (GT 49-3)

Ayttı *müştāklık* yahşı melūllükden şi‘r. (GT 231-3)

Bu şüm baht birle mü yā bolsun ol yār bilürmen tāli'imde *nahislik* bar. (KHŞ 2225)

Nāzūklük sırçasını yerge çalgıl özünni katre tég deryāğa salgıl. (KHŞ 2104)

Nedīmlükke şüreyyā hāş bolmış ʿutārid oynayu rakqāş bolmış. (KHŞ 1502)

Ƙara toprakqa kirmiş tolun ayım *nélük* başımka toprak qoymağayım. (KHŞ 2728)

Ƙonukladıñ méni bir niçe kün hoş sürersen imdi *nevmīdlik* bile uş. (KHŞ 1751)

Oğlanlık eyyāmında kiçeler uyumayın. (GT 105-6)

Yüzüniñ yarıklılığınan bizge tēyir *oñlık* nişan. (CC II 69a/8)

Öktemlik (CC II 66a/25)

Camālınıñ yarukluk bu cihānka yana *pārsālınıñdın* nūr bu cānka. (KHŞ 1331)

Sen özünji *perīşānlıqdan* saqlağıl. (GT 329-5)

Bu yulduzlar hem reyhān u bāğ ol *perīşānlıkda* oq nāqış çırağ ol. (KHŞ 1852)

Munuñ bu devrinin cevri elindin *rāhatlıg* az érür körgüçi köp qm. (KHŞ 2752)

Közüm bebekleri *raʿnālınıñdın* tégürmez tégmeler qanınğa elgin. (KHŞ 3420)

Üçünç rāhtıñ şāh ol dehqānka bérdi özün ol işde *rāzılıkda* turdı. (KHŞ 396)

Yana ʿaql aydı bu saqınç hām ol soñuñ saqın bu *rüsvāylik* tamām ol. (KHŞ 3081)

Tēperi söver kökte dağı / barça arılar, nēçik *sabırluktur*. (CC II 62a/32-33)

Ayıtı *şabırsuzluk* cehl érür bil ayıtı şabır kılamakqa kerek dil. (KHŞ 2542)

Tiriglik bāğı tég bāğ yok *şafālīg* yigitlik meyvesi tég hem mazalīg. (KHŞ 1119)

Sağlık (CC I 38a/26)

Yigitlik birle *sağlık* bolsa davlat niteg bérmez tiriglik hoş halāvet. (KHŞ 4233)

Sağ olmak: ayttı sağğa *sağlıgı* yiter. (GT 353-8)

Turumen saqlayu yüzüm suvın uş mübārek bolsu *saknukluk* maña hoş. (KHŞ 3493)

Saksızlık (CC 38b/1)

Salamatlık birle. (CC 32b/8)

Menāfi° baħr içinde köp ve-likin *selāmatlık* yaķasında tapar-sen. (GT 52-7)

Sultā *serħōşluk* hāletinde anıj birlen cem° bolmak tiledi. (GT 94-4)

Ajun geh bal bérür geh zaħm-ı arı kelür *serħōşluk* artınça ħumārı. (KHŞ 1200)

Munuñ tég niçe *sorluğ* söz ayıttı yana öz ħālınğa baķtı ķayıttı. (KHŞ 1856)

Körüp zāğlarnı kaçmış érdi süklün ķazāķa hem *sovuķlukda* ķubardım. (KHŞ 3395)

Ķarılıkda *sökellik* tapsa hem ol né taş cānlığ ķişi kim ölmegey ol. (KHŞ 4234)

Tēñri *sövmekligi* (CC I 35b/5)

Alay bizni ilindirdi *sövmekliginiñ* tuzagı. (CC II 69b/5)

Suklık: şehvet, cinsel istek (CC II 66b/9 b)

Uşol şekerli sütdin añ ménı bir kim ekser *susağlıkını* şeker ve şır (KHŞ 2616)

Niçe kim bolsa sénde tendurustluk küçeylik almaz andın taḅ° *sustluk*. (KHŞ 1937)

Bu *susuzlukķa* niçe tiş bilersen yüzümdin bu suvum tökmek tilersen. (KHŞ 1672)

Yér öpdi ol ma°nı ķanı şāvur kim ey ħusrav ulaş *şādılık* artur. (KHŞ 501)

Yarım köñlüm yoķ ol *şāhlıkda* bilgil köñül rencini yüz ança téyü bilgil. (KHŞ 3880)

Şırın ķandın ve men ķandın bu ħāl né *şırınligde* şeker birle bu bal né (KHŞ 3688)

Henüz köñlümde körkümdin sevünç bar henüz başımda *şūhluk* ve ökünç bar. (KHŞ 3403)

Uşol suv içre baş yuğan but-ı çın *tanuķluk* bérdi bu söz rāstlıkın. (KHŞ 1113)

Tañrılık üçün bir ķadem ilgeri yürümes. (GT 310-12)

Seniñ *tañrılıkınğa* hiç ħaḫā yoķ saña hiç avval ve āħır revā yoķ. (KHŞ 3174)

Tanuķluk (CC I 28a/16)

Īüsnine *tanuķluk* birip taħsın oķudılar. (GT 241-1)

Rüzumnı āsān ķıl körgüzme tarlığ bu *maħlūķķa* ķulnı ķılmağıl yarlığ. (KHŞ 4722)

Velî dñnye üçñ köñül tar kıılma köñül *tarlıkı* ¼adğı ketrür ey yār. (KHŞ 1951)

¼amıř ve sñt sevñlür *tatlılıkdın* alar řirñn érür hem sanma řirñn. (KHŞ 3460)

Niçe kim bolsa sénde *tendurustluğ* küceylik almaz andın ¼ab° sustluğ. (KHŞ 1937)

Köñüldegi sagınçı / barça *Tèñrilik* us érür, barça hakıl, bilik turur. (CC II 71a/12-13)

Ayıtı bu ¼ama°nı tutma hām ol ayıtı ansızın *tinçlik* ¼arām ol. (KHŞ 2538)

Né aytay bir azığlık böri tég çın böri érken bilür ol *tilkülügđin*. (KHŞ 4141)

Dñnyeye *tirilik* bérıp durur. (CC II 73a/7)

Felek mekkār érür zñnhār inanma bu kaç kün hoş *tiriglikdin* usanma. (KHŞ 199)

Kim ölmek yég munuğ tég *tirlikimdin* né yār ve né ¼adař né dñnye né dñn. (KHŞ 2611)

Yaraęka baķnu iş kıılmaķ kişilik tişilerge zebñn bolmaķ *tişilik*. (KHŞ 3089)

Togruluk (CC I 32b/2)

Yigitlikni niçe özinde tutğay bir az ulğaysa *toşsunluğ* unutğay. (KHŞ 4398)

Toķluę (CC II 81a/21 b)

Çaķın saķlamadın yémıřlerindin biri *toķluęda* ölmış biri açın. (KHŞ 4336)

Tözlikñ yöpsinip yaratkanığ / biriktiriptir oğluğa. (CC II 70b/11-12)

Ol *tözmelük* / bu cehanda kışhadur. (CC II 62a/35-36)

Tözñmlük (CC II 66a/17)

Niçe kim keldim érse men ve likin tükel keldim *tükellik* yaķşı uş çın. (KHŞ 255)

Telim nñmet idi baķřıř étti *ucuzluk* boldı él āsāyıs étti. (KHŞ 1982)

Oyum eksildi deryādın alıp çıkı tamuğluğ kııl méni yā hem *uçtmaķlıę* (KHŞ 2297)

Ululuk (CC I 38a/27)

Uluğluğ ol degül kim ullularnı yaramas lafz birlen yād kıılğay. (GT 97-4)

Meger kiçilik ni unuttuğ kim *uluğluğ* itersen. (GT 273-7)

Uluğluk izdesen antég āhır bol āhılık ol uluğlukka bérür yol. (KHŞ 2926)

Ol *ustādlik* bile işiñ bitürgey āsānlık birle munda sūt ketürgey. (KHŞ 2351)

Kel imdi bir kéçe hoş olturalıñ *uyağlık* meclisin bu tün kuralıñ. (KHŞ 1071)

Kéçür méndin keldise taksir *uyağlıkım* şef tutnurmen āhır. (KHŞ 3988)

Uyatsızlıkını aşurdı çaķındın tişilerde uyat bolmaz aymış çın. (KHŞ 3674)

Bir kiçe mekke yazısında ğāyet *uykusuzlukdan* yürümege tākatım kalmayın tüşüp yattım. (GT 110-12)

Uzunluk (CC I 38a/22)

Üçlük sèn-sèn, bir Tēñrimiz. (CC II 74a/15)

Vefāsızlık itmek mürüvvet degül. (GT 72-1)

Vefāsızlıkdın téyü bildi érmez umıñ birle oturdı şabır kıldı. (KHŞ 2149)

Ĥattā *yalğuzluk* vahşeti anıñ birlen munşarif bolsun. (GT 204-10)

Né it cānlig kişi men erki bilmen kim uş bu muñda *yalğuzlıkdın* ölmen. (KHŞ 2642)

Yamanlık (CC I 38b/9)

Men andın köedim herġiz *yamanlık* maña érdi qarındaş ol cihānlık. (KHŞ 3586)

Tēñriniñ *yarihlikına* köre karañgıdır. (CC II 59a/27-28)

Yarlilik (CC I 22a/18)

Kétip haşmüm niçe kim gencim arttı veli *yārsızlıkdın* rencim arttı. (KHŞ 1841)

Anıñ şem'inge pervāne bolur cān *yaruklukınga* yoķ hīç baķġu imkān. (KHŞ 437)

Melikdin adrılıp kim ketti şir'in *yavuklıkdın* yıraķka saldı özin. (KHŞ 950)

Şüretinde *yavuzluk* °alāmeti yoķ. (GT 26-8)

Ĥulundın du°ā uş °ömür barınça *yavuzluk* körmesün kün ay barınça. (KHŞ 4702)

Yazıksızlıkını arzulap Tēñri köçürdi/ haziz boyıñ menjülükge. (CC II 70b/15-16)

Yeyitlik. (CC 38b/5)

Dağbu *yigitlik* bilen müteğayyir bolur. (GT 322-13)

İşenç yok bu cihānga yahşî tiril *yigitlikni* ğanīmet tut kéçer bil. (KHŞ 198)

Dağı *yoksulluk* yükine kuvvetim yok (GT 48-9)

Bu cemā^cat *yoldaşlıkka* kabül kılıp tururlar. (GT 101-9)

Yovaşlık (CC I 15a/4)

Çürük koznı niçük kılsa *yüñüllik*. (GT 333-12)

Altıncı bāb kararı-lık dağı *za^cıflık* şıfatı içinde turur. (GT 16-4)

Biz imdi bu *za^cıfluk* birle ey haç tilerbiz kim saña kulluknı kılsağ. (KHŞ 88)

Zebūnluk aşsa bir yolu çaķındın çaķındın cühūdluk ol cühūdluk kıılma uş çın. (KHŞ 3623)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir. *Açlık, âdemîlik, ahmaklık, âsüdelik, âşıklık, âşnâlık, âşüftelik, âvârelik, baylık*, “verimlilik” anlamında *berû- mendlik; biçârelik, bîdillik, bîhōdluk*, “sersemlik, şaşkınlık” anlamında *bîhüşluk; bîhtiyarlık, bîmârlık*, “nasipsizlik, çaresizlik” anlamında *bînevâlık*; “sonsuzluk, tükenmezlik” anlamında *bîpâyânlık; bîpervâlık, birlik, bîvefâlık, cādülük, cigerhūnluk*, “arkadaşlık, dostluk, sırdaşlık” anlamında *demsâzlık; dilcūyluk, dilrübâlık, dilrübâlık, dünyalık, dürdkeşlik, edebsizlik, efsânelik, ferdlik, fersüdelik, ferzânelik, ğamkînlük, ğedâlık, hāmüşluk, h^vârlık, hayrânlık, hemāvâzlık, hemdestlik, hōdbînlük, hōşluk, hūbluk*, “tok gözlülük” anlamında *hursendlik; ıraklık, iglik, igrilik, itlik, izzetlik, kanlık, karanğuluk, katıklık, kıskalık, kiçilik, kayğuluk*, “genişlik” anlamında *kiñlik, kişilik*, “derinlik” anlamında *kizlik, kölgülük, kulluk, küydürgülük, küymeklik, maħmūrluk, maħrūkluk, ma^cşūkluk, mecnūnluk, merdânelik*, “benzerlik” anlamında *meşellik, mestlik, mevcūdluk, minnetdârlık, muhtâclık, mübtelâlık, nâbūdluk, nâdânlık, nâmihrbânlık, nâtüvânlık, nâziıklük, nengsizlik, nümūdârlık, oğumağlık, ölmeklik, özlük*, “sofuluk” anlamında *pârsâlık, perîşânlık*, “bitişiklik” anlamında *peyvestelik*; “yaşlılık, ihtiyarlık” anlamında

pīrlık; “boşluk, boş oluş” anlamında *pūçluğ*; “doğruluk” anlamında *rāstlık*; “renklilik” anlamında *rengāmizliğ*; *perīşānliğ*, *raˆnāliğ*, *rüsvālık*, *şabūrluk*, *sehāşīvelik*, *sergeştelik*, “dik başlılık, inatçılık” anlamında *serkeşlik*; *sezāvārlık*, *sīmfeşānlık*, *süçüglük*, “öğrencilik” anlamında *şāgirdlik*, “gece yolculuğu” anlamında *şebrevliğ*, *şererlik*, “utanmışlık, utangaçlık” anlamında *şermendelik*; “divânelik, delilik” anlamında *şeydāliğ*; *şifālık*, *şīrīnlik*, *şōmluğ*, *şūhluğ*, *tanuıklık*, *tapmağlık*, *tarlık*, *tāzeliğ*, *teyrilik*, “denklik” anlamında *tiñlik*; *tilbelik*, *tiriglik*, *tīzlik*, *toğrılık*, “güçlülük” anlamında *tüvānālık*; *tüzmeklik*, *tüzlük*, *uluğluk*, “bağlılık” anlamında *vābesteliğ*; *viranlığ*, *yağılığ*, *yağşılığ*, “gibi, benzer” anlamında *yañliğ*; *yalğuzluğ*, *yaruıklık*, *yekrenglik*, *yigitlik*, *yokluğ*, *zībālık* kelimeleri tespit edilmiştir.

Aç itiben kıarnımı muhtāclık/ Tuˆmeğā muhtāc itiben *açlık* (HE 65-11)

Kirip tülkü bigin düşmen inide ölgey *açlıkdın*/ Ni kılsun üstine heybet bile şīr-i jiyān kildi (SD 84)

Ravza hūrı yā melek siz yāhūd esmā-yı berī/ Yā alarnıñ hūsni vü cemˆ *ādemilik* berserī (LD 2247)

Min öler hāletde vü cān kaçdı eyler ol perī/ *Ādemiliğ* körgüzür kim bir nefes mihmānımın (N 44-11)

Ger serv sücūd itmese kıaddıñğa ni noqşān/ Yoktur ˆaceb *aħmaklık* irür çün uzun andın (LD 1471)

Sākıyā hecr ü humār içre yitipmin cānıma/ Bir kadeh birle mini kııl bu *aralığdın* hālāş (N 88-9)

Tekellūf irür tenğa fersüdeliğ/ Anıñ terkidür cānğa *āsüdeliğ* (N 214-6)

Renc salıp cismğa fersüdelik/ Yolda demī istesem *āsüdelik* (HE 92-13)

Cānıma bīdād u zulmin yā Rab ol miqdār kııl/ Kim anıñ *ˆaşıklığı* her kimge maqdūr olmasun (N 44-3)

Hānķah ehli yoluxsa mestliğdın tanıman/ Şükr kim boldum alarğa *āşnālığdın* hālāş (N 88-5)

Tınmağay devr-i kamer *āşüftelikün* hāşş kim/ Fitne mülkinde irür ser-dār sin ay kākülî
(LD 1990)

Mey isterde idbār ü *āşüfteliğ*/ Maña cām sınğan sifāl eyledi (N 59-6)

Maña niçe nev° oldı *bīçāreliğ*/ Ki allımğa tüşti bu *āvāreliğ* (N 63-9)

Cemāl *baylığına* luḫfī sarı baḫ şadaḫaḫ/ Ki farz-ı °ayn irür elbette müsteḫaḫḫa zekāt (LD 286)

Fārsī il taptı çū ḫursendlik/ Türk dağı tapsa *berū- mendlik* (HE 30-7)

Maña niçe nev° oldı *bīçāreliğ*/ Ki allımğa tüşti bu *āvāreliğ* (N 63-9)

Anlağay mecnūnlug u *bīdilligimni* her kişi/ Kim boluptur bir perī-veş dil-rübāğa mübtelā (N 157-14)

Niçe bu *bīḫōdlug* ile yıl u ay/ Vāy eger kilmesen özünge vāy (HE 46-4)

Bīḫōdluk u sevdā bile ḫıldıḫ mini meşḫūr/ Ol közleri mestāne °aceb ḫālet imes mü (LD 1570)

Ah kim ol āşnā bīgāne boldı °āḫıbet/ Hecridin *bīḫōdlugum* efsāne boldı °āḫıbet (N 27-7)

Saldı dimāğığa bu ḫāmüşluk/ Ah buḫārı bile *bīḫüşluk* (HE 36-7)

Dimeḫ ḡamıda yıḫlama köp ihtiyārsız/ *Bīḫtiyarlıkda* maña ihtiyār yok (N 130-13)

Ölmeḫim *bīmārlıḫdın* sehldür çün tırgüzür/ Anı yā Rab kim selāmet asra bu bīmār için (N 93-14)

Ey Nevāyī bīnevā istep sini dil-dār u sin/ Ger nevā istersin olma *bīnevālıḫdın* ḫalāş (N 88-10)

Şām-ı hecrim tār ü *bīpāyānlıḫın* anlaḫ diseḫ/ Fehm olur yeldā tūni yanlıḫ saçıḫ her tārıdın (N 92-11)

Öltürür çün hecr *bīpervālıḫıḫ* artuḫsıdur/ Derd mühliktür ni ḫācet şerbet içre zehr-i nāb (N 80-11)

İy ikki cihān *birlikıḫ* işbātına ḡüyā/ Zerrāt-ı cihān mazḫarıda kün kibi peydā (LD 1)

Ey cefâ-ger bir vefâ kııl kim ikevlen bolğabız/ Min cefâ çıkmekdin ü sin *bîvefâlığdın* halâş (N 88-8)

Bîvefâlık içre revnağ mu bolur/ Da[°]vâ-yı [°]ışk eylese hağ mu bolur (LD 2569)

Men-i şikeste eger *câdûluğnı* bilsem idi/ Özimni nâme kıılıp hıdmetiñğa bargay idim (LD 2716)

Muraşsa[°] kıılğanı altunçı şems atıñ kıılâdesin/ *Cigerhûnluğ* bile taşnı kıılır la[°]l-ı bedağşânı (LD 121)

Kıılğamın *demsâzlığ* hecride miñ yıl cân bile/ Añlasam kim vaşlıda bir dem mini dem-sâz iter (N 85-12)

Ol kııla almasa hemâvâzlık/ Kıılsa ayalğı bile *demsâzlık* (HE 32-3)

Bîdil il *dilcûyluğ* yâ dilşikenlik rismini/ Fehm kıılmaslar bu işni dil-stânlardan soruñ (N 169- 6)

Ay yüzüñdin yetti kişver hūblarığa infî[°]âl/ *Dilrübâlığ* fenni hūsnüñ devride taptı kemâl (LD 1071)

Dilrübâlığ birle çün yaqtıñ cemâliñ şu[°]lesin/ Hısta köñlüm alğaç oğ ey dilsitânım örteñ (N 132-5)

Közüñ cefâda vü *dīvāneliğda* uşbu köñül/ Tama[°] tutar ki meger [°]âkıbet vefâ kıılğıñ (LD 981)

Ni [°]ayb Nevâyî kibi *dīvāneliğ* itse/ Her âdemî kim bolsa anıñ yarı perî-zâd (N 29-14)

Dīvāneliğka saldı mini zülfüñ ü közüñ/ Boldı meger bu yolda maña Hağ hidāyeti (SD 691)

Dünyalikte minde bir cân irdi biryân eyledi/ İmdi ösrük közleri her biri bir yan tartadur (LD 654)

Mübāhāt itip *dürdkeşlik* bile/ Kıılıp tağvî vü zühddin [°]âr hem (N 57-12)

Hūsnüñ çağında tā ni *edebtsizlik* itti gül/ Kim yüzini kanattı şabā zağm-ı kâcdın (LD 1464)

Uşbu bolur ğayret-i merdāneliĝ/ Reşk-i ħamiyyet bile *efsāneliĝ* (HE 53-13)

Ey Nevāyī anla kim ħōş °ālemīdür *ferdlik* (N 211-4)

Tekellūf irür tenĝa *fersūdeliĝ*/ Anıj terkidür cānĝa āsūdeliĝ (N 214-6)

Renc salıp cismĝa *fersūdelik*/ Yolda demī istesem āsūdelik (HE 92-13)

°Işkında bir dīvāneliĝ şevķunĝa bir *ferzāneliĝ*/ Ağyārdın bīĝāneliĝ eylep özünĝe āşnā (N 155-7)

Derd yitkende devā-cū yalguz irkende refik/ Ğuşsa vaktı yār ü *gamķinlikde* ĝam-ĥvār irdiņiz (N 166-3)

Yok *gedāliĝda* iĥtiyācım hem/ Aņa müştāķmın veyā muĥtāc (N 28-11)

Saldı dimāĝıĝa bu *ĥāmūşluk*/ Ah buĥarı bile bīhūşluk (HE 36-7)

Kōņlüm işiki itleriniĝ manşıbın tiler/ *Hanlıĝ* tiler bu himmet-i °ālī gedānı kör (LD 361)

Hvārlık ĥadtın yaşurmanĝ çünki °izzet yoldadur/ Atıņız na°linda bizni ĥāk-i rāh eylep ötün (LD 933)

Ĥüsnüĝe baķķan sarı artar mini *ĥayrānlıĝım*/ Toymaķ ister cemāliņdın zihī nādānlıĝım (LD 1105)

Ĥüsnüĝe ĥayrān isem kilmes ulus *ĥayrānlıĝı*/ Kim ki ĥayrāniņ imestür min anıj ĥayrānımın (N 44-10)

Ol kıla almasa *hemāvāzlık*/ Kılsa ayalĝu bile demsāzlık (HE 32-3)

Ey tarabiņ cāmĝa *hemdestliĝ*/ Cehl ĥumārıdın işiņ mestliĝ (HE 75-1)

Kitermekke *ĥōdbīnlıĝım* rencini/ Ķani bāde yaņlıĝ devāyī maņa (N 56-8)

Yā rab ki °ömr *ĥōşluĝıdın* ni körüp turur/ Bīçāreī ki sin tig anıj ĝam-ĝüsārı yok (N 849)

Dimeņiz Şirīn ü Leylī ança bar ĥüsn içre kim/ *Hūblukda* ol şanem evvelĝılargā oĥşamas (N 87-4)

Fārsī il taptı çū *ĥursendlik*/ Türk daĝı tapsa berū- mendlik (HE 30-7)

Yārdın ay raķīb bizni niçe başka tutar sin/ Cān birsem *ıraklık* bile boynunđa vebālim
(LD 1240)

Mini öltürdi közi, irni himāyet kılmadı/ *İglik* oldu güyyiā, ʿisī riʿāyet kılmadı (SD 545)

Nāmüselmānñın kıızı bōrk igri kıoyma başıña/ Ger seniñ başıña yoķtur *igrilik* ʿuşşāk ile
(LD 1687)

Bardı oķ dik tiz ü ya dik kāmetim yād itmedi/ ʿIşķ ara güyā miniñ *igriligimni* bildi yār
(N 32-15)

Tişler raķībñ, barsam işikiñge gedā tip/ *İtlikni* meger özine ol kııldı kabāle (SD 505)

Geh geh tiger irdi maña düşünāmiñ ol hem kıalmadı/ *ʿİzzetlik* irdim vaşl ile hecriñ mini
hʿār eyledi (LD 2177)

Laʿlñ öltürdi mini al birle ay sultān-ı hüsn/ Kıoy ki dādımñı alay andın ki irür *kanlığım*
(LD 1107)

Karanğulukda hevādār zerre kem boldı/ Kıuyaş yaşunğalı miskīn şehābiñ astında (LD
1692)

Kōñüller boldı hoş rüşen, körüp kıalmadı bir zerre/ *Karanğuluk* kitip hālī, çü hürşid-i
zamān kildi (SD 77)

Ġamñ *katıklığın* kılsam hikāyet/ İşitse taş aña eyler sirāyet (N 122-8)

Rikābiñızda maña saltanat ʿaā boldı/ Bu yol *kıskalığı* cānıma belā boldı (LD 2256)

Çün ʿaķl *kiçilikte* vü ay yañı irürde/ Hüsnüñ dağı mihrim ay bigim rüz-füzündür (LD
338)

İy sehī-ķad bendeni hecr ilgidin āzād kııl/ *Kayğuluk* köñlümni vaşlıñ birle şād kııl (LD
1051)

Kōñliniñ *kiñlikini* körse, bolur deryā hacil/ İlğiniñ deryāsıdın tirlere hayā içre şehāb (SD
383)

İlide *kişilikdin* āşār yoķ/ Şerāretdin özge pedīdār yoķ (N 66-8)

Şekl-i şîrîni mu°ammâdur anıñ müşkil besî/ Tab° tig şeh *kizlikindin* açlur uşbu müşkilât
(SD 406)

İski sepiçi başıda *kölgülük*/ Dām gibi baştın ayağı tilük (HE 65-7)

Ķāmetiñniñ *ķulluğında* yaş idi ulğaydı serv/ Başı titrer imdi ħaclettin anı āzād kıl (LD
1054)

Serv-i āzādığa *ķulluk* °āşık-ı āzādedin (N 42-13)

Ķullukta bitig birür ü yüz şādılık iter/ Zülf ü ħadıña sünbül ü reyĥān, çemeninde (SD
494)

Bu ise °āşık irür oltur külük/ Baştın ayak cismini *küydürgülük* (HE 62-2)

İlge mihrinidin küyermin maña ħahrıñ sehl irür/ Düzāh ehliğa irür cennet ni *küymeklik*
°azā (N 80-10)

Ža°fdın *maĥmūrluk* yıktı Nevāyī cismini/ Yār °ayşi bezmide yād eyleñ ol üftādedin (N
42-15)

Kildi çü bu ħırķat u *mahrūķluk*/ Boldı °ıyān °āşık u *ma°şūķluk* (HE 60-5)

Töhmet-i *ma°şūķluknı* özgege yapmaķ üçün/ Yüz sarı pertev salıp °āşıkñı māyil ķıldılar
(LD 452)

Anlaşay *mecnūnluğ* u bīdilligimni her kişi/ Kim boluptur bir perī-veş dil-rübāğa
mübtelā (N 157-14)

Uşbu bolur ġayret-i *merdāneliğ*/ Reşķ-i ħamiyyet bile efsāneliğ (HE 53-13)

Bu çemende *meşellik* pāk-rūin çerĥdın/ Körmedük kim köñli sınımay ķaldı andaķ kim
ĥabāb (N 81-1)

Ey ħarabıñ cāmğa hem-destliğ/ Cehl ĥumārıdın işiñ *mestliğ* (HE 75-1)

Ey ħarābāt ehli yoķ insānda imkān-ı vefā/ *Mestliğdın* dīv oluñ zinhār ādem bolmañız (N
86-14)

Luţfi bile barçağa *mevcūdluk*/ Ķahrıdın oķ bolğusı nābūdluk (HE 19-10)

Yārlik körgüzdi min cān birle *minnetdārlik*/ Cānını Hāḡ asrasun bu zār-ı minnet-dār
üçün (N 93-11)

Aç itiben ḡarnını *muḡtāclık*/ Tu^cmeḡa muḡtāc itiben açlık (HE 65-11)

°İşk ḡalvet küncidin saldı mini mey-ḡāneḡa/ Ḳıldı zindān ḡüşeside *mübtelālıḡdın* ḡalās
(N 88-6)

Luḡfi bile barḡaḡa mevcūdluḡ/ Ḳahrıdın oḡ bolḡusı *nābūdluḡ* (HE 19-10)

Hüsnüḡe baḡḡan sarı artar mini ḡayrānlıḡım/ Toymaḡ ister cemālınḡdın zihī *nādānlıḡım*
(LD 1105)

Cününni terk itiben °āḡıl ol didi zāhid/ Bolur imiş benī Ādemḡa munḡa *nādānlıḡ* (N
130-9)

Maḡa *nāmihrbānlıḡ* birle ol büt ḡaşd-ı dīn ḡıldı/ Körmedük kim köḡli sınmay ḡaldı
andaḡ kim ḡabāb (N 81-1)

Mini bu *nātüivānlık* birle zülfün/ Cihānda kizdürür peyk-i seḡer tig (LD 967)

Nāzüklük içre biliḡe yoḡtur ḡü ḡisüyü/ Öz ḡaddını bilip bilidin olturur ḡoyı (LD 2371)

Ḳaysı ḡüh-ı bāde-peymā bezmidin sürgeḡ mini/ *Nengsizlikdin* yıraḡraḡ turuban
tilmürmedim (N 172-15)

Tün kün ile mihre *nümūdārlik*/ Encüm ile taḡta ḡādef-kārlik (HE 19-2)

Üḡküḡe hem yoḡ işide toḡrılık/ Ol tutup oḡrı bu ḡılıp *oḡrılık* (HE 48-6)

Til açtı bende tig süsen ḡopup āzād ornındın/ *Oḡumaḡlıkḡa* ḡeh medḡin yasadı ḡadd-ı
bālānı (SD 287)

Bir kün murād tapmayın *ölmeklik* içre hīḡ/ *Sekkākī*'niḡ cihānda tapılmas ber-ā-beri (SD
723)

Cevr-i zülmünḡ gerḡi *ölmeklik* niḡānıdır maḡa/ Ḳünki sindindür ḡayāt-ı cāvidānıdır
maḡa (N 119-3)

Raḡne sınıḡ başıma her taḡdın/ Ḳıḡḡalı *özlük* ḡarabı başdın (HE 92-9)

Özlüküme ot salıp birdi maña ʿışk u mey/ Zühd ü vera^odın ferāğ derd ü belādın halās (N 35-12)

Hayrette min ki ʿurra *perīṣānlıkı* nidür/ Kıl tig biliñni çün kiçeler tā seher kuçar (LD 780)

Kıldı Sekkākī kara zülfün bile sevdā besī/ İlgide hālī *perīṣānlık* irür ser-māyesi (SD 544)

Vesme sarı taptı çū vābesteliğ/ Boldı iki fitneğa *peyvesteliğ* (HE 53-11)

Pīrlikke yitkil devlet ü ni^omet bile her niçe kim/ ʿİşkñ yigitlikte mini hasret bile pīr eyledi (SD 658)

Ağzñ bile tiñlik talaşur beste uyanmas/ Ol ağzı açuq ya mağzınñ *pūçluğını* kör (LD 2708)

Rāstlık haqqı muhālif bolmadım hīç ay nigār/ Ney bigin bağrım tilip iñretme mini zār zār (LD 495)

Rāstliğ birle reviş kim anda bardur kimde bar/ Hüb ikendür ölmegim ol kāmēt ü reftār üçün (N 93-13)

Bu *rengāmizliğdın* genç-i Kārūn/ Kişide bolsa tutqay künc-i iflās (N 110-7)

Mey mini kıldı riyāyī *pārsālıkdın* halās/ *Pārsālık* yoq ki ʿucb ü hōd-nümālığdın halās (N 88-4)

Dimişsin öltüreyin ʿışk ehlin eylep cem/ Meger bilipsin alar içre köp *perīṣānlığ* (N 130-7)

Ger işi ta^orīfide tartar nevā/ Bil anı *ra^onālığ* u nefis ü hevā (HE 78-10)

Yārıdın hīç kim minin dik zār ü mehcūr olmasun/ Cümle-i ʿālemde *rüsvalıkkā* meşhūr olmasun (N 44-1)

Yüzünjı körmese bir demde cān birür luftı/ *Sabūrluq* ni tiler ʿışk mübtelāsında (LD 1676)

Süleymān *salṭanatlık* kayşer u kisrā-ʿadālet kim/ Kazā yanlığ irür gerdün muṭ^o-i emr ü fermānı (LD 109)

Bu ħum-hāne şahnıdağı mey-fürüş/ *Sehāşīvelik* pīr-i ferzāneī (N 57-2)

‘Ārızın şem‘ine ‘āşık bolğalı pervāne tig/ Köymek ü *sergeşteliktin* özge yoktur ħāşılım (LD 1185)

İtmesen *sergeştelik* deşt üzre andağ kim koyun (N 188-3)

Bu çemen ra‘naları *serkeşlik* itkendin ni sūd/ Kim ħazān tārācıdın eymen imestür bir nihāl (N 40-1)

Bar idi zātında *sezāvārlık*/ Kim Ħağ aña birdi cihān-dārlık (HE 47-1)

Penceğ olup *sīmfeşānlıkka* fāş/ Meşriğ u Mağrib’de niçük kim kıyaş (HE 51-2)

Süçüglük bir meniñ rūħumğa düşnām/ Şehidiñni eger sin yād iter sin (LD 1507)

Bakmağay min özge *şādlik* ayakım astığa/ Ger iziñ toprakığa baş koyğalı tapsam maħal (LD 1068)

Ķatra Ķatra *şādlik* eşkin ki saçtım vaşlıda/ Barça hicrān Ķuşlarığa dāne boldı ‘āķıbet (N 27-9)

Yıllar kirek ol Ķamzeğa *şāgirdlik* itse/ Hārūt ki üstād-ı tılısmāt-ı füsündür (LD 336)

Köp *şererlik* dūd-ı ahım birle çıkkan cānga bağ/ Kim miñ otluk kārவānga bir gedā hem-rāhtur (N 164-12)

Zülf ü yüzün sarı *şebrevliğ* bile/ Barğay irdim bolmasa kıçe ayas (LD 2472)

‘Īsā felekke aştı çün boldı lebiñ cān birgüçi/ *Şermendeliktin* kitmese kökte aña ni bār irür (LD 692)

Dir saña dīvāne vü *şeydālığıdın* her demī (N 49-1)

Āħır sin, ey Ķāfil, meniñ *şeydālıķımnı* kıılma ‘ayb/ Anıñ perīşān zülfini kim körse, şeydā bolğusı (SD 704)

İşikiñ tofraķı mecrūħ bolğan cān u tenlerge/ *Şifālık* merhemi boldı, bisāt-ı perniyān kildi (SD 87)

Ķāmetiñ barında *şirīnlik* talaşsa ney-şeker/ Ney-şekerni bend bend itip yigeyler ħam ħam (LD 1163)

Güy tig meydān içinge kirse, ol raʿnā birür / Zātığa *şirînlükü* işbāt iter çendîn şifāt (SD 399) F.

Közüm birle yürek ıanm, tiler-min dem-be-dem töksem/ Bu ikki *şömlüğü* mini munuıı tig mübtelā kıldı (SD 629)

Kışini eylese şayd ehl-i hüsn *şühluğı*/ ıul itti pāk iteki vü inen hayāsı mini (LD 2401)

Şerʿ içinde bolsa ger ösrük sözige itibār/ ıanıma birgey *tanuıkluk* ikki ʿayyārıı seniıı (LD 949)

Vaşl *tapmağlığ* ki ʿışk ehliğa emrîdür muhāl/ Kice vü kündüz işi fikr-i muhāl olmaıı kirek (N 37-11)

Ağzııdın iltti uğrılap çün beste *tarlığını* aııa/ Tuz suyu aııça koydılar kim āhir ikrār eyledi (LD 2176)

İltti ağzııdın oğurlap piste *tarlıkıını* aııa/ Tuz suyuıı koydılar aııça, andın ikrār eyledi (SD 766)

Çemende *tāzelıgdın* her ıuruk şāhı irür Hızırı/ Meger kim andın ötmiş āb-ı hayvānım hıram eylep (N 26-14)

Teıırilik bolğay raııbnı meclisiııdin ıavlasaıı/ Hayf irür, ğod ādemı seg birle bolsa āşināy (SD 556)

Ol zülf çıniğa köıül tüşti ğaıāsın bilmedi/ Ay ğalk *tiıırilik* üçün bend itseıı ol nādānıma (LD 1646)

Ağzıı bile *tiıılik* talaşur beste uyanmas/ Ol ağzı aııık ya mağzııııı pūçluğımı kör (LD 2708)

Tilbelikdin ʿaıı sarı istemiş zāhid mini/ Ey Nevāyi munça nādān bilmes irdim anı min (N 44-14)

Bardı *tiriklik* çağı būd u nebūd/ Özni hem öltürsem imes imdi sūd (HE 81-7)

Ölmediıı hicrān tüni dip imdi ğamzeıı öltürür/ İy *tiriglikni* bu luııfı ıulğa tāvān eylegen (LD 1402)

Dil ki yalqıpmın Nevāyī ünidin veh yaḥşıdur/ Kim *tiriklikdin* nişān tik bir figānım bar imiş (N 35-10)

Raḳīb rāyı ol irmiş, mini sin öltürseñ/ Cānımğa tāze *tiriglik* anıñ bu rāyında (SD 452)

Kün yüzün devrinde utanmay çıkar ni vechi bar/ Anladım kim *tızlikindin* tapqısı āḥir zevāl (LD 1076)

Üçküçe hem yoq işide *toğrılık*/ Ol tutup oğrı bu kılıp oğrılık (HE 48-6)

Tüvānālıq bile Sekkāki köñlin sâ^oidiñ aldı/ Velī maḥmūr közlerniñ anı bes nā-tüvān kıldı (SD 688)

İmdi *tüzmeqlik* kirek elbette ʿişret sâzını/ Dōstқа çün şādılıq kildi ve düşmenğa ʿazāb (SD 371)

Her kişi kim *tüzlük* irür pîşesi/ Kec-rev ise çerḥ ni endîşesi (HE 63-1)

Ahım tütünü köktin *uluğluqқа* aşıptur/ Bu dūdını ol ay ğamı gerdündın aşurdı (N 177-11)

Közümnüñ yaşı dür yañlığ ayaqıñğa tüşer her dem/ Bu pîr *üstāhlıqın* kiçrüp yap anıñ ʿaybına zeylî (SD 673)

Vesme sarı taptı çū *vābestelıg*/ Boldı iki fitneğa peyvestelıg (HE 53-11)

Közün ki küfr ile yüz dīnğa saldı *virānlıg*/ Hūdāy üçün di anı yoq mudur müselmānlıg (N 130-4)

Ger tutar bolsañ revān tut il maña/ *Yağılığnı* koy dağı bol il maña (LD 2617)

Körmesin yā rab cihānda *yaḥşılıqnuñ* yüzini/ Hāsidi kim mekr ile yārımını ağıyār eyledi (LD 2190)

Süleymān saltanatlık kayşer u kisrā-ʿadālet kim/ *Qazā yañlıg* irür gerdün muḥṭe-i emr ü fermānı (LD 109)

Niçe kılsun şabr āḥır nuql, yarıldı içi/ Niçe yutsun qan şurāhīde kadeḥ *yañlıq* şarāb (SD 372)

Ġurbet otı köñlige kār eyleben/ Cānını *yalğuzluğı* zār eyleben (HE 66-1)

Bu *yarukluq* cümle ḥūblar nūrıdın/ Bir bahāne pîş imestür meşʿale (LD 2672)

Kün, ay yüzününün allında *yarukluğun* dem urmuşlar/ İ yağma Türk, sin kör ol Urus'ni vü bu Çerkes'ni (SD 729)

İrür çünkü *yekrenglik* şart-ı ışk/ Bu takrīb birle min-i zār hem (N 58-3)

Hüsn devrānı gānīmettür *yigitlik* bat kiçer/ Yahşılığın bende kılğıl imdi hāşş u ʿāmni (LD 2379)

Şehliğ u ʿilm ü *yigitlik* çağı/ Fānī vü şūfī vü sālīk dağı (N 204-16)

Pīrlikke yitkil devlet ü niʿmet bile her niçe kim/ ʿİşkiñ *yigitlikte* mini hāşret bile pīr eyledi (SD 658)

Ger ağzı *yokluğunun* sırrın anlasam ni ʿaceb/ Ki gayb bilgüçi kıldı yüzi şafāsı mini (LD 2400)

Yokluğa hidāyetini bar eyle maña (N 71-1)

Ay cihān-ı hüsn ü *zibālīk* niķābın atıda/ Dil- rübāyī atı devletlik niķābın astıda (LD 1602)

Yüz ivrüp gül, yüzün birle talaşmış bāğda, *zibālīk*/ Anı yüz pāre kıl andağ, yana bir bolmasun yağı (SD 564)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Eski Anadolu Türkçesi dönemi için; Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkīdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı taranmıştır. ʿĀcizliğ, açlık, açuklığ, ādamılığ, ʿādillig, “hürmet, ikram, ağırlama” anlamında ağırlığ; aħmaklığ, ʿākilluluk, alçaklık, alışıklık, alplığ, anamuzlığ, aralığ, “zayıflık” anlamında arıklığ; arılığ, “üstünlük, erdem, olgunluk” anlamında artukluğ; “pislik, kirlilik” anlamında arusuzluk; ʿāşilīk, ʿāşıklık, āşinālīğ, āşüftalığ, atalık, ʿavrathlığ, aydınlık, ayrılık, “ayrılık, ayrılma” anlamında ayrukluk, “kurnazlık, düzenbazlık” anlamında ayyarlık, azadluk, azgunluk, ʿazizlik, azlık, bahādurlık, bahıllığ, bāķilīğ, barışıklık, bāñullığ, “tembellik, gevşeklik” anlamında baññallığ; “zenginlik” anlamında baylık; bedbahtlığ, “sağlamlık” anlamında beklig, “benzerlik” anlamında beñdeşliğ, “gurur, kibir, benlik” anlamında benlik, bī-çāralık, bī-edeblik, bī-fuzullığ, bī-

hürmatlıg, bî-hünerlikde, bilelik, bilişlik, bilmeklik, birlik, bî-vefâlık, “beddua, kötü söz”
 anlamında *biyzâlık*, “bıkkınlık, usanmışlık” anlamında *bî-zârlık, bolluk, büyüklük,*
 “zorbalık” anlamında *cabbârlık, cāhillik, cefākârlık, comardlık, cüvânmerdlik,*
çārasuzluk, “pislik” anlamında *çepellik, çevüklük, çırganlık, çirkinlik, çokluk, daşgunluk,*
datluluğ, dāyimliğ, delülik, deriñlik, “çaresizlik” anlamında *dermandalık, dilsüzlük,*
dirlik, “dolunay hali” anlamında *doluluk, dostlık, “güvenirlik, temkinlilik”* anlamında
döleklik, dünyelik, “çaba, gayret” anlamında *dürişmeklik, dürüstlük, düşmenlik, “zorluk”*
 anlamında *düşvârlık, “asayiş”* anlamında *düzenlik, edebsüzlük, efendilik, egrilik, eksiklik,*
ergenlik, erlik, esîrlük, “sarhoşluk” anlamında *esrüklik, evlülük, evsüzlük, eyülük, fakılık,*
fakîrlük, “günahkârlık” anlamında *fâşıklık, “tembellik”* anlamında *ferâgatlık, fodulluk,*
 “böbürlenme, kibirlilik” anlamında *fuzullık, gāfillik, “gurbete düşme, gurbetlik olma”*
 anlamında *garıblık, gammâzlık, gāyıblık, “kolaylık”* anlamında *gehezlik, gerçeklik,*
 “asilik, kibirlilik” anlamında *gerdenkeşlik, “genişlik”* anlamında *giñlik, “kutluluk,*
 temizlik” anlamında *görklik, görklülük, “gözleme, gözetleme”* anlamında *gözetmeklik,*
 “günahkârlık, yoldan çıkmışlık” anlamında *gümrâhlık, “hilekârlık”* anlamında
gürbüzlik, “bilgelik” anlamında *hakîmlük, “hâkimlik, hükmedicilik”* anlamında *hâkimlik,*
hakîrlük, “doğruyu, hakkı tanımak” anlamında *hakşinâslık, “karılık, eşlik”* anlamında
halallık, “yumuşak huyluluk” anlamında *halîmlük, hanlık, harâblık, “haydutluk”*
 anlamında *harâmîlik, harâmlıg, harçlık, “hırslı olma”* anlamında *harîşlik, haşumluk,*
hastalık, hatâliğ, hayrânlık, hâzırlıg, helâklik, helâllük, hemeşelik, hıyânatlık, “bencillik,
 kendini beğenmişlik” anlamında *hōdbînlik, “aşağılık, kötü durum”* anlamında *horlık,*
hoşlık, hoşnüdlik, “güzellik” anlamında *hubluk, “sessizlik”* anlamında *hûmûşluk, ıraklık,*
ikilik, “barış içinde olma, sulh” anlamında *illik, “bakım, onarım, çekip çevrilme”*
 anlamında *imâratlıg, “güven, inanma”* anlamında *inamlık, insâfsuzluk, “sıcaklık”*
 anlamında *issilik, “ziyarete gelmesini isteme durumu”* anlamında *istezerlik, kadîmlük,*
kadirlük, kâfirlük, “tembellik, ağır davranma” anlamında *kâhellük, kahhârlük, “kıtık,*
 kuraklık” anlamında *kahtlık, kalıñlık, karañulık, “gurbet, gariplik”* anlamında *karıplık,*
karşuluk, “meşakkat, sıkıntı” anlamında *katılık, “nadirlik”* anlamında *kemlik, kendülük,*
 “cömertlik, asilik, şerefli olma” anlamında *kerîmlük, “saçı sakalı ağarmış olma durumu”*
 anlamında *kirğüllük, kısalık, kiçilik, kiçücüklik, “ihtiyarlık”* anlamında *koçalık, koñsuluk,*
konukluk, korkaklık, “dedikoduculuk” anlamında *kovuculuk, kullık, “aldatıcılık,*
 hilekârlık” anlamında *kulmâşlık, kutsuzluk, kuvatluluk, “kıskançlık”* anlamında *lecüclük,*

“alçaklık, kötülük” anlamında *le’imlik, mahrūmlık, maşharalık, maşūklık, melāmetlik, menlik, mestlik*, “kapalılık, örtülü olma” anlamında *mestūralık, mihrībānlık, miskinlik, mubāhlık, muhannetlik, muhtācılık*, “önderlik” anlamında *muktedālık*, “birinin emri altında olma” anlamında *musahharlık*, “müjde” anlamında *muştuluk*, “ılımlılık, dengelilik” anlamında *mu’tedillik, müvafıklık*, “soyutlanmışlık, bekârlık” anlamında *mücerredlik*, “talihsizlik” anlamında *müdbirlik, müflislik, müfsidlik*, “cimrilik” anlamında *mümsiklik, münāfıklık, müriüvetsüzlük*, “kötü hareket sahibi olma, yaramazlık” anlamında *nābekārlık*, “vekillik, birinin yerine geçme” anlamında *nāyiblik, nāzūklık, nelik, nemmāmlık*, “ümitsizlik” anlamında *nevmizlik, nicelik, nitelik, niteliksüz, noķşānlık*, “damatlık” anlamında *oğulluk, oğlanlık, ortaklık, öksüzlik*, “inatçılık” anlamında *önegülük, pāklik*, “kefillik” anlamında *pāyendānlık*, “dağınıklık, perişanlık” anlamında *perākendelik, perīşānlık, peşimānlık*, “liderlik” anlamında *pīşvālık, rāhatlık, rahbarlık, rāzilik, rūşenlik, rüsvālık, safālık, şāfılık, şağlık*, “güçlük, zorluk” anlamında *sahtlık*, “korkma, sakınma” anlamında *sakınuklık, sākinlik*, “koruyuculuk” anlamında *saklayıcılık*, “iki yüzlülük, riyakârlık” anlamında *sāluluk, sarplık*, “hastalık” anlamında *sayruluk, selāmatlık, semüzlük, senlik, serkeşlik, serverlik*, “ıslık” anlamında *sıklık*, “kırıklık, üzüntü” anlamında *şınıklık, sizlik, sohbetlik, sovuqlık, şusuzluk*, “zayıflık” anlamında *süstlük*, “sevinç, neşe” anlamında *şādılık, şādumānlık, şehīdlik, şeyhlik, şūmluk*, “isyancılık” anlamında *şāğlık, şāğılmaqlık, takşirlik, tamāmlık, tamuluk, tañrılık, tanıklık, tarlık, tatlılık, tāzalık*, “kibirlik, mağrurluk” anlamında *tekebbürlik*, “dik başlılık, inatçılık” anlamında *temerrüdlük*, “sıhhatli olma, sağlam olma” anlamında *tendürüstlük*, “çocukluk” anlamında *tıfillik, tizlik, toğanlık, toğruluk, tokluk, tutsaklık*, “savaşma” anlamında *tırımaqlık, ucuzluk, uçmaqlık*, “yakınlık, akrabalık” anlamında *ulaşıklık, ululuk, unutmaklık*, “bilinçsizlik” anlamında *ussuzluk, utanmaklık, uyanuğlık, uzunluk*, “seçkinlik” anlamında *üründülük, varlık, vekillik, yadlık, yağılık, yalancılık, yalanlık*, “çıplaklık” anlamında *yalıncaqlık, yalınuzluk, yanlılık*, “tazelik” anlamında *yaşlık*, “yatış” anlamında *yatmaklık, yavaşlık, yavuzluk*, “hafiflik” anlamında *yeynilik, yirticilik, yigitlik*, “üstünlük” anlamında *yiglik, yiğilik*, “kalınlık” anlamında *yogunluk, yoğsulluk, yokluk, yoldaşlık, yolsuzluk, yumşaklık, yücelik, yükseklik*, “dindarlık” anlamında *zāhidlik, zā’fılık*, “ağlayıp inleme” anlamında *zārılık*, “alçaklık, düşkünlük” anlamında *zelillik, zenlik*, “güzellik” anlamında *zībālık, ziyānkārlık* örnekleri bulunmuştur.

Bunun *‘acizligi* ve hâcet diledüğü benî İsrâ’îl arısı hâcetine benzer pes eyitdiler. (KE 294/1)

Anu ‘azametini senü *‘acizliu* hakrlu bile sin. (MR EH5a-14)

oklu-ila ölmek yigdür *alık* çekmekden. (EGT 34b-2)

ademilere gelen *alık* alib oldu. (KE 267/2)

Belki eker ününi *alık* ve usuzluıyla geüre. (MR EH94b-20)

Ol beni *aıklara* da‘vet kılır/ Kendü gibi hr u b-‘izzet kılır. (MT 1836)

Eger saa lufıla ve *aukluıla* baarısa bilgil kim ol mürsel peyambardur. (KE 659/5)

Bu hıra-pular tayifesi hayvnlar gibidür, hi ehliyeti ve *adamlıı* yodur. (EGT 21a-15)

adamlıına ümn iletdüm. (KE 409/2)

Kim ol ehirde bir er otura kim anı *‘adilligile* doldura. (KE 439/8)

Zulm-ila *‘adilligum* ün ayrıa/ Kurd-ila mülkümde koyun barıa (MT 2108)

Ta oguz biglerine *aırlık* idüp toyladı. (DK D294-8)

arnınu eiri olan iki gice uyumaz, bir ol gice ki ok ola mai‘de *aırlıından*. (EGT 72b-7)

Her ün olum armaan ve *aırlık* aru viribidi. (KE 357/5)

Eydür ol kangı terzya sıa/ Y ol *aırlıa* batman kim yıa (MT 3255)

Ol erü *amalıına* üldüm. (KE 643/8)

Bu ayetde *amalıdandır*. (MR N15b-11)

Bu küllisiyle *‘ailluluk* da‘visin kılasın. (MR N127b-6)

Yüsun ve alan olanları *alalık* ve orkıyıla ardında durdılar. (KE 290/13)

Bir mü‘min ardaına daı anı ana ya hz kimseye *alalık* kıla. (MR N14a-6)

y arıla od[a] barııklık ve *alııklık* viren tarı... (KE 22/14)

İy kardaşum oğlı anuñ üzere senüñ *alplıgıñ* var mı? (KE 304/10)

Biz dahı seni ana sanur-ıduk/ *Anamuzlıguña* inanır-ıduk (MT 1076)

İki *aralığa* yine bir el belürdi. (KE 247/12)

Her dereceden dereceye *aralığı* yüz yıllık ola. (MR N254b-18)

Bir gün tenine baqdı ve *arıklığıñı* ve za'ıflığıñı gördi. (KE 793/12)

Arılık hālında anuñıla yakınlık kıldı. (KE 140/12)

Namāzı vaktiyle edā kılmazdı kılduğı vakt dahı *arılığıla* kılmazdı. (MR N25b-6)

Kim benüm *arılıgım* peydâ-durur/ Guslgâhum dünyada deryâ-durur (MT 1018)

Sıfatun *arılığı* bulgur u nohud gibi/ İki kaşun ay alnun genc-aya virür sabak (YED 74-4)

Toğuzuncı bāb İbrāhīmüñ hāşşasın ve kerāmetin ve *artuqluğın* yāz kıılır. (KE 193/12)

Ne arıdan gönli fersûde ola/ Ne *arusızlıktan* âlûde ola (MT 1084)

İy bizüm tañrımuñ bize *âşılık* gerekmez. (KE 93/11)

...araya *âşıklık* ve ma'sûklık düşdi efendilik ve kullık aradan gitdi. (EGT 50a-7)

Her kim izzetten geçmedi *âşıklık* bühtandur ana/ Hergiz girdüğü yok-durur ışk ile izzet bir eve (YED 1-5)

Ol evvelki *âşinālığı* aña fāyide édüp kabūliyyet buldı. (MR EH33a-9)

Böyle kim *âşüftalıklur* âletüñ/ 'İşk içinde nite geçer hâletüñ (MT 1706)

Ol peygambarlık ve *atalık* haqqıyıçun kim habar virgil. (KE 603/12)

Ben senden sizer idüm kim baña *avratlığa* boyun virmeyesin. (KE 652/5)

Eger sofrasında etmek yirine güneş olaydı, kıyāmete degin kimsene gündüz *aydınlıg* düşünde görmeyeydi. (EGT 35a-6)

Ol delükden gelen *aydınlık* götürüldi. (KE 306/5)

Çü *aydınlığa* döndi kara gice/ Güneş nûrı başladı ağdı yüce (SN 1089)

El- *âkibet* uzun yaşuñ uçı ölüm, ahır *ayruluk*. (DK D303-11)

Ḳıyāmet güninde benümile senünj arānda perde ola ve ebed *ayrılık* ola. (KE 288/3)

Ṭapuñdan senün *ayrılıh* kim diler/ Ve līkin ḳazā ādeme diş biler (SN 1932)

Ahret yavlak ırakdur toğruluk key yarakdur/ *Ayrılık* sarp firakdur hiç giden girü gelmez (YED 60-3)

Ya'ne işbu benümle senünj arañda *ayruḳluk* sebebidür. (KE 471/12)

Böyledür derviş dirliği koya cümle *ayyarlığı*/ Andan bulısar erlüği kahırlar çok yutmak gerek (YED 82-6)

Niçe ömrüm olur-ısa *azadluğum* muhal-durur/ Sayyādun elinde-durur tuzāđa tutılan nahcır (YED 32-3)

°Avratlar-ıla tanışık itmek *azđunlıđdur*. (EGT 72b-8)

Ol ḳavmuñ küfri uzandı ve *azđunlıđı* çoğaldı. (KE 315/1)

Azđunlık yolın āsān ḳıldıñ. (MR N268a-18)

°*Azızlığı* ḳorlar içinde ḳılam. (KE 694/5)

Her kimse kim nefsinünj zelilligin ve °ācizliđın bilmeye ol kimse mevlāsınunj °*azızlığın* dağı ḳahrın bilmez. (MR EH99a-21)

Senünj cāhilligünj ve bilünj *azlığı* seni anuñ üzere dutdı. (KE 529/9)

Menüm erligüm *bahadırlığum* cılasunluğum yigitligüm Ruma Şama gide çavlıana dir-idi. (DK D155-7)

Comardlık mı yigdür *bahādurlık* mı yigdür? (EGT 31b-14)

Mışr'da bir māl-dār ḳoca var-ıdı, *bahıllığ-ıla* meşhūr olmış-ıdı. (EGT 38b-11)

Baņa *bahıllık* mı arḳurdı. (KE 692/6)

Kim *bāḳılıđa* ḳama° ḳıla. (KE 515/12)

Hızr gibi ister-iseñ *bāḳılık*/ Âb- hayvāndan bize kıl sākılık (MT 2654)

İy ḳarıla od[a] *barışıḳlık* ve alışıklık viren tañrı... (KE 22/14)

Kim benüm gercekligüm ve senünj yalanuñı ve benüm haklıgümü senünj *bâḫıllıgıñı* beyān kıla. (KE 382/7)

Anuñ mu°cizātıyla haqqıñ haqlıgı ve bātılıñ *bâḫıllıgı* ve dañı Haq Ta°ālā'nunñ selāmı anuñ ehl-i beytine yārenlerine olsun ki arıtdılar. (MR 1b-15)

Bu °ömrüm günleri *baḫḫāllıgıla* ḫulū° gurüb éde. (MR S23a-13)

İy ādem oğlanı! Eger saña *baylıq* virürsem māla meşgül olursın.. (EGT 76b-1)

Benüm ādemiler üzere ortaqlıgım ve *bayluğum* varıdı. (KE 877/1)

Baylıqda ve dervişlikde miskinlere muḫtaclara taşadduq édeler. (MR EH14b-20)

Beni işbu *bedbaḫḫlığa* bırakmadı. (KE 688/-1)

Anuñ kuvvatı demür *bekligi* gibiyidi. (KE 576/15)

Rengi ve *beñdeşligi* bir pes oğlanı irkege buyurdı. (KE 625/14)

Müdde°i kendüden artuq kimseyi görmez zīrā *benlik* perdesin öñine dutar. (EGT 25b-14)

Miskin olu-gör bâri *benlikden* ırak yürü/ Gönlinde benlik olan dervişlikten uzakdur (YED 27-4)

Bir nice zamān benī İsrā'il *bî-çāralıqdan* şöyle kaldılar. (KE 544/15)

Çün degül *bî-çāralıqda* sâ°atı/ Tereye degmez katumda tâ°atı (MT 3142)

Şah katında kimseye söylemeye/ *Bî-edeblik* tapuda eylemeye (MT 4052)

Bir iş *bî-fuzullıg-ıla* bite baña anda söz söylemek olmaz. (EGT 23a-15)

Bir iş leḫāfet-ile olmaya, *bî-ḫurmatlıg-ıla* nāçār olacaḫdur. (EGT 38a-6)

Ol kişi eydür tenüñ çün kadri yok/ *Bî-hünerlikde* vü yavlak °aybı çok (MT 3223)

Yatlık yokdur bilene dirlik tuta-gelene/ *Bilelik* soylayana vuslat yolu kavidür (YED 24-6)

Anuñ ile *bilişligi* var bigi/ Küliçe it öñine yuvar bigi (SN 2423)

Kâlu belâ dinmedin kadimde bile-yidük/ Key anlagıl neydüğün *bilişlik* kandağıdır
(YED 24-4)

Gide guşsa gönlinde vü tola mihr/ *Bilişmeklige* ger sebeb ola mihr (SN 913)

Yâ kâdir Allah *birliğün* varlığıñ hakkı-y-içün ‘Azrâ’ili menüm gözüme göstergil. (DK D156-7)

Anuñ dili tañrı *birliğine* cümle dillerden gâlib idi. (KE 195/3)

Yâ Muhammed şol kimselere kim benüm *birliğüme* senüñ *resülligüne* imân getürdiler.
(MR N12a-15)

Bu cihân yaradana da’vet kılur/ Halk zîrâ tañrı *birliğin* bilür (MT 173)

Dilerdi ki *birliğini* bildüre/ Yiri gögi ‘ilmiyile toldura (SN 53)

Yokdur toğanla *birliği* ya Hakk’a lâyük dirliği/ Şol kişiden um erliği anun safâ nazarı
var (YED 15-4)

Dükeli bile namâzın kıldılar/ *Bî-vefâlığın* cihânun bildiler (MT 740)

Erile barışmayıcı ve kâbinine diyici ve erile li‘ân oquşıcı ve *biyzâlık* oquşıcı ‘avratdan
saķıñıl. (KE 540/13)

Öñ kavumdan ayrıla gide ve *bî-zârligi* âşikâre kıla. (KE 154/7)

Eger *bollukda* ten bisleyici olursa tarlığa uğrayıcaķ katılığ-ıla ölür. (EGT 34a-12)

Bereketlü didügi su *bollığı* ve ağaçlar ve yimişlerdür. (KE 638/3)

Bu ay gün ki her birinüñ *büyükliğı* üç yüz altmış bu dünyâcadur. (MR N4a-9)

Çuşağuş berkidüp *cabbârlık* maķâmında durğıl. (KE 327/9)

Bâzûsı süst olan kişi *câhilligindandur* ki demür pençelü-y-ile pençe tuta. (EGT 72a-14)

Eger câhiliseñ ol kavm *câhilligüñ* dañı arturur. (KE 740/2)

Mertebe yöninden bu ikisinüñ menşe‘i *câhillikdendür*. (MR EH142b-6)

Yûnus olma câhillerden irak olma ehillerden/ Câhil ne var mü’min ise *câhillikdan* kalur
degül (YED 88-7)

Cebbārlığı terk edüp baş açuk yalın ayak mecmūcı begleri dağı bu hāl üzere çıka gelüp gözyaşın döküp çağrışdılar. (MR EH41b-18)

Mu'allimūn saña şūhlık ve ʿitāb ve *cefākārlık* öğretmiş. (EGT 54b-4)

Comardlık mı yigdür bahādurlık mı yigdür? (EGT 31b-14)

Saňa ol niʿmet vèren pāzişāhuñ *cömerdlığın* ve fazlın bilseñ. (MR EH5a-20)

Eger cihānda ben cüvānmerd degülsem sen *cüvānmerdlik* nazārın itgil. (EGT 30a-15)

Çārasuzluk vaqtında ki kişinūñ kaçacak yiri olmaya elin kesegen kılıca karşı dutar olur. (EGT 9b-3)

Bu ālem işine tolaşıcığaz/ *Çepelliklerine* bulaşıcığaz (SN 5371)

Çıhardı şu tonları kim geydidi/ *Çevüklük* ile çün işi keyd idi (SN 2181)

Kim üç nesneyile bir *çığanlıgıla* bir tizligile bir dağı esrükligile zīra kaçan bir kimse çığan olsa ben anuñ mālın gözine az gösterürin. (MR EH15a-20)

İşbu yıyısı *çirkinligin* Cercīs eyitdi. (KE 921/1)

Mālı *çoğlugıla* bularuñ üstine bāğlılık kılırudı. (KE 445/8)

İmdi bu uyku *çoğlugında* ʿömr zāyic olmaklık var. (MR EH101b-4)

Bunda yürek *daşgunluğı* ve gönül katılığı şol kadar var. (KE 304/10)

Zemzem kıyusına yüz dutdılar suyu *datluluğundan* ötürü anuñçun kim ol kıyu İsmāʿīlden qalmışıdı. (KE 169/5)

Āhıretūñ ululıgını ve *dāyimligini* ve niʿmetlerinūñ şafāsını ve meliklerinūñ ululıgını bile. (MR N244b-15)

Kendüyi *delüligi* bırakdı. (DK D107-8)

Eger diler-señ tañrıdan dileyeyin sendeki *delüligi* gidersün. (KE 476/10)

Zīra bu tizlik dağı *delülik* tamarından bir tamardur. (MR N15a-11)

Delüligi cāhil hamıyyet şanur/ Önegüligi hırlu niyet şanur (SN 2661)

Yidinci gök içinde bir deniz vardur *derinligi* yiriñ gögüñ kıamusıncadur. (KE 21/6)

°Işık sözünü şol battâldan gizley ki *dermandalık* gününde yârin unudur. (EGT 57b-2)

Bularuñ söylemediği *dilsüzlükden* ve sözden kalmağdan ötürü degül. (KE 324/10)

Dirliğüñ yir altında mı hoşdur yoğsa yir yüzinde mi hoşdur (DK D274)

Her kişünüñ ki *dirliğinde* etmegin yimeyeler ve öldükde adın aņmayalar. (EGT 73b-12)

Dirlik hîç bu ikinsüz oņmaz. (KE 71/12)

Her kimse kim beni bir bilüp baņa °ibâdet kılmakğdan yüz dönderse be-dürüstî biz anı dünyada țar *dirliğe* birağuruz (MR EH3a-18)

Bu ne sözdür kim didüñ iy nâbekâr/ *Dirliği* ko ölümü añ zînhâr (MT 474)

Bilürsin ki Nemrüd'ı kahr eyledi/ Aņa tatlu *dirliği* zehr eyledi (SN 80)

Yûnus seni seveliden beşâret oldu cânına/ Her dem yeni *dirlikdedür* hergiz ömrin eskitmeye (YED 2-12)

Yalan çoğaldı ve *doğruluk* azaldı. (KE 547/15)

Benüm ayım ışığına bulutlar gölge kılmaya/ Hiç gidilmez *dolululuğı* nûrı yirden göğe ağar (YED 41-3)

Ėanum men varayın, anlaruñ *dostluğın* düşmenliğin bileyin didi. (DK D292)

İy karındaş! Çün-ki *dostlık* ikrârın itdün kullık tevaķķu°ın kes. (EGT 50a-6)

Nitekim çoçıla kurd arasında *dossuluk* yoğdur. (KE 740/4)

Gör ki kaçan senüñ bir dostuñ düşmānuñıla dost olsa göñlüñ anı hîç hoş görmez *dostluğına* dağı inanmazsın (MR EH5a-16)

Yaratdı hak dünyayı Muhammed *dostluğına*/ Dünyaya gelen gider bâki kalası degül (YED 85-7)

Döleklık tâcıyla tâclanmış. (KE 220/15)

Eger dileğün benden ayruğısa baņa katlanmakğ ve *döyümlük* virgil. (KE 102/7)

Dünyālık benüm hâcetüm degül. (KE 662/2)

Hicâbdasın bugün seni göstermezler belli sana/ Hicâb didüğümü anla *dünyelikdür* gözden bırak (YED 72-4)

Dürişmekligün ve rağbetün dünyâ arzūsına ziyâde ola. (MR N167a-2)

Ne var dürişüp gelmez ise ele/ *Dürişmekligün* yok ziyâmı hele (SN 5585)

Bu kavlın *dürüstligine* delîl oldur. (KE 95/9)

Ĥanum men varayın, anlaruñ dostlığın *düşmenligin* bileyin didi. (DK D292)

Meger ol iklîmün ĥatîblerinden birisinün bunun-ıla gizlice *düşmenligi* var-ıdı. (EGT49a-4)

Anlaruñ arasına *düşmanlık* kim bırağdı. (KE 106/3)

Ĥıyâs eyle *düşmenligi* kim nola/ Çü mîrâs bigi atadan ü ĥala (SN 4311)

Tağrı size geñezlik diler *düşvârlık* dilemez. (KE 3/13)

Düzenlik bozuldu vü oldı ĥarâb/ Bugün tanışup şöyle gördük şavâb (SN 3639)

Edebsüzligile ki şöhretten ĥaça. (MR 274a-14)

Ki yâd yirde süci içüp yatmağıl/ *Edebsüzlik* olur anı itmegil (SN 1099)

...araya °aşıklık ve ma°şüklük düşdi *efendilik* ve ĥullık aradan gitdi. (EGT 50a-7)

Egrilik her pîşenün solı-durur/ Togruluk Gülşehri'nün yolu-durur (MT 3611)

Bayındır Han benüm ne *eksikligüm* gördi. (DK D11)

Ĥul oldur ki *eksüklügin* bilüp °özrini Ĥağ dergâhına getüre. (GT 1b-11)

Meryemün teni ve za°ıflığın ve beñzi şarulığın ve kuvvatı *eksikligin* gördi. (KE 804/12)

Yir yüzi şöyle *eminlik* ola. (KE 856/15)

Ben emîn olsam diyen ya *eminlik* isteyen/ Geçsün bu kal-u kîlden toğrağa ursın yüzün (YED 117-4)

Ĥarâm kesbe muhtâc olup Ĥağ Ta°âlâ'dan îrâz ĥılmağ olsa aña *ergenlik* ĥayırludur. (MR N217b-7)

Big yigit bize sen *erlik* işledün, gel imdi begendüğün maldan al didiler. (DK D72)

Elün den gelürse bir ağız tatlu eyle, yoğsa *erlik* ol degüldür ki halkun ağızına yumruk urasın. (GT 21a-3)

Senün *erligüni* ve kuvvatuñı sınırdum. (KE 933/13)

Şeyh ile siz yâr olmuşsañuz/ *Erlig*-ile yola gelmişseñüz (MT 606)

Ġarīb ādemi gör nice tutdı hoş/ Ger *erlik* gerekse gelün görünüş (SN 1023)

Yokdur toğanla birliğı ya Hakk'a lâyük dirliğı/ Şol kişiden um *erliğı* anun safâ nazarı var (YED 15-4)

Esirlikden ötrü gelmedüm. (KE 119/14)

Hîç bu *esirlikden* halâş bulmağa taleb kılmazsın. (MR S15a-8)

Ölüm *esrükliğin* aña geñez kıla. (KE 381/8)

Kim üç nesneyile bir çığanlığıla bir tizligile bir dahı *esrükligile* zîra kaçan bir kimse çığan olsa ben anuñ mālın gözine az gösterürin. (MR EH15a-20)

Çoklar yûnusa dir ki nice ışk *esrükligi*/ Nitsün ezel bezminde eyle çalındı kalem (YED 105-9)

Aña *evlülük* hayırludur. (MR S161a-16)

Bir gün yāranları geldiler ki *evsüzlik* perişānlığından hātırın şoralar. (EGT 54a-7)

Kara başım sağlığında *eyülükler* idem köpek saña didi. (DK D46)

Ulu ve ʿāqıl dimesünler şol kimesneye kim ulularuñ adın *eylüg*-ile yād itmeye. (EGT 23b-8)

Tarı *eyliginden* ümiz kesmeñ. (KE 280/2)

Çü qalmayısar kimseye rüzigār/ Hemin ol yig *eylük* qala yādigār (SN 226)

Dostuñuñ *eylügin* söyleyesin. (MR S9a-15)

Eylük erün yāridur ölürse-uçmak yiridür/ Senden sonra söylenür ne dirliğün var ise (YED 153-6)

Şeyh eydür hōd suçuñ bağışlayam/ Degme cevruñe yüz *eylük* işleyem (MT 725)

İkilikden geçemedün hâli hâlden seçemedün/ Dostdan yana uçamadun *fakılık* oldu sana fak (YED 73-4)

Müflisligile *faķırlığıla* bağrı yanmışıdı. (MR EH103b-20)

Çok gişi yavuz işden ve *fāsıqlıkdan* yığıldı. (KE 646/3)

Bir mü'mine sögmek *fāsıqlıkdur*. (MR N71a-9)

Şol deňlü meşğöldur ki hıç bir vaķt *ferāđatlıķ* bulmaz. (MR N283b-1)

Böyle uzamak ne ma'nidir çünki bu dünya ne fânidür/ Bu *fodullık* nişânidur gel berü miskinliğe geç (YED 9-2)

Fuzullık yilin koma başuńda sen/ Ki key dińç olasın u başuń esen (SN 211)

Lüt kavminuń *ğāfilliđına* güldi. (KE 158/11)

Çaķal sözine aldanup şindi uş/ Şığır bigi *ğāfillık* olmaya hoş (SN 3268)

Ulu-zāde ki kendü şehrinde girü kalur *ğarıblıkdā* hiç nesneye almazlar. (EGT 41b-6)

Yaluńuzlıđa ve *ğarıblığa* dağılavuz. (KE 192/10)

Şağa vācib olur anı istemek/ *Ĝarıblık* çeküben yimek çok emek (SN 681)

Bu küllisinden birisi *ğammāzlıkdur*. (MR S59a-13)

İy dostım düşman dutan gaybet yalan söz söyleme/ Bunda *ğammāzlık* eyleyen anda yiri dar olısar (YED 43-2)

Mūsānuń anasından *ğāyıblıđı* üç güniđi. (KE 356/15)

Oğlanı *geñezlikile* götürüp *geñezlikile* doğurısadı. (KE 58/8)

Göñlüm bu nesnenüń *gerçekligine* şehādet ider. (EGT 64b-1)

Ol azacuķ kurtulan kavm *gerçekligile* tańrıya duā kıldılar. (KE 311/10)

Ķārūnuń her gün *gerdenkeşliđi* ve cabbārlıđı ve Mūsāya düşmanlıđı artardı. (KE 450/1)

Ađzınuń *giñliđi* oniki arşunıdı. (KE 388/6)

Bu bize su degül ni'met ve *görklığiği*. (KE 399/12)

Görklülük ve ululuk hüllesin geymiş. (KE 221/1)

Ya'nî kişinüñ İslâmı *görklülüğinden* durur. (MR N63a-15)

Meger girü kopuz ünin işide/ Süheyli *gözetmekligi* iş ide (SN 1539)

Dalâletden ve *gümrahlıktan* kurtıla. (MR EH84a-11)

Yine çün *gümrahlıguñı* göreler/ Evliyâ hâşâ ki saña uyarlar (MT 3419)

Ol iki şehir arası sekiz *günlük* yoldı. (KE 362/12)

Ki *gürbüzlik* ü güc ile bitmez iş/ Veli ʿaql u tedbîr ile bitmez iş (SN 2659)

Loqmāna peygāambarlığıla *hakimlik* arasında erk virildi. (KE 734/2)

Loqmān *hakimlik* kâzılığı neçün kabûl kılmazın. (KE 734/11)

Âdemiler arasına getürmege utandım boyı kışalığından ve *hakirliğinden* ötürü. (KE 563/6)

Anuñ ʿazametin senüñ ʿacizliğıñ *hakirliğün* bilesin (MR EH5a-14)

Pâdişāha vezîrüñ *hakşinâslığı* hoş geldi. (EGT 19b-15)

Babaña anaña sağık-ile varacak olur-iseñ beni bunda gelüp *halallığa* alur-mısın didi. (DK D98-8)

Çün harâm olmadı âhengüm saña/ Hak *halâllığı* seni virdi baña (MT 2983)

Helâllik dilegil. (KE 590/14)

Helâllik dilendi dölendi göñül/ Üzegü ağır oldı dizgin yünül (SN 2580)

Benüm *halimliğüm* anı uzatdı. (KE 376/2)

Ahır zamanda *hanlık* girü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamat kopınça (DK D2-4)

Köyüñ *harâblığın* ve ısızlığın gördi. (KE 724/3)

Hak Taʿālâ'dan ʿalâmet-i *harâblık* bir şehre vâkıʿ olur. (MR S87a-9)

Er olmayam erlik olur *toğrulık/ Harâmîlik* itmiş isem ve uğrulık (SN 4566)

Saņa bunun *harāmlığına* bir ma[°]ķūl nesne ki [°]aķluņ anı idrāk ede. (MR EH29b-8)

Aķır hazinem bol akçam getirüp-durursın saņa *harçlık* olsun. (DK D57-11)

Biz saņa *harçlık* virsevüz. (KE 768/14)

Evvel Ādemün tenine *harışlık* girdügi olıdı. (KE 48/1)

Ķārūn ol *haşımlıktan* ötürü müdürā kıılırıdı. (KE 449/15)

Pādişāhlardan birisi ölüm *hastalığına* düşdi... (EGT 8b-12)

Yahüz nāgāh *hastalık* vāķi[°] ola. (MR EH151b-21)

Ol gişinün kavlı *hatālığına* kim eydür. (KE 465/1)

Süleymān ol *hayrānlık* üzere deñiz avcıları katına vardı. (KE 676/12)

Gönül *hâzırlığıyla* līkin gönül hīç anuñıla lezzet bulup müte'essir olmaz. (MR N106a-12)

Öğer anun kadırlıģın her bir işe *hâzırlıģın/ İllā* ömri kâsırlıģın anıcağız benzi solar (YED 16-4)

Dünyāda *helāklik* gördiler. (KE 345/11)

Ol seni ebedī *helāklike* uğradur. (MR N6a-9)

Ķaybet ehli tevbe kılsa kabūl olunmaz tā ol Ķaybet kılduđı kişiden *helāllik* dilemeyince. (MR N80b-6)

Ni[°]metün tamāmına ve *hemeşeligine* müstaħiķ olur. (KE 665/11)

Ben aņa *hıyānatlık* kıılmasvan. (KE 243/13)

Lūt [°]avratınun *hıyānetliđi* buyıdı. (MR EH55b-10)

Anda kim *zenlik* kumaşı key geçe/ Yohsa *hōdbînliđi* almazlar hiçe (MT 1608)

[°]İzzet-ile ölmek yigdür *horlığ-ıla dirlik* sürmekden. (EGT 35a-10)

Boynun egme maħluķa tama[°] için kim ol *horlık* getirür. (KE 7/7)

Nefsini *horlıkda* tuta. (MR N61b-6)

Ne yol bilür idi ki gide ne iz/ Şu *horlıkda* cânı degüldi ʿazīz (SN 2459)

Söz var kılur kayguyı şād söz var eyler bilişi yād/ Eger *horlık* eger izzet her kişiye sözden gelür (YED 19-2)

Üç gündür *hoşlıgum* yoḥ oḡul. (DK D242-3)

Şimdi ki söylemege imkân vardır, iy karındaş luḡ-ıla, *hoşluḡ-ıla* söyle... (EGT 3b-14)

Dünyā içinde bununla dirlik ve *hoşlıguḡ* kılasın. (KE 68/11)

Gerek kişi fikr eyleye bir niçe/ Ki ol köprüyi *hoşlıgıla* geçe (SN 5303)

Yüz yıllar *hoşlıḡ-ıla* ömrün geçerse Yûnus/ Sonucı bir nefesdür sen anı da ötdün tut (YED 10-8)

Taḡrınuḡ bizüm dilegümüzde *hoşnûzluḡı* varımış. (KE 176/9)

...bularuḡ zînetlerine *hoşnûdliḡıla* nazar kıılmaḡdan daḡı bularuḡ aḡvâllerin dile getirüp söylemekden zîra bu nesnelere anları daḡı taḡrîz eder. (MR N267b-17)

Bu *hûbluḡ-ıla* ki güneşdür, hiç kimseyi görmedüm ki aḡa ʿaşıḡ ve ḡalib ola. (EGT 26a-10)

ʿAvrata *hûmûşlıḡı* bir feyz olur/ Er kişi gaybet diyicek hayz olur (MT 2222)

Havānuḡ *ıraḡlıḡın* bilür misin? (KE 328/10)

Ġafletten esriyene Taḡrı'dan *ıraḡlık* vâcibdür. (MR EH159b-21)

Cânın dirîḡ tutan kişi dost katından ıraḡ düşer/ Fidî kılam yüz bin cânı *ıraḡlıktan* berü gelem (YED 102-2)

Yoluñ *ıraḡlıḡını* çün bildiler/ Vâdinüñ azgında menzil kıldılar (MT 1551)

İkilikden geçemedün hâli hâlden seçemedün/ Dostdan yana uçamadun fakılık oldu sana fak (YED 73-4)

ʿÂşıkuñ maʿşûk-ıla birlik-durur/ *İkilik* bu yolda kâfirlik-durur (MT 1733)

Anuḡ ılduzı benden alçaḡ durur/ Aramızda *illik* hem ancaḡ durur (SN 4309)

Bu evüñ *imâratlıḡın* anuḡ elinden kılam. (KE 171/2)

Siz baña *inamlık* virmeyince girü anı baña getüresiz. (KE 270/6)

Ve ‘arab beglerinden bir beg ki *insāfsuzluğu-la* meşhūr olmış-ıdı, ziyārete geldi. (EGT 13a-9)

Gün *issiligi* yavlağ koydı. (KE 89/13)

İstezerlikden sakıngıl. (KE 478/7)

Qadīmliğıla külli muhdeşātdan ve dağı bilesin kim Muhammed ‘aleyhi’s-selām anuñ kılıdır. (MR N233b-7)

Öger anun *kadirliğin* her bir işe hâzırlığın/ İllâ ömri kâsırlığın anıcağız benzi solar (YED 16-4)

Kâfirlik üzere yaradılmışıdı. (KE 469/14)

Birisi gûsâle tapdı iy ‘az’iz/ Kılmadı *kâfirliğı* dînden temîz. (MT 25)

Egeçi kişi rızkından taşra nesne yimez, velikin talebde *kâhellik* olmaz. (EGT 46a-3)

Hak Ta‘ālā’nuñ ‘azametini ve *kahhârlığını* şıfatını aņlaya. (MR EH57b-6)

Bize dağı yağmur *kahtlığı* irdi. (KE 715/9)

Hic bilmez misiz bu *kahtlık* size neden vâkı‘ oldı. (MR S35a-21)

Her bir kat yirün *kalınlığı* biş yüz yıllık yol-durur. (KE 21/4)

Bağlu işünde ğam yime ve gönlün şınuğ tutma ki āb-ı hayāt *karanlık* içindedür. (EGT 16b-7)

İy melik senden ilerüki peygambarlar ve melikler işbu *karanlığı* istemediler. (KE 774/1)

Yünus’a vâkı‘ oldı dört kat zulumāt idi bir gece *karanlığı* bir şu *karanlığı* bir balık karnı *karanlığı* bir günāh *karanlığı*. (MR EH32b-16)

Gözedürdi naķkaş ol oht olıcağ/ Ki *karanlık* tıldı her bir bucağ (SN 1724)

Anun nûrı karanuyı sürer gönül hücrelerinden/ Bes *karanlık* nûr-ıla bir hücreye nite sığar (YED 41-3)

Karıplığa gelen yatur mı olur? (DK D267-5)

İy melik biz senüñ kuluñuz ve saña *karşuluğumuz* yok. (KE 949/12)

Öğər anun kadirliğim her bir işe hâzırlığın/ İllâ ömri *kâsırlığın* anıcağız benzi solar (YED 16-4)

Veger bollukda ten bisleyici olursa, tarlığa uğrayıcağ *katılığ*-ıla ölür. (EGT 34a-13)

Katılığ anı kaplamışdı. (KE 74/4)

Bu gönül *katılığ*dur ki kişiye va^z u naşihat eşer étdürmez. (MR EH125b-19)

Kendüzinden *kemligümi* çün duya/ Ol beni öldürmedin kaçan koya (MT 1219)

Kişi *kendülüğiyile* dosta lâyıq olmaz-imiş/ Mahabbet burcında ol kor âşıklarun ılduzını (YED 166-5)

Ya^{nî} bitinüñ *kerîmligi* mühridir. (KE 656/12)

Gökden indüğinden sonra *kırğıllık* hâlinda âdemilere söyleyesidir. (KE 856/3)

Maşrıqdan şoñ bıjardan doğup ve mağribde şoñ bıjar dulunıcağ *ğāyet* gün *kısalığı* olur. (KE 33/8)

Ve Yūsuf ^{aleyhisselām}, Mısr *kızlık* olduğı vaqt, açları hużūrına getürmeyince qarnı toymazdı. (EGT 73b-13)

Bir zamānda ol qavm bir belā ve *kıtlık* irdi. (KE 522/7)

Hıç size *kızlık* vāki^c olmaya. (MR N40b-13)

Her kimseyi ki *kiçilikde* edeblemeyeler, ululuğında iflāh olmaz. (EGT 62a-5)

Hüccet dili birle *giçiliginden* tā ululuğına degin halkı hağa kığırdı. (KE 195/4)

Meger kim *kiçüçiklik* unuttuñ ki şimdi baña bunun gibi *irilik idersin*. (EGT 60a-13)

Kocalığum vaktı aldurduğum yaluñuz oğul didi buzladı. (DK D141-11)

Qoçalıqdan bunaduñ. (KE 278/6)

Qocalıq benüm iki bükdi bilüm/ Key anlarvanım yavuz oldı hālüm (SN 5357)

Lañife budur ki qarğa dañı tūñi *konşılığından* cāna gelmiş-idi. (EGT 53b-3)

Anı *konşuluk* hakıyıcıun incitmezdük. (KE 526/8)

Rahmān *konşılığın*dan şeytān *konşılığına* geldiler. (MR N135b-2)

Bu senden ne *konşılığ*ıdı hele/ Yavuz *konşıya* tangrı virsün belā (SN 2643)

Şar içinde kanķı yaņa kim arar/ Kimün *konşuluğ*ıduğımı şorar (SN 1328)

Bu kafasdan yazıya uçmak gerek/ *Konşulığın*dan bunuñ kaçmak gerek (MT 1840)

Kalın oğuz biglerini hep oğıldılar, odalarına getürdiler, ağır *konukluk* eylediler. (DK D81-13)

Ne-y-çün Hātem-i Tāy *konukluğa* varmaduñ ki bu gün halk anuñ sümātına varmışdur. (GT 35b-13)

Hıç senün *katuñda konukluk* ve şarāb var mı? (KE 162/14)

Yā Lūt biz saña dēmedük mi kim ğarīb kavmden kimse *konukluğa* alma. (MR EH56a-6)

Bu *konuñluğ* u bu bağışladuğı/ Kişi işlemedügin ol işledügi (SN 1129)

Nūh aña *korķaklık* duā kıldı. (KE 110/14)

Anasına eylük kıldı ve *kovucılığa* yörimedi. (KE 431/9)

Bu *kovculuk* sebebdür iki kişinün ortasında adāvet bırağup gönüllerinde ğazab odın yakmağa. (MR EH79b-17)

Menüm dañı oğlum olsa han bayındıruñ karşusın alsa tursa *kullik* eylese, men dañı baksam sevinsem kıvansam güvensen didi (DK D68-6)

İy karındaş! Çün-ki dostlık ikrārın itdün *kullik* tevaķķuın kes. (EGT 50a-7)

Dişi kelīsā *kullığına* irkek gibi degüldür. (KE 781/15)

Bu şükraneye bir kaç yıl ömrünji anuñ *kullığında* geçürmege çok mı görürsin (MR S3a-21)

Ne kim dileyesin olısar *ķabul*/ Girü dönicek beni *ķullıñda* bul (SN 131)

Çün anda dirlik ola Hakk'ıla birlik ola/ Varlığı elden koyup ere *kullik* gerekdür (YED 27-2)

Tañırdan artuk ne kim var dünyede/ Kamu gerek kim baña *kullık* ide (MT 110)

Her kim ki sultânlığı itdi ihtiyâr/ *Kullıg-ıla* ne geçürsin rûzigâr (MT 936)

Vegerni kınkı kul ola ki Hakk'a yara *kulluğı* yerine getürebile? (EGT 1b-11)

Yalancılığ u buhl u *kulmâşlık*/ Temerrüdlik ü ucb u yavaşlık (SN 5665)

Başuma *kutsuzlık* od saçmış-durur/ Ömrüm ogurlıg-ıla geçmiş-durur (MT 3579)

Kuvatluluğı bildük hıç eminligine bilün var mı? (KE 365/6)

Belki *lecüclik* gösterür. (MR EH65b-18)

Ammâ kaçan zarar olmasa dağı fâş kılsa bu *le'ımlıkdür*. (MR S63a-21)

Günâh şümlüğünden iy kâşki dünyadaki *mahrümlıgla* kalaydı (MR 3a-14)

İşi güci *masharalık*. (MR N116b-2)

Çün-ki araya aşıklık ve *maşuklık* düşdi efendilik ve kullık aradan gitdi. (EGT 50a-7)

Ve halkdan bunca *malâmatlık* çekdi ve niçe ki terk it diyü naşihat itdiler, terk itmedi... (EGT 50a-13)

İmdi eger dilerseniz kim ol size inana ve gendüzünüz *melâmatlıktan* çıkarasız. (KE 237/7)

İşk çengine düşenün *melâmetlıkdur* işi/ Anun için bednamdur miskin Yunus'un adı (YED 189-8)

Menüm ulu dergahumda geze *menlik* eyleye didi. (DK D156-13)

Harîf-i süfle *mestlik* vaktında el tarlığında üşenmez. (EGT 63b-6)

Meryemün şâlihâlığın ve *mestürâlığın* anaradı. (KE 803/11)

Tağrı İlyâsuğ göñline anuğ üzere *mihribânlık* bırağdı. (KE 534/11)

Kullık eyle erene bakup Hakk'ı görene/ Senden haber sorana key *miskinlik* gerekir (YED 27-3)

Anda *miskînlik* metâ'ı yok-durur/ Bundan ilet kim bu ilde çok-durur (MT 1607)

Bu şamâ' *mubâhlığına* işbu dedüğümüz üzere haml olunur. (MR S134b-20)

Mere kavat *muḥannetlik*-ile er öldürmek niçe olur men saña göstereyim didi. (DK D302-7)

Oğluñun elin al git kim anuñ mu^çallime hiç *muḥtācılığı* yoqdur. (KE 814/6)

Muktedālıkda cihân halkına hem/ Olmış-iken kamuolmuş-iken kamu ^çâlemde ^çâlem (MT 329)

İy oğul saķıñgıl *musahḥarlıkdan* kim anuñ issisi azdur. (KE 606/9)

Muṣtulık, gözün aydın, oğullaruñ ikisi bile sağ esen geldi didiler. (DK D271)

...sultāna çok yıllar ^çömr erzāni olsun ve *muṣtulıklar* olsun ki fülān düşmānuñ dünyādan gitdi. (EGT 23a-3)

Muṣtuluk olsun kim pişenüz mübārek pişedür. (KE 66/13)

Girü virdi çoh *muṣtulık* qarıya/ Tam^ç cı olur kimse ki qarıya (SN 1722)

Ümmeti benden diledün himmet kılıcın biledün/ *Muṣtuluk* olsun eyidün bağışladum ümmetüni (YED 192-2)

Anuñ teni sağığı ve tab^çı *mu^çtedilligi* şol kadar ermişidi kim kırk dün gün olurıdı. (KE 394/8)

Sañmanuz kim yâr *mûvafıklıg*-ıdı/ Kim bu iş ^çayn-münâfıklıg-ıdı (MT 613)

Saña *mücerredlik* hayırdur. (MR N217a-5)

Ya *müdbirligi* yoldaş olur ya baht/ Ya hoḫ tahtadur kısmeti ya ho taht (SN 5536)

Müflisligile fakırlıgıla bağırı yanmışıdı. (MR EH103b-20)

İllā Fir^çavn gibi *müfsidlikle* nice gerekise dirileyin. (MR EH33a-15)

Anun ḥākimi var imiş bir kişi/ Ki zulm ile *mümsiklik* imiş işi (SN 4749)

Allāh'ınuñ dostı ola *münâfıklıkdan* qurtıla. (MR N77b-1)

Sañmanuz kim yâr *mûvafıklıg*-ıdı/ Kim bu iş ^çayn-münâfıklıg-ıdı (MT 613)

...benüm ehl-i ^çayālüme sa^çyümi, *mürüvvetsüzlige* ḥaml iderler ve bunu dirler. (EGT 15a-14)

Çarı ʿavrat ki rusbī ola nice ide ki *nābekārlığa* tevbe ide... (EGT 78b-8)

Ḥavārī oldur kim gişi gendü işini aña inana ve *nāyiblige* yaraya. (KE 823/12)

Eyitdi bu çok nāz ile bislenüp/ *Nāzüklik* ü iʿzāz ile bislenüp (SN 4814)

Dost esrūği delülüğün âşıklar bilür *neliğüm*/ Degşürüben ikiliğim birliğe yitmeğe geldüm (YED 101-3)

Nemmāmlık Ḥaḫ Taʿālā katında key ʿazīm cürümdür. (MR EH80a-15)

Ve oğlan *nevmīzlik* hāletinde başını göge kaldırdı ve güldi. (EGT 19a-6)

Niceligi yokdur kimse anı dünyada gözile görmiş degüldür. (MR EH88a-9)

ʿÖmrümün *niçeligin* çün bilesin/ Sen katumda dünki bir tıfl olası (MT 3332)

Lūṭuṅ işi ve aḥvāli *niteligi* eyleyidi. (KE 205/1)

Cānunun *niteligin* bilür misin? (MR EH87b-14)

Biz dahı iş *niteligin* bilelüm/ İlla bunlaruñ-ıla bir olalum (MT 2310)

Diyilmez *niteliğine* ḥadd ü cins/ Bilür her ne kim eyleye cinn ü ins (SN 8)

Âkılāne hoşdur nefes *niteliğın* sorma anun/ Niçe nişan eydivirem ol misli yokdur bî-nazîr (YED 32-4)

Ḥaḫ Taʿālā nitesiz ve *niteliksüzdür*. (MR N93a-12)

Ammā bir kişi ʿācizliğa ve *noḫşānlığa* nisbet kılmak ṭabīʿatda yırtıcılık şıfatı olduğı iḫtizāsından durur. (MR N68a-6)

Ne dilerse verem olam aña kul/ İderse *oğulluğa* seni kabül (SN 746)

...ve anuṅ elinden bir tāziyāne yidüm-idi *oğlanlık* vaktında. (EGT 24a-4)

İy oğlum eger *oğlanlıkda* edeb öğrenürseñ ulalıncaḫ anuñıla asılanasın. (KE 740/14)

Bu meşel kim ʿālemün bōstānidur/ Mustafâ *oğlanlığı* destānidur (MT 77)

Devletsüzün çün arḫasın sığayasın senün devletünge günāh işler *ortaklık*. (EGT 67b-7)

Cuhūd *ortaklığa* peşimān oldı. (KE 834/4)

Ṭamā itme zīnhār bir elmaya/ Şu yirde kim *ortaklığı* olmay (SN 4146)

Mere mizüm *öksüzlüğü*müz yetmez-mi, bizi niye urursın. (DK D256-12)

İllā *önegülük* ve inkār itmek ve tañrı °azābına ivmek pes eydürleridi. (KE 206/14)

Önegülük édüp kaçdı. (MR N109a-14)

Delülügi cāhil ḥamiyyet şanur/ *Önegülügi* ḥırlu niyyet şanur (SN 2661)

Anı *pāklığa* ulaştırurup daḥı oddan kırtardığıyün... (MR N156a-4)

Anı bāzara ilettdi salı virdi ve hīç kaçımadı ve ve *pāyendānlık* tamām oldı. (KE 340/7)

Gel indi süheylün işit işiñi/ *Perākendeligin* ü teşvīşini (SN 4175)

°Avratum görmemek *perīşānlığı* daḥı artuḥ oldı. (EGT 54a-8)

Peşmānlığı kıardaşun depeledüğine degüldi. (KE 83/5)

Nedāmetlerün key şerlüsi kıyāmet günü *peşmānlığıdır*. (MR EH75a-9)

Ol biri eydür müsülmānlık kanı/ İşbu işlere *peşmānlık* kanı (MT 428)

Şığınşañ *peşmānlık* ola soñ uç/ Saña girü ol kişi eyleye güç (SN 216)

Karanu yirde olasin amelün ile kalasin/ Ah idüben çok çalasin âhır *pişmanluk* çengini (YED 163-6)

Pişvālıguñi isbāt eylegil/ Bize bir Gülşehri gibi söylegil (MT 1569)

Ḥazır *rāḥatlığı* gelecek zaḥmet teşvīşi-y-ile mükedder kıılmaḥ °aḳıllar işi degüldür. (EGT 63a-5)

Ḳudreti yeter ki ol kıadar saña *rāḥatlık* vērüp ol belāları def° eyleye. (MR S5a-9)

Kim-durur *rahbarlığa* lâyıḳ görüñ/ Leşker içinde kığırdup bir soruñ (MT 53)

Göñlinde tañrı işine *rāzīlık* ve anuñ buyruğına boyun virmek geçer idi. (KE 80/14)

Bularuñ yüzleri güneş *rüşenlığı* gibi ola. (MR N252a-4)

Dīnini virmiş-durur Tersalıga/ °Aklı degşürmiş-durur *rüşvālıga* (MT 582)

Şol karşığı tağları mişeleri bağları/ Sağlık *safālıkıla* aşduk el-hamdü lillâh (YED 139-2)

Şāfīlīgūla oturam. (KE 682/3)

Sağlıg-ile sağınçın devletüñ Hak artursın. (DK D35-1)

Şağlıgı selāmet bil ve қанā^еat ayağımı etegüñe şarğıl! (EGT 40b-9)

Eger tañrı baña *sağlık* ve ʿāfiyet virürse İbrāhīmi göyündürmegiçün bunca odun virem.
(KE 149/6)

Kişiye *sağlık* dāyimi olmaz. (MR 3a-12)

Sol yañadın aldı ʿavrat varlığı/ Solda kaçan bula kimse *sağlığı* (MT 2753)

Ki *sağlık* bağışlaya fırsat vire/ Tamām eylemeklige ruşşat vire (SN 373)

Eger ğarblığa giderse şan^еat ehli *sahtlık* görmez. (GT 42a-15)

Senüñ üzerüñe olsun *sakınuqlık* ve t̄ā^еat. (KE 606/11)

Eyitdi yā rabbe işbu nedür tañrı eyitdi *sākinlik*. (KE 196/9)

İllā şol ilerüki қarındaşı içün inandugum gibi pes *saklayıcılığa* ulu tañrı yigrekdür. (KE 269/14)

Ki olmaya kişi sataşı gele/ Gerek *şaklıgum* ile olam hele (SN 2344)

Velīkin *saknuqlık* anı yigdi. (KE 82/7)

Bunun gibi *sāhuslık* çünkim elüme girdi/ Ayruk ne-işüme yarar derd u firāk vāh u sūz
(YED 62-5)

Қавumların alup ol *sarplıqlaruñ* bir nicesine vardı. (KE 952/10)

Bu şerīat güc olur tarikat yokuş olur/ Maʿrifet *sarplık* durur hakikatdur yücesi (YED 164-7)

Қақан bir ilde *sayruluk* ve ölet işitseñüz ol ile varmañ. (KE 520/12)

Sen dilersin kim bu *sayruluk* gide/ Âhir ol ölmege nite sabr ide (MT 999)

Didi kim niçün yatasın қaygulu/ Ki *şayruluk* ide tenüñde ğulū (SN 640)

...*selāmatlık* қadrin ol kişi bilür ki, muşībete giriftār olmış ola. (EGT 12b-8)

Pes *selāmetlik* ve ʿilm epsem olmaқ içindedür. (MR N263a-8)

Biz şefâ'at eyledük tañrı kerîm/ Kim *selâmatlığa* irdi ol sâkim (MT 651)

Eger saña şığır gibi *semizlik* gerekse eşek gibi tenünji halk cevrine virgil. (EGT 76a-14)

Ol koyunlar *semizlükden* karuğardı. (KE 689/13)

Anuñ içün ki *semizlik* kişinüñ ğafletine delâlet kıılır. (MR EH124b-12)

İstemegil Hakk'ı irak gönlüdedür Hakk'a durak/ Sen *senliğün* elden bırak tenden içeri cândadır (YED 36-2)

Ve senüñ ki bunca tekebbürlik ve *serkeşlik* hevâsı başuñdadur, bilmezem oddan mısın veyâhud toprağdan mısın? (EGT 69b-8)

Eger senüñ nefsüñ *serkeşlik* édüp bunu dilemezse ki bir mü'mini fi'liyile 'ayblaya gerekdür. (MR EH10b-20)

Leşkeri cân-ıla bisleyesin ki sultân *serverligi* leşker-iledür. (GT 11b-14)

Çün belürdi hüdhüdüñ *serverligi*/ Ol yola vü kuşlara rehberligi (MT 1540)

Sıklık virüp oynarlar. (KE 438/6)

Meskenet ve *şınıklık* bir çapudur. (MR S76b-8)

Şınuhlıhdan üşenme düşem şanup/ Bahâdan nite iner altun şınup (SN 1994)

Ol *sizlik* degül. (KE 832/5)

Kamu hem-*sohbatlığında* kaçdılar/ Gözlerinden kanlı yaşı saçdılar (MT 565)

Eger anı salı virsem yir yüzindeki ve gök içindeki çamusı anuñ *sovuqlığından* öleyidi. (KE 751/10)

Şusuzlıkdan tãkatı tãk olmış-ıdı. (EGT 44a-11)

İy çavm bizi çavmumuz bunda *susuzluk* belâsından ötürü feryâd isteyü viribidi. (KE 118/11)

Şöyle şanalar ki açlıkdan *şusuzlıkdan* şol hâle gelmişdi. (MR N283b-3)

Bu resm ile çün gitdi üç dün ü gün/ *Şusuzlıkdan* açlıkdan oldu zebün (SN 3537)

Yidi deniz geçer isem yitmiş ırmak içer isem/ *Susuzluğum* kanmaz benim dost
şerbetiyle kanayın (YED 119-7)

Ol kerkesi göre gideriken gendü nefsinde *süstlük* buldı. (KE 124/8)

°Ākıl kişi irilik artuğ itmez ve *süstlük* dağı itmez ki kendünün kıdrin gidere. (EGT 69a-14)

Her dürişmegün bir *sustluğu* var. (MR N197a-9)

Dedem korkut gelüben *şazılık* çaldı, bu oğuznāmeyi düzdi koşdı (DK D153-13)

Bir güşşanuñki şonı şādumānlık ola yigrekdür ol *şādılığdan* şonı güşşa ola. (EGT 77b-2)

Başların sücuddan götürüp sevinmek ve *şādılığıla* oturup sücüye ve çalguya meşğül olurlardı. (KE 314/14)

Bu dünyānuzdan üç nesne bir gökçek koku bir hatunlarla lezzet almak ve dağı gözüm *şāzılığı* ki namāz içindedür. (MR EH178a-13)

Bu işde senün ile ben ortağam/ Yüzün *şāzılığun* örte gam (SN 4403)

Göklere haber oldı yer gök *şādılık* toldı/ Eydürler ahmed geldi bezendi sekiz uçmak (YED 77-7)

Şādılığı menzilini gam dutar/ Hayfa geçmiş °ömr-içün mâtem dutar (MT 671)

Bir güşşanuñki şonı *şādumānlık* ola yigrekdür ol *şādılığdan* şonı güşşa ola. (EGT 77b-2)

Şehīdlik ve eyülügile geçdiler. (KE 389/7)

Dakındum *şeyhlik* adın kodum ma'şük tâatın/ Virdüm nefsin murâdın kanı Hakk-ıla bazar (YED 22-8)

Çok mürîdüm vardur ol ilde benim/ *Şeyhlig*-ıla hoş geçer cânım tenüm (MT 2571)

Buların *şūmluğından* ve Lūta imān getürmedüklerinden ötürü tañrı ta°ālā helāk kıldı. (KE 216/5)

Günāh *şūmluğından* iy kâşki dünyadaki mahrūmlığla kalaydı. (MR 3a-14)

Anuñ evvel °āşılığı ve *taşığı* olıdı. (KE 447/13)

Derilün yirinüzde hoş oturuñ/ *Tağılmaklığı* aradan götürün (SN 5571)

Anuñ kullığından *taķşırılıklarun* anuñ bu gözlerünnden yaş getürmeyesin (MR EH8a-17)

Bu evün *tamāmlığın* anuñ elinden kılam. (KE 641/12)

Bunçalar ben *tamulıgam* diyeler/ Anda anı uçmak ehli sayalar (MT 1993)

Tarırlık da°vî kıldı. (KE 394/5)

Âdemî *tañrılığa* da°vî kılur soyut/ İlla key da°vî-yi bî-ma°nî kılur (MT 3365)

...fülân kişi benim fesāduma *tanuklık* virür. (EGT 8a-9)

İki °avrat *tanuklığı* bir er *tanuklığı* yirine geçdügi bularun °aklı eksükligindendür. (KE 58/15)

Anuñ *tanuklığı* a°lā°-i °illiyyîne getüreler. (MR EH24a-9)

Yalan olınçak gören bulunmadı/ Kim *tanuklık* virdügi bilinmedi (MT 2340)

Şāh eydür senün togruymış sözüñ/ Bilüben *tanuhlık* virürmiş özüñ (SN 1245)

Ķarnınun esiri olan iki gice uyumaz; bir ol gice ki tok ola maī°de ağırlığından ve sol gice kim aç ola göñli *tarlığında*. (EGT 72b-7)

Gendüzümde *tarlık* ve ırılmaķ bulurvan. (KE 67/9)

Ķaşı acı *tatluluk* ve menfa°at içinde berāberdür. (KE 55/5)

Tatluluk gibi cihānda dad mı var/ Dünyada Gülşehri gibi ad mı var (MT 2651)

Ata ögüdi öñdin acı gelür/ Anuñ *tatlulığın* şoñ ucı bilür (SN 3003)

Sen kocaldun °ışk işün degül senün/ *Tāzalıguñ* gitdi vü soldı tenün (MT 480)

Tekebbürlük eyleyeni Tañrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz. (DK D3)

Ve senün ki bunca *tekebbürlük* ve serkeşlik hevāsı başuñdadur, bilmezem oddan mısın veyāhud toprakdan mısın? (GT 69b-8)

Gendü nefsinde biraz *tekebbürlük* gördi. (KE 564/9)

Kim bir kimseyi haķir aşı-ı *tekebbürlük* dendir tekebbürlük şıfat-ı şeytāndur (MR S11a-12)

Yalancılığ u buhl u kılmaşlık/ *Temerrüdlük* ü ucb u yavaşlık (SN 5665)

Tabīb eyitdi: hem *tendirüstlük* nişanı oldur didi... (EGT 33a-15)

Tıfıllık zamānında müte^cabbid ve zāhid ve şebhīzdüm. (EGT 25b-6)

Dilinde *tizlik* ve ivmeklik varıdı. (KE 359/2)

Kim üç nesneyile bir çığanlığıla bir *tizligile* bir dahı esrükligile zīra kaçan bir kimse çığan olsa ben anuñ mālın gözine az gösterürin. (MR EH15a-20)

Şah balaban şāhin toğan zīhî ögmiş anı ögen/ Toğan za'if olur-ısa *toğanlıktan* kalur degül (YED 88-4)

Toğruluk, mücib-i rızāu'llāhdur. (EGT 15b-12)

Er olmayam erlik olur *toğruluk*/ Harāmīlık itmiş isem ve uğruluk (SN 4566)

Ahret yavlak ırakdur *toğruluk* key yarakdur/ Ayruluk sarp firakdur hiç giden girü gelmez (YED 60-3)

Gelür-iseñ *togrulig*-ıla yola/ Her biri içinde yüz biñ hūk ola (MT 560)

Hükemādan birisi oğlını ziyāde yimekten nehy iderdi ki *tokluk* kişiyi rencür ider. (EGT 34b-1)

Ben işbu *tokluk* ve giñlik içinde korkmayım mı? (KE 877/11)

Yerile gök arasında külli hayruñ aşlı açlıkdur ve dükeli şerrüñ başı *toklıkdur*. (MR N103b-6)

Toklığında mukbil isüm var diye/ Karnı açukdukda dahı issin yiye (MT 2135)

Çarın *toklığı* uyhuuyı düridür/ Dimāğ terligidür ki baş kırıdır (SN 3360)

Bu ile garib geldüm ben bu ilden bîzārem/ Bu *tutsaklık* tuzağın demi geldi üzerem (YED 95-1)

Yüze yüz *tıruşmaklığı* isterem/ Nite ya bigi arhamı gösterem (SN 2736)

Yidi yıl *ucuzluk* ola ve çok ekin ekesiz. (KE 259/13)

Bunçalar kendüzin *uçmaklık* sana/ Anda tamuda teni oda yana (MT 1992)

Fir^ʿavn ^ʿavratı imān getürdi ve *uçmaqlık* oldı. (KE 365/3)

Şālīh kullarunı arasına *ulaşıklık* ve barışıklık virgil. (KE 22/14)

İy kırğıllar tañrınunı ^ʿazameti ve *ululığı* ve ölüm zikri sizün diliñiz kesmemiş. (KE 324/7)

Bununı bigi *ululıǵa* ki nāķış ola. (MR N13b-2)

Bunçaları bunda kiçi sanasın/ Anda *ululıǵına* inanasın (MT 1987)

Diriǵā senünı ķanı ol heybetün/ *Ululıǵunı* u cāhunı u hışmetün (SN 5516)

Her kimseyi ki kiçilikde edeblemeyeler, *ululuǵında* iflāh olmaz. (EGT 62a-5)

Ululuk ve luṭf Allah Ta^ʿālā'ya müsellümdür... (EGT 17b-9)

Ne oturmaǵum var ne yatmaqlıǵum/ Muḥāl ola anı *unutmaqlıǵum* (SN 4982)

Ol ķayǵuyı ve *ussuzlıǵın* giderdi. (KE 61/13)

Gerek toǵrusını diyessin baña/ Ƙo gitsün *utanmaqlığı* bir yaña (SN 4264)

Niçe kim güneş var u bu gök ola/ Kişide *uyanuhlıǵı* u öǵ ola (SN 3556)

Ol ^ʿaşā *uzunluǵı* Mūsā boyı ķadarıncayıdı. (KE 64/10)

^ʿAvratdan dört nesnede ziyāde ola bir yaşda bir boyı *uzunluǵında* bir mālda bir aşılda.
(MR N204a-1)

Eger tañrı ķatında Eyyūbuñ kerāmeti ve *üründülüǵi* yoǵumışsa sizün ol ķatı sözünüz
götürmeydi. (KE 324/4)

Yā kādır Allah birligün *varlıǵuñ* hakkı-y-içün ^ʿAzrā'ili menüm gözüme göstergil (DK
D156-7)

Cān bir nefes şaķlamak içindedür ve dünyānuñ *varlığı* iki yoklıǵun ara yirindedür.
(EGT 73b-7)

Eger ḥalkı yaratmasa tañrınunı *varlığı* bilinmeydi. (KE 42/3)

Benüm şāni^ʿüm *varlıǵına* baña delil şol yumurda yeter. (MR N93a-3)

Havf u reca gelmez anda *varlık* yoklık bırağana/ İlm ü amel sığmaz anda ne terâzu var ne sırât (YED 11-7)

Dünya *varlığı* göz-ile añlanur/ Gözsüz işi yidilüben tañlanur (MT 1942)

Gel *vekilligün* baña vër. (MR EH65b-16)

Yazuğ işlemek *yadlık* getirür. (KE 267/9)

Dilim dutup yüridüğüm *yadlığuma* delil imiş/ Yakam *yadlık* perdesini hicâbumı ben giderem (YED 106-2)

And iç kim bizüm ilimüze *yağılığa* gelmeysin. (DK D276-1)

Va'l-lâhi ben bulara girü *yalancılığıla* gelmeyem. (KE 866/13)

Yalancılık yöninden şol nesne kim işdürse söyleye. (MR N26a-7)

Kimün ki *yalancılık* ola işi/ Dağı girçegine inanmaz kişi (SN 277)

Büt-hâne vü şarab-hâne mescid oldı gerçek câna/ Bir pulun varmaz ziyâna *yalancılık* nendir senin (YED 79-4)

Yalancılık eylemegil ıška yalan söylemegil/ Bunda yalan söyleyenün anda yiri zindandadır (YED 46-3)

Her kimün *yalançılığ-ısa* işi/ Girçekine dahı inanmaz kişi (MT 2227)

Yalancılığ u buhl u kılmaşlık/ Temerrüdlük ü ucb u yavaşlık (SN 5665)

Tağrı ta'âlâ ol kâfirler sözi *yalanlığı* ve Muhammedi Muştafânun gerçekliği için âyet viribidi. (KE 2/10)

Sen *yalıncaqlıkdan* gile kılursın didi. (KE 66/1)

Tefâvüt degül olmaya ton ere/ Kayırmaz *yalıncaqlığı* gevhere (SN 193)

İy oğlum cemâ'atıla oturmağı *yalunuzluk* üzere ihtiyâr kılğıl. (KE 739/12)

Mürtekib olduğunun ednâsı ve yüklendüğün yükün yiyinisi şoldur ki zâlimlerün *yalunuzlığına* sen münis oldun. (MR N268a-17)

Yaşlılığı kendüzüme ben yaşılıp itdüm/ Toğrusını diyici gelicek söze benven (SN 2902)

Ağacın yaşillığı ve *yaşlılığı* artar. (KE 372/12)

Ne oturmağum var ne *yatmağlıgum*/ Muğāl ola anı unutmağlıgum (SN 4982)

Yalancılığ u buhl u *külmaşlık*/ Temerrüdlük ü ucb u *yavaşlık* (SN 5665)

Ve düşmen *yavuzlukdan* artuğ eylük görmez. (EGT 46b-9)

Senün ehlüne *yavuzluk* dileyenün cezāsı nedür. (KE 249/7)

Bir kimse bize *yavuzlık* şansa biz anuñ suçunu ʿafv ʿdüp aña hayr şanurduğ (MR N14b-11)

Hârı kesün bâğbâna dınmañuz/ Güllere zînhâr *yavuzluk* sanmañuz (MT 1763)

Ki bir lahza işinde tutmaz qarâr/ Geh eylük ü gâhî *yavuzlık* karar (SN 2678)

Yavuzluk eyleme sakın ecel sana senden yakın/ Niçelerün aslın kökin yurd eyleyüp bozadurur (YED 54-2)

Yeynilikte perî gibi ve yumşaklıkda yılan gibiydi. (KE 370/12)

Ammâ bir kişi ʿâcizliğa ve noğşanlığa nisbet kılmak tabîʿatda *yurtculuk* şıfatı olduğı iktizāsından durur. (MR N68a-6)

Biglige usanmadum *yigitlige* toymadum (DK D160-10)

Bir gün *yigitlige* mağrūr olup katı yürüdüm... (GT 59b-3)

Puhteler dirliğ-ile devlet bulur/ Hâm olur ol kim *yigitlikde* ölür (MT 770)

Yigitlikde perhîz inen hûb olur/ Kocalıcağaz hoş ne elden gelür (SN 312)

Yola gider başaramaz *yigitliğe* eli varmaz/ Bu nesneleri koyuban yuvanmağa düşdi gönül (YED 87-11)

Zîra *yigliği* Muhammed bî-gümân/ Kavlı u fiʿliyle kılır dîni ʿayân (MT 4000)

Donı eskimeye *yigiligi* dükenmeye. (KE 30/1)

Anuñ *yogunluğu* biñ arşundur. (KE 65/7)

İy  az z! S y leme ki *yohsullıkda*  lmek yigd r, nesne uma kimsen y  atma varma dan.
(EGT 33a-2)

Yoksulluğum ve muht aclığum beni bu iŖ  zere dutdı. (KE 543/7)

C n bir nefes Ŗaklamak i inded r ve d ny nun varlığı iki *yokluğun* ara yirinded r. (EGT 73b-7)

İly sa toğum *yokluğından* Ŗik yet kıldılar. (KE 538/1)

Havf u reca gelmez anda varlık *yokluk* birağana/ İlm   amel sığmaz anda ne ter zu var ne sır t (YED 11-7)

H dh d eyd r anda *yokluk* gevheri/ Yok-durur bundan ilet iy cevher  (MT 1606)

Bayındır Han yigirmi d rt bahadır sancak bigini Yigenege *yoldaŖlıĖa* bile koŖdı (DK D206-6)

K ruv n Ėalkı, bu s zi iŖid p birez kend lere geldiler ve bunun *yoldaŖlıĖın* Ėan met g rdiler. (EGT 44b-9)

Bir ay *yoldaŖlıĖa* kiriye  ulağın d ŖenmiŖ. (KE 767/12)

Kamunun *yolsuzluğına* ben sebep/ Beni yoldan  ıkaran kimd r  aceb (MT 3377)

İkinci f yide bu  arın a  olma dan Ŗoldur kim g n l *yumŖaklıĖı* ve dağı Ŗol Ŗaf  ĖaŖıl olur. (MR N106a-9)

Mertebe *y celiginden* ma lumdur ki  Ğiret mertebesi a l  ve eb kadur. (MR S175a-16)

Anun *y ksekligi* iki fersenk yolıdı. (KE 189/4)

İkisi burcu  dibine irdiler/ Kal anun *y ksekligini* g rdiler (MT 1155)

Ba up g rdi bir  al a i en y ce/ Ki *y ksekligin* eydimezem nice (SN 4191)

Z hidlere nesne virme, t  ki *z hidligi*  zere  alalar. (EGT 28a-13)

Yağy nun Ėul ı ve *z hidligi* riv yet  ılındı. (KE 792/15)

KiŖiye *z hidlik*  apusu dağı a lık olmayınca a ılmaz. (MR EH108a-8)

Ben m *za flığum* esirgegil. (KE 546/3)

Bu şahidler senüñ yaqïnüñ *za'ıflıgındandır*. (MR S109b-20)

Donını ol küle bulaşdurup gendüzini tañrıyıçun hor kılup çok *zârilik* ve du'â kıldı. (KE 673/6)

Bu *zârilıgıñı* birez kışaldsañ saña yol almağa dañı kuvvet olurdı. (MR N9a-12)

Bana uçmak ne gerekmez hergiz gönlüm ana bakmaz/ İşbu benüm *zârilıgım* degül-
durur bir bâğ-içün (YED 114-3)

Her kimse kim nefsinüñ *zelilligin* ve 'âcizliğin bilmeye ol kimse mevlâsınuñ 'azızliğin
dañı qahrın bilmez. (MR EH99a-20)

Anda kim *zenlik* kumaşı key geçe/ Yohsa hōdbînligi almazlar hiçe (MT 1608)

Tañrınuñ görki ve *zibâlıgıdır*. (KE 814/2)

Bundan 'azım dañı *ziyânkârlık* ne ola. (MR N63a-8)

1. 2. 1. Aidiyet ve Mensubiyet Bildirme İşlevi

Çalışmada yer alan aidiyet ve mensubiyet bildiren örnekler, Karahanlı Türkçesinden itibaren varlığını sürdürmektedir. Orhon Türkçesi ve Uygur Türkçesine ait örneklerle rastlanmamıştır

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig incelenmiş; *gazılık* ve *müsülmânlık* örnekleri tespit edilmiştir.

Hac erse tilekiñ kerek neñ tavar/ *Gazılık* tilese yime bu yarar (KB 3982)

Müsülmanlık açğıl şeriatnı yağ/ Atıñ bolğa eçgü özün bolğa keç (KB 5488)

Ol indenlür *müsülmânlık* tapa yime Tañ körsetmez köni yolnı. (R 38/43b3=61: 7)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. “Yahudilik” anlamında *cuhûdluk*, *gâzîlik*, “ateşperestlik” anlamında *gebrlik*, *musulmânlık* örnekleri bulunmuştur.

Mûsîdin soñ kavmi yétmiş türlüg boldılar *cuhûdlukğa* kirdiler. (RKE 131r17)

Menim mē demke harām luqma kirdi erse taqı ol luqma birle *gâzîlik* avâbı hâşil qılsañ, harām luqmanıñ quvvatı birle bolğay erti (NF 300-1)

Bu ol er turur kim miñ yēti yüz *gebrlik* milletini anıñ milleti yoq eter. (RKE 184r14)

Bu *musulmânlık* dīni ğarībluqın zāhir boldı. (NF 7-3)

Meniñ Teñrim Allāh turur tēp *müsülmânlık* belgürtti. (RKE 113v5)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesinden Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şîrîn'i ve Gülistan Tercümesi taranmış ve “yahudilik” anlamında *cühüdlük* örneği tespit edilmiştir.

Zebūnluk aşşa bir yolu çaķındın *cühüdlük* ol cühüdlük kılma uş çın. (KHŞ 3223)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Bu dönem eserlerinden Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı ve Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiş; *müselmânlık* örneği görülmüştür.

Közün ki küfr ile yüz dīnga saldı virānlıĝ/ Hudāy üçün di anı yoq mudur *müselmânlıĝ* (N 130-4)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı incelenmiş ve *ahîlik*, *gâzîlik*, *müsülmânlık* örneklerine rastlanmıştır.

Biri birin dilememek var mıdur/ Yâ *ahîlik* ceng ü şûr u şer midür (MT 2679)

Ġâzilik niyeti üzere uyurıdılar. (KE 561/1)

Beni *müsülmânlik* üzerine öldürgil. (KE 292/2)

Bunca kişi °ömrinüñ ekşerini *müsülmânlığıla* geçirdi. (MR N27a-6)

Çün *müsülmânlik* yolu kuvvet duta/ Bu oynda kâfiri mü'min uta (MT 215)

1. 2. 2. Meslek Adı Yapma İşlevi

{+IIk} eki ile meslek adı elde edilirken, somut anlamdan soyut anlama geçiş yaşanmaktadır. Bu geçişlerin büyük çoğunluğunun, {+çI} ve {+IIk} ekinin bir araya gelmesiyle oluştuğu görülmektedir. Sadece {+IIk} ekinin görüldüğü meslek isimlerine bakıldığında ise tabanda Arapça ve Farsça kelimeler dikkat çekmektedir. Orhon Türkçesi eserlerinde yer almayan bu işlev, varlığını Eski Uygur Türkçesinden itibaren göstermektedir.

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuanşi İm Pular, Maytrisimit; Süüci, Şine-Usu, Taryat, Tez Yazıtları incelenmiştir. *Borlukçı ve yemişlikçi* örnekleri tespit edilmiştir.

Ol ödün qadımı qan *borlukçısı* teginig körüp inçâ tep saqıntı (BİKKP LXXII. 5.)

Ötrü *yemişlikçi* är elitäyin tep tedi (BİKKP LXXV. 4.)

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig taranmıştır. Bulunan örnekler: *câduluk*, *haciblik*, *meliklik*, *oğrılık*, “memurluk” anlamında *ögelik*, *satıgçılık* ve *vezirlik* olmuştur.

Cādūluk kıldılar bođun közleriñe, qorqıttılar olarnı, keldürdiler uluğ *cādūluk*nı. (R 28/8a2=7: 116)

Haciblikka aşnu bu on neñ kerek/ Yiti köz kulak sağ köñül kiñ kerek (KB 2487)

°Adilka kün toğdı ilig tip atar/ Anı kör *meliklik* qurıña tutar (KB B68)

Ey atamız seniñ oğluñ *oğrılık* kıldı, tanuqluğ bérmez-miz meger anı kim bildimiz. (R 30/4b2=12: 81)

Qayuqa *ogelik* tegir ög bolur/ Qayu kök ayuqluğ öze at alur (KB 4067)

Yémenler mällarınıznı sizniñ ara artuqluğ birle meger kim bolsa *satıgçılık* hoşnūdlıqnı sizdin. (R 27/7b3=4: 29)

Vezirlik añar birdi tamğa ayağ/ Tuğı kövrügi birle birdi quyaq (KB 1036)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Harezmi Türkçesinden Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. *Altunçılık*, *awçılık*, “beylik, valilik” anlamında *béglik*, *boyağçılık*, “sihirbazlık, büyücülük” anlamında *cādūluk*, “süpürücülük, temizlikçilik” anlamında *ferrāşlık*, “bakıcılık, hizmetçilik” anlamında, *ādımlık*, *halîfelik*, *hammāllık*, *imāmluq*, “çöpçülük” anlamında *kennāşlık*, *meliklik*, “memurluk” anlamında *muhtesiblik*, *muazzinlik*, *naqqāşlık*, *oğrılık*, *otaçılık*, *pađışāhlık*, *peygamberlik*, *sāqılıq*, *seyyāhlıq*, *sıgırçılık*, *sultānlık*, “aşçılık” anlamında *tabbaahlık*, *vezirlik*, “zırhçılık, zırh yapım işi” anlamında *yarıqçılık*, “işçilik” anlamında *yumuşçılık* örnekleri tespit edilmiştir.

Mevlî kudreti birle Qārūn yéti tün kün *altunçılık* kıldı. (RKE 124r17)

°Ayağ ulğardı erse *awçılık* kıılır erdi. (RKE 54r16)

Andın soñ *boyağçılığa* bérdi. (RKE 171v8)

Anıñ üçün kim *cādūluk* yérde eşer kıılır kökde eşer kıılmas. (RKE 208r15)

Ba°zı perilerni bir işge naşb kıılıp erdi *ferrāşlık*, *kennāşlık*, *tabbaahlık*, ba°zı *naqqāş* erdi. (RKE 138r13)

Ey melik, bir er bu butğa *hādîmlîk* kılsa. (RKE 32v5)

Men Hābîlni öltüreyin kız yime *halîfelîk* yime maña kılsun. (RKE 15v17)

Anda bargıl *hammāllîk* kılgıl. (RKE 144r2)

Taqı sökellikinde hēç kimerseke *imāmatluq* buyurmadı. (NF 94-2)

Yatsıg namāzı vaqti erdi Hüseyn *imāmetlîk* kıldı. (RKE 245v14)

Hemîşe ezān taqı özi qılır erdi hem *imāmluq* taqı özi qılır erdi. (NF 153-9)

Ba°zı perîlerni bir işge naşb kılıp erdi ferrāşlîk, *kennāslîk*, tabbahlîk, ba°zı naqqāş erdi. (RKE 138r13)

Yalavaçlîk taqı *meliklik* bu on êki sıbt arasında övrülür erdi. (RKE 131v8)

Ol Tañrı kim seni halîfa kıldı, mēni *muhtesiblükke* ol qoydı, tēdi. (NF 307-11)

Qırq yıl *mu°azzînlîk* kıldı. (NF 364-7)

Süleymān peygamber vaqtında, andın burun yok erdi: hammām, suw tegirmeni, ehk, *naqqāşlîk*, şüret kılmak, taşnı bu tağdın ol tağğa éltmek. (RKE 138r15)

Evvel °aybı *ogrîlîk*, êkinç °aybı kaçgaklîk, üçünç °aybı yıglaklîk. (RKE 73v4)

Yūsuf *ogrîlîk* kılmadı ne üçün ogrîlîk kıldı tēdiler? (RKE 97v14)

Yana °İsî vaqtında *otaçlîk* birle küwenür erdiler. (RKE 170v10)

Yā Rebbî, bizlerke *pađîşāhlîk* bērdiñ taqı üküş māl ve bereket bērdiñ. (NF 327-7)

Ƙamuğ *pād-şāhlîk* saña müsellemler turur. (RKE 92r20)

Ƙırk yıl Hāmān oğlanları Mısrda *pādşāhlîk* kıldılar. (RKE 117r8)

Ançada Cebrā°ıl Nūhğa *peygamberlîk* keltürdi. (RKE 23r12)

Kelgil taqı özinge *sāqîlîq* kılgıl, tēdi erse, ol °avret taqı keldi. (NF 370-7)

Yā Resülallāhi, nefsum yana aytur kim bu dünyānı terk kılgıl, *seyyāhlîq* kılgıl. (NF 262-11)

Sığırçılıkdın kutulduñ Teñri ta°ālā seni melik kıldı. (RKE 132r19)

Telim yıllar *sultānlık* kıldı. (RKE 164v12)

Ba°zı perīlerni bir işge naşb kılip erdi ferrāşlık, kennāslık, *tabbaħlık*, ba°zı naqqāş erdi. (RKE 138r13)

Aydı: *vezīrlıkni* saña bëreyin. (RKE 92r18)

Mevlī ta°ālā *yarıqçılık* şınā°atın aña öğretü bërdi. (RKE 134v11)

Muħammedni işçi yumuşçı atap sefer emgekin tartturup yana arkış uluğınğa munı eçgü tutğıl têmekde murādı *yumuşçılıkı* ermes êrdi. (RKE 187v14)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesine ait Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şīrīn'i, Gülistan Tercümesi incelenmiş ve "âşıklık mesleği" anlamında *°aşıklık*, "büyücülük" anlamında *efsünçılık*, "kürkçülük" anlamında *ferveçilik*, "dilencilik" anlamında *gedāyılık*, *hōcalık*, "cariyelik" anlamında *karavaşlık*, "aynacılık" anlamında *közgüçilik*, *oğrılık*, *pādişāhlık*, "zahitlik, sofuluk" anlamında *pārsālık*, "gözcülük, bekçilik" anlamında *rāstlık*, *şā°irlik*, *tabībluk*, *tilençilik* örneklerine rastlanmıştır.

°Ashıklık kim süsün birikti melik esrüp köp içmekdin irikti. (KHŞ 635)

Anıñ *efsünçılıkın* keç bilürmen başımğa kelmesün tēp saqlanurmen. (KHŞ 2128)

Kilmes böri ilinden *ferveçilik* bilür sen. (GT 334-7)

İllā *gedāyılık* sebebi bilen yoqsa her kim tamā -nı bir yanı kıoysa kerīm dağı baħıl aña bir körünür. (GT 311/6)

Hōcalık dağı kıulluk ortadan kitti. (GT 225-3)

Bélin bağladı *karavaşlıkka* şīrīn ayıttı tursu bēgler barça taştın. (KHŞ 4557)

Közsüzler maħallesinde *közgüçilik* itmek velīkin ma°ni işiki açuk dağı söz silsilesi idi. (GT 109-5)

Kim *oğrılık* itmediñ illā teñri evinden (GT 113-4-5)

Bu *pādişāhlıkda* berħürdār boluñ üküş yıl sağ selāmet bar boluñ (KHŞ 209)

Dögüldür ton bilen bu *pārsālik*. (GT 102-1)

Uzun tün husrav ol endiše kıldı bu yanlıg *pāsbānlık* pīşe kıldı (KHŞ 1596)

Kişi kim *rāstlık* köñlinde tuttı ajun satrancın oynap soñ ol uttı (KHŞ 844)

Seniñ bu ııskıñ üstādı maña *şāırlık* öğretti. (GT 244-10)

Yana şāh aydı kim ey bilge ustād *tabıbluğdın* neçe söz kııl tēdi yād (KHŞ 4329)

İllā kerāhiyyet bilen dağı ıulemānı *tilençilikke* mensüb kıılurlar (GT 309-10)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Çağatay Türkçesi için incelenen eserler; Ali Şir Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı olmuştur. “Hükümdârlık” anlamında *cihāndârlık*, “bahçıvanlık” anlamında *çemenārāylik*, *pādişālıg*, “gece bekçiliği” anlamında *pāsbānlık*, “kapıcılık, haciplik” anlamında *perdedârlık*, “sedefçilik” anlamında *şadefkārlik*, *sulţānlıg*, *şāhlıg* kelimeleri tespit edilmiştir.

Bar idi zatında sezā-vārlik/ Kim Hāğ aña birdi *cihāndârlık* (HE 47-1)

Gül öğrenür oğşar *çemenārāylik* andın/ Būstānda varaqları perākende degül mü (LD 1578)

Bil ki ehl-i derd içinde *pādişālıg* tapmadıñ (N 184-3)

Kaçan Keyvān bigin aylar sarāy u tākı allıg/ Tilese *pāsbānlıkını* şeh-i Hindūsitān kildi (SD 91)

Perdedârlık kılgay ançağ gül işikiñde meger/ Ol harīm içre niçe ceħd itse mahrem bolmağay (LD 2388)

Tün kün ile mihre nümūdârlık/ Encüm ile tahta *şadefkārlik* (HE 19-2)

Ay kıuyaş yüzlüg saıadettür hümāyün kölgeniz/ Bu gedā *sulţānlıg* ister sāyeni sal üstine (LD 1697)

Ni hüküm eyler iseñ eyle hūsn mülkide kim/ Saña müsellemler irür hūblarğa *sulţānlıg* (N 130-8)

Anladın *şahlıg* ahvâlini hem/ Göregen tahtı vü ıqbâlini hem (N 204-7)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kıyas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar ve Yûnus Emre Divanı taranmıştır. *‘Aṭṭârlık, beglik, bâzîrgânlik, cāzûluk, cāsûslıg, çobancılık, çobanlık, dāyalık, dervîşlik, dikicilik, dilencilik, ekincilik, faḳîhlik, hakanlık, ḫalîfalık, ḫaṭîblıg, ḫazînedârlıg, ḫizmetkârlık, imâmetlik, kâdılık, karavulluk, meliklik, müneccimlik, oğurluk/ugruluk, otacılık, pâdişâhlik, peygamberlik, samsârlık, sarrâflık, sufîlik, sulṭânlik, tâcîrlık, tapuçılık, vezîrlık* örnekleri bulunmuştur.

Gördiler kim *‘aṭṭârlık* edermiş. (MR EH38a-13)

Begliği üzere muḳarrer kıldı. (KE 948/8)

Bunlar eve girmeyeler zühd ü tâat kılmayalar/ Bu *begliği* bulmayalar zîrâ geçdi devranları (YED 170-4)

Gerekmez baña *beglik* ü taht-ı ‘âc/ Yaraşmaz başumda benüm şimdi tâc (SN 749)

Kim *bâzîrgânlik* için biregüden kul aldumıdı yavlaḳ görklü çıkdı. (KE 239/6)

Ḳulunḡ sermâyesi oldur anuḡıla *bezîrgânlik* eyler. (MR EH101b-6)

Çünkü *bâzîrgânlik* ahvâlin bilür/ Hôca bir gün ‘azm-i Hindûstân kıdur (MT 1345)

Câzulıg-ıla elinde söyledür/ Bilmezüz kim def’i çâresi nedür (MT 126)

Süleymân *câzûluk* işlemedi ve kâfir olmadı. (KE 93/5)

Ken‘ân yirine ol naḳıbleri *cāsûslıg*a viribidügi vaḳtın taḡrı ta‘âlâ eyitdi. (KE 500/1)

İlla çok *çobançılık* var dünyada/ Kim bile kim degmesi bize n’ide (MT 2162)

Ḳurt *çobanlık* idecek degüldür. (EGT 12a-4)

Ya‘ḳûb yedi yıl aña *çopanlık* kıldı. (KE 202/14)

İsiye yöredeki ‘avratları kıḡırup aña südlerin ‘arz eyleridi kim *dāyalık* için ihtiyâr kıla. (KE 355/10)

Dervîşlik tārîkı ayruksıdur. (EGT 31b-4)

Zâhidlik ve *dervîşligi* ihtiyâr kıldı. (KE 779/5)

Anuñıla *dervîşlikden* ve iflâsdan kurtılurdı. (MR N112a-3)

Yûnus bu halk içinde eksiklüdür Hak bilür/ Dîvâne olmuş çağrur *dervîşlük* bühtân bana (YED 8-8)

Yavuzlardan eylük öğrenecek degülsin ki kurd *dikicilik* itmez. (EGT 71b-5)

Bizde kânâat olsa *dilencilik* resmi cihânda götrüleydi. (EGT 32a-9)

Bu kuluñ dañı *ekincilige* kudreti yêtse ve anuñ üzerine bir kimse müvekkel dañı kosa kim karşı aña tekâzâ kıla. (MR EH174b-12)

Fakîhlik bundan artuğ nite olsun. (KE 408/11)

Kim ola Kisrâ ki *hakanlık* kıla/ Dünyada sultânlığı da'vî kıla (MT 947)

Âdem uçmakdan çıkıcak âleme/ Kim *halîfalık* verildi Âdem'e (MT 3322)

Belâdan imîn olduñ ve baña *halîfalık* virildi. (KE 735/5)

Hañıblığıla durdı ve bulara öğüt virdi. (KE 451/1)

Yir gök mülki ve uçmak *hazînedârlığı* anuñ iken ikinci gendü konyalığında çıkardı. (KE 59/10)

Sen ney-çün kâr kesb itmezsin, tâ ki *hizmetkârlık* mezelletinden kurtulasın. (EGT 22b-7)

İmâmetlik gibi ki hiç bir nev'ile özürleri dañı olmaya. (MR N300a-10)

İsrâ'îlün *kâzîlığı* ve *imâmlığı* Bulūkıyâ elinde kıldı. (KE 742/13)

Kâdılıkda gönli çün mâyil kalur/ Rişvet-ile hakları bâtıl kılur (MT 4383)

Tokuz tümen Gürcistan ağzına varup kondı, *karavulluk* eyledi. (DK D236-12)

Bizüm üzerümüze *melikliği* nite ola. (KE 552/7)

Çün *melikliği* takâzâ kılarlar/ İki şâh bir ilde gavgâ kılarlar (MT 3711)

Câzuluğ *müneccimlik* âşikâre oldı. (KE 295/12)

Yâ müneccimlik eyler ya şuya bakar ya arpa salar ya reml urur ve gaybdan haber vürür.
(MR EH172a-13)

Almağda artuğ vèrmekde eksük vèrmek yağūz biregüden zūmile alup yèmek yağūz
oğurluğ vechile almağdur. (MR N119a-1)

Hırsa her kim  ilm-ile meft n ola/ Şem -ile gice *oğurlıga* gele (MT 2068)

Ol sayrulığından sağalmış andan girü âdemilere *otacılığ* eylemiş. (KE 644/1)

...pes neçün halkı tağıtduğ? Meger ki *pâdişâhlık* idecek başuğ yoğdur. (EGT 11b-12)

Ya k b Mısıra girdi ve Y sufi *p ziş hlik* i inde g rdi. (KE 289/9)

Kibr ile ara yire geldi h m / Kamu kuşlar *p dişahlığın* uma (MT 923)

Canum  n ilinde  atunğda ten m/ Ne iş m ola *p diş hlik* ben m (SN 755)

Bu  amusıla beni *peyg mbarlık* ve hikmet birle ağırladı. (KE 662/4)

N nev vil yetine *peyg mberliğa* varup ol p ziş hın ve a a m t ba at  ılan leşkerlerin
biz m  ulluğumuza da vet eyleye geldi. (MR S24a-8)

Sarr fliğı  ğrenmeyen bu gevheri boncuk sanur/ Varur vir r yok nesneye bilmez neye
satduğın (YED 180-5)

Y ri var ebsem ol-a ne *sims rlık* satasın/ Al  gibi er gerek işbu sırra eresi (YED 174-3)

 şıklar ortasında *sufilik* satmayalar/ İhl s ile bu işka riy yı katmayalar (YED 34-1)

Cevr p şe idinen *sul  nlik* itmez. (EGT 12a-3)

şedd d anı H zramevte hal faliğa ve *sul  nliğa*  omışıdı. (KE 307/14)

Oğlan iken sult n kopar kim elin kim y zin  per/ Akıl bana yoldaş oldu *sultanlığa* d şdi
g n l (YED 87-7)

Seni ebed  zev ls z *sul  nliğa* erişd r r (MR N6a-8)

Ol kişi kim ayruğı sult n kıla/ Hem deger a a ki *sult nlik* bula (MT 926)

G herleri   n g rdi bunlar bayığ/ Didiler ki *sul anliğa* sen l yığ (SN 3620)

Sen deñiz olmaduñ-ısa bir g l ol/ *ş hliğı* sa a koduk dek bir kul ol (MT 946)

Pâdişah-ıla delim oldum bile/ Şimdi *tâcırılığa* geldüm bu ile (MT 1598)

İlla hem bir tapuçı gerek saña/ Kutlu olsun ol *tapuçılık* baña (MT 2791)

Uğurluk yapıla diyü altun kerpüçler getürmişlerdi. (KE 660/10)

Er olmayam erlik olur *çoğruluk/ Harâmılık* itmiş isem ve *uğruluk* (SN 4566)

Eydürler bana harâm ben *uğruluk* değülem/ Çünkü aslum mismildür ne var-imiş kirişde (YED 143-3)

Loğmân Dāvūda gendü hikmeti birle *vezirlik* kılurıdı. (KE 735/4)

1. 2. 3. Renk Adı Yapma İşlevi

{+ilk} eki ile renk adları elde edilirken, tabanın soyutluk derecesinde artış sağlanmaktadır. Renk adı yapma işlevi, Orhon ve Eski Uygur Türkçesi eserlerinde görülmemekle birlikte Karahanlı Türkçesinden itibaren varlığını göstermiştir.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Atabetü'l Hakâyık, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi, Kutadgu Bilig taranmıştır. Bulunan örnekler *sarıklık*, “beyazlık” anlamındaki *ürünlük*tür.

Sarıklık (DLT I 503-13)

Süst boldı süñük méndin, yandı baş *ürünlüki*. (R 31/5a1=19: 4)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Harezmi Türkçesi için, Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiş; dört örnek tespit edilmiştir. Bunlar: *aklık*, *karalık*, *ürünlük* ve *yaşillıqtır*.

Uçmağ hūrlarığa bedeni *aklıkları* için hūr atadılar. (RKE 171v6)

Kıyâmet küni bolsa Bilâl-i Habeşîniñ *karalığın* tamâm uçmağ hūrlarığa nokta nokta üleşü bérürler. (RKE 215r17)

Ey İbrâhîm saķal *ürüñlüki* ölüm biliçisi turur. (RKE 56r15)

Ol darahtnıñ uluğluqını taqı körkini taqı *yaşıllıqını* hēç kimerse şifat qılu bilmegey. (NF 319-9)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Bu dönemde üç örnek tespit edilmiş ve bu örneklerin hepsi Codex Cumanicus'ta bulunmaktadır: *aħlık* (CC I 38b/4), *yaşıllık* (CC I 38b/6), *karalık* (CC II 64a/24).

Çağatay Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı ve Mevlânâ Sekkâkî Divanı taranmış; *karalığ* örneği tespit edilmiştir.

Barça eālemğa satıldı yüz *karalığı* bile/ Ta nesîm-i ħulkuñuz birle dem urdı müşg-i nāb (LD 68)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı taranmıştır. Bulunan örnekler *aķlıg*; “mavilik, yeşillik” anlamında *göklük*; *karalık*, *kızillık*, *şarullık* ve *yaşıllık* olmuştur.

Ol ağarup ķoca olan oldı kaçan *aķlıgı* gendüde gördi. (KE 196/8)

Göz *gökligi* mübârek ve ķutludur. (KE 573/5)

Hakluya hakkı dege haksuza yüzi *karalığı* dege. (DK D111-10)

Ol *karalık* kim ay içinde-durur. (KE 32/14)

Bürd-i muħayyer gibi bir yol ķara ve bir yol kızıl demürün *karalığından* ve baķırın *kızillığından*. (KE 770/4)

Meryemün teni ve za'ifliğin ve beñzi *şarullığın* ve kuvvatı eksikliğin gördi. (KE 804/12)

Hattâ kim kaçan yemişleri ve yaşıl biterleryise boğazı döşünden ve gögsinden anuñ *yaşıllığı* anlanurdı. (KE 222/15)

1. 2. 4. Tıp Terimleri Yapma İşlevi

{+llk} eki ile elde edilen tıp terimleri büyük çoğunlukla bir hastalık adını oluşturmaktadır. Bu işlev, Orhon Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi eserleri dışında var olmuştur.

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Eski Uygur Türkçesi için Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaçtani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuansı İm Pular, Maytrisimit; Süüci, Şine-Uru, Taryat, Tez Yazıtları incelenmiştir. Bulunan “kör” anlamındaki *teglük* kelimesi, Irk Bitig’de mevcuttur.

Teglük kulun irkek yuntta emig tileyür. (IB 24)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Nehcü’l Ferâdis ve Rabguzi’nin Kısasü’l-Enbiyâsı taranmıştır. “Alalık, tende bulunan lekeler, abraşlık” anlamında *alalık*, “topallık, sakatlık” anlamında *aksaklık*, “sara hastalığı” anlamında *tutağlık*, “tükürük” anlamında *tüwlüg* örnekleri tespit edilmiştir. *Tüwlüg* örneği, tabanda yansıma bir sözcük bulundurduğu için diğer örneklerden farklılık göstermektedir.

Öz tenini örtüglü tutar erdi, bir niçesi *alalıkğa* nisbet kıldılar. (RKE 119v21)

Ol küngte tegi kimerse *aksaklığın* bilmes erdi. (RKE 111r17)

Bizde *tutağlık* illeti bolmas. (RKE 96r7)

Sağdın soldın êkegü muña serdrağ *tüwlüg* salur. (RKE 157r4)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesi için incelenen eserler Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şîrîn'i ve Gülistan Tercümesi olmuştur. "Baş dönmesi" anlamında *sergerdānlık* ve "kör, âmâ" anlamında *tövlük* örnekleri bulunmuştur.

Bu *sergerdānlıkım* uş barça séndin birer ebleh birer ʿaķıl tilegin. (KHŞ 104)

Tövlük (CC 50a/6)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Bu dönem için Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı incelenmiştir. Bulunan örnekler "alalık, tende bulunan lekeler, abraşlık" anlamında *alalığ*, *körlük*,

Firʿavn kıızı anuñ yarından alup tenine dürtti şoloķ dem *alalığ*ı gitdi. (KE 355/3)

Körlükden şoñra gözlü oldı. (KE 286/3)

Gözsüz olan kişi diler ki dükeli gözsüz ola tã ki kendü *körligi* halk içinde belürmeye. (MR N275b-4)

1. 2. 5. Ölçü Adı Yapma İşlevi

{+llk} eki kimi durumlarda ölçü bildirmek için kullanılmaktadır. Bu işlevine ait örnekler Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde mevcuttur.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig incelenmiştir. Bulunan örnekler *aylık* ve *künlük* olmuştur.

Ata arķasındın toğulsa oğul/ Ana ķarnı menzil kaç *aylık* amul (KB 1387)

Bir *aylık* yol. (KİKT 33/34b1=34: 12)

İki *künlük* erter ajunuğ bulup/ Nelük kerdi kögsin çaya teg bolup (KB 1535)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Harezmi Türkçesi eserlerinden Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı taranmıştır. *Aylık, künlük, yıllık* örneklerine rastlanmıştır.

Mağdisdin Mekkege tegi bir *aylık* yer turur. (RKE 48v2)

Üç *künlük* yer barmış erdiler kim baqarlar bir habesî qul teweke münüp yelip keke turur. (NF 133-7)

Ken'ândın Çatramğa on *künlük* erdi. (RKE 62v16)

Bes yılğı satılğan aşlıkda üç *yıllık* bahâsı meniñ bolsun. (RKE 93r4)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Bu dönem için Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı incelenmiştir. Bulunan örnekler *akçalık, aylık, dirhemlik, günlük, nefeslik, yıllık* olmuştur.

Bâğçasından üç *akçalık* yemiş şatdı. (KE 886/11)

Ol gün İbrâhîm bir günde bir *aylık* kadarı böyürdi. (KE 142/11)

Ol aldugı nesnenüñ kıymeti on *dirhemlik* olsa anuñ elini kesüñ der. (MR N124b-3)

Bu yigirmi *günlük* yolu ben nice/ Varam iki üç günde irte gice (SN 4359)

Yidi biñ yıl uçdılar bülbül gibi/ Bir *nefeslik* gitmediler gül gibi (MT 4260)

On altı *yıllık* hasretüñ oğuluñ Beyrek geldi. (DK D117-9)

Benüm ardumda bir yir var çardan biş yüz *yıllık* yoldur. (KE 8/14)

İmdi ol kırk *yıllık* namâzuñı ve 'ibâdetüñi gerü dönder. (MR N242b-11)

Elli *yıllık* tâ'atum vardı yile/ 'İşk u küfrüm niye ire kim bile (MT 530)

Câhildür mâ'neniden almaz oturur kararı gelmez/ Öleceğini hiç sanmaz yüz bin *yıllık* teşviş ider (YED 43-5)

Niçe bin *yıllık* yola bir demde vara gele/ Yûnus eydür kim ola Muhammed'dür o mutlak (YED 77-15)

1.3 KALICI AD YAPMA İŞLEVİ

{+Ilk} eki ile elde edilen bazı adlar ya da sıfatlar, dil içerisinde yer edinerek kullanımda kalabilmektedir. Bu bölümde, kalıcı ad örnekleri yer almaktadır.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Karahanlı Türkçesinden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk ve Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi taranmıştır. Bulunan örnekler *kömürlük*, *satırlık* ve *yalırlık* olmuştur.

Kömürlük (DLT I 506-19)

Satırlık (DLT I 503-12)

Bu *yalırlıkum*dın maña yası yok/ Et öz din esenin munın buldum ok (KB 3359)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kıyasü'l-Enbiyâsı incelenmiş, dört örnek tespit edilmiştir: *qaranlıqlık*, *qurbânlık*, *satırlık*, *yalırlık*.

Qaranlıqlık mēni qapsadı. (NF 322-7)

Törtünçi çekürgeni *qurbânlık* bērdiñ. (RKE 145r5)

Sizlerde et yā ħurmā *satırlık* bar-mu? (NF 22-1)

Yûsuf aydı: qaranlıqda *yalırlık* mütēħayyirlik birle turur-men. (NF 357-8)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şîrîn'i ve Gülistan Tercümesi taranmıştır. *Aydınlık, hastalık, karanğuluk, sağlık, yalğuzluk* örneklerine rastlanmıştır.

Ƙaraŋgu dehlizinden bir *aydınlık* kördüm. (GT 243-3)

Taŋ atğınça uyup āsāyış étte hem artuƘ *hastalığı* bardı kétti. (KHŞ 3209)

Kim *Ƙaraŋguluk* içinde tapılır. (GT 131-3)

Kétip bir tün *Ƙaraŋguluk* ğubārı sa'ādet körketip yüz bahtıyārı. (KHŞ 1616)

Sağlık (CC I 38a/26)

Yigitlik birle *sağlık* bolsa davlat niteg bérmez tiriglik hoş halāvet. (KHŞ 4233)

Sağ olmak: ayttı sağğa *sağlığı* yiter. (GT 353-8)

Ƙattā *yalğuzluk* vahşeti anıŋ birlen muşarif bolsun. (GT 204-10)

Né it cānlıĝ kişi men erki bilmen kim uş bu muŋda *yalğuzlukdın* ölmen. (KHŞ 2642)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Çağatay Türkçesi için Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfi Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir. *Ƙaraŋguluk* ve *yalğuzluĝ* örnekleri tespit edilmiştir.

Ƙaraŋgulukda hevādār zerre kem boldı/ Ƙuyaş yaşuŋalı miskîn şehābıŋ astında (LD 1692)

Köŋüller boldı hoş rüşen, körüp Ƙalmadı bir zerre/ *Ƙaraŋguluk* kitip hālî, çü hürşid-i zamān kildi (SD 77)

Ğurbet otı köŋlige kār eyleben/ Cānını *yalğuzluğu* zār eyleben (HE 66-1)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı taranmıştır. Bulunan kelimeler *aydınlığ, ayruluk, çiftlik, çöplük, gicelik, harçlık, hastalık, karanlılık, niteliğ, sağlık, yalnızlık* olmuştur.

Eger sofrasında etmek yerine güneş olaydı, kıyâmete degin kimsene gündüz *aydınlığ* düşünde görmeyeydi. (EGT 35a-6)

Ol delükden gelen *aydınlık* götürüldi. (KE 306/5)

Çü *aydınlığa* döndi kara gice/ Güneş nûrı başladı ağdı yüce (SN 1089)

El- eâkibet uzun yaşuñ uçı ölüm, ahır *ayruluk*. (DK D303-11)

Kıyâmet güninde benümile senünj arânda perde ola ve ebed *ayrılık* ola. (KE 288/3)

Tapuñdan senün *ayrılığ* kim diler/ Ve lîkin kazâ âdeme diş biler (SN 1932)

Ahret yavlak ırakdur toğruluk key yarakdur/ *Ayruluk* sarp firakdur hiç giden girü gelmez (YED 60-3)

Şehirden taşra *çiftlikde* ve ol dahı imân getürmişidi. (KE 897/3)

Çöplük yöresinde gezüp ağlarıdı. (KE 335/4)

Kaldı *çöplükler* arasında hakîr/ Her mahallâda vü bendiyle esîr (MT 3798)

Başumuzdan *giceliğümüz* alduğı yok. (DK D107)

Ağır hazinem bol akçam getürüp-durursın saña *harçlık* olsun (DK D57-11)

Biz saña *harçlık* virsevüz. (KE 768/14)

Pâdişâhlardan birisi ölüm *hastalığına* düşdi... (EGT 8b-12)

Yağüz nâgâh *hastalık* vâki^c ola. (MR EH151b-21)

Bağlu işünde gam yime ve göñlünj şınuk tutma ki âb-ı hayât *karanlılık* içindedür. (EGT 16b-7)

İy melik senden ilerüki peygambarlar ve melikler işbu *karanlılığı* istemediler. (KE 774/1)

Yūnus'a vāқи° oldu dört kat zulūmāt idi bir gece *ķarañulıđı* bir Őu *ķarañulıđı* bir balıķ ķarnı *ķarañulıđı* bir gūnāh *ķarañulıđı*. (MR EH32b-16)

Gözedürdi naķķaŐ ol ođt olcaķ/ Ki *ķarañulıđı* tıldı her bir bucaķ (SN 1724)

Anun nūrı karanuyı sürer gönül hücrelerinden/ Bes *karanulıđık* nūr-ıla bir hücreye nite sıđar (YED 41-3)

Lūtuñ işi ve ađvāli *niteliđi* eyleyidi. (KE 205/1)

Cānunun *niteliğin* bilür misin? (MR EH87b-14)

Biz dahı iş *niteliğin* bilelüm/ İlla bunlaruñ-ıla bir olalum (MT 2310)

Diyilmez *niteliğine* ĥadd ü cins/ Bilür her ne kim eyleye cinn ü ins (SN 8)

Ākılāne hoşdur nefes *niteliğin* sorma anun/ Niçe nişan eydivirem ol misli yokdur bî-nazîr (YED 32-4)

Sağlığ-ile sağıncın devletüñ Hak artursın. (DK D35-1)

Sağlığı selāmet bil ve ķanā°at ayağımı etegüñe Őarđıl! (GT 40b-9)

Eger tañrı baña *sağlığ* ve °āfiyet virürse İbrāhîmi göyündürmeğiğün bunca odun virem. (KE 149/6)

Kişiye *sağlığ* dāyimi olmaz. (MR 3a-12)

Sol yañadın aldı °avrat varlığı/ Solda kaçan bula kimse *sağlığı* (MT 2753)

İy oğlum cemā°atıla oturmağı *yaluñuzluđık* üzere iĥtiyār kılgıl. (KE 739/12)

Mürtekib olduđuñuñ ednāsı ve yüklendüğüñ yüküñ yiyinisi Őoldur ki zālimlerüñ *yaluñuzluđına* sen mūnis oldun. (MR N268a-17)

2. BÖLÜM

SIFAT YAPMA İŞLEVİ

Sıfatlar, isimlerden önce gelerek onları nitelemek ya da belirtmek için kullanılan kelime ve kelime gruplarıdır. Korkmaz, sıfatlardan “kendi başlarına bir varlığı, bir nesneyi temsil edemezler. Yalnızca varlık ve nesnelere var olan niteleme ve belirtme özelliklerini soyut olarak gösterirler (Korkmaz 2009: 333).” şeklinde bahsetmektedir. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren eserlerde sıklıkla yer almaktadırlar. {+IIk} eki ise isim tabanlarına eklenerek sıfatlar oluşturma işlevine sahip bir ektir. Orhon Türkçesinden itibaren örneklerine rastlamak mümkündür.

Orhon Türkçesi Dönemi

Orhon Türkçesine ait Bilge Kağan, Köli Çor, Kül Tigin, Ongi ve Tonyukuk Yazıtları incelenmiştir. “Bey olmaya layık, bey olacak” anlamında *beglik* ve “hanım olmaya layık, hanım olacak” anlamında *eşilik* örnekleri tespit edilmiştir.

Tabgaç bodunka *beglik* urı oğlin kul boltı. (KT D7)

Beglik urı oğluñın kuul kıltıg. (BK D20)

Eşilik kız oğluñ kuñ boltı. (KT D7)

Eşilik kız oğluñın küñ kıltıg. (BK D20)

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuansı İm Puser, Maytrisimit; Süüci, Şine-Usu, Taryat, Tez Yazıtları taranmıştır. Bulunan örnekler *aşlık*, “ev, ikametgâh” anlamındaki *ergülük* ve *kışlık* olmuştur.

Amtı kentü kentü *ergülük* evke baralım. (May. 12,31)

Kışlık aşlık kaznaqları alqu qurunluğ qap qara tütün toqımış belgürtir. (May. 101,36)

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Karahanlı Türkçesinden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig taranmıştır. “Acı veren” anlamındaki *agrırlık*; “üzüm asmalarına çardak yapılmak üzere ayrılan ağaç” anlamında *badıçlık yıgaç*; *edgülik etgenler*, *edgülik kılğanlar*, *köliklik yer*, *köşiklik yer*, *ömürlük*, *teyrilik*, *uluğsıglık idisi* örnekleri tespit edilmiştir.

Ƙurtğarur sizlerni ol *agrırlık* Ƙındm. (R 38/45b1=61: 10)

Badıçlık yıgaç (DLT I 502-21)

Olar erdiler anda burun *edgülik etgenler*. (R 37/85b2=51: 16)

Ƙaçan edgü sansalar TağrıƘa hem yalavaçırna, yoğ *edgülik kılğanlar* üze hiç yol. (R 29/64b2=9: 91)

Köliklik yer (DLT 510-9)

Köşiklik yer (DLT I 509-17)

Eger yığdun erse *ömürlük* tawar/ Burun başƘa börkin kiçer baş kerek (AH 22b)

Ƙalı *teyrilik* iş tutunsa özün/ Yükin yüd açığ Ƙılma tügme yüzün (KB 4204)

Destür tileyür sénde *uluğsıglık idisi* olardıñ, ayurlar: Ƙoğıl bizni bolur-miz oldruğlılar birle. (R 29/61b2=9: 86)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Dönem için Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. Bulunan örnekler: “kötü bir haber verilerek korkutulmuş kişi” anlamında *atağlık*, *Ƙarağuluk* “sarnıçlık” anlamında *serniçlik*, *tamuğluk*, *tikenlik*, *topraklık*, *yazukluk*, *yıgaçlık* olmuştur.

°Arabda er *atağlık* kimerse Ƙalmadı. (RKE 225r5)

Ƙarağuluk menizlig çıktılar. (RKE 114v20)

Men *serniçlik* yağ iddim toluğ, °ımlığ er keldi erse ol ignelerni salıp iddi. (RKE 174r17)

Atalarınız kamağ *tamuğluk* t y r. (RKE 232v8)

Tikenlik yerge t şti. (RKE 18r13)

Maņa bir k j t z yazı, sağ *topraklık* yer h sıl kılın. (RKE 62v4)

Mende k din Mevl  ta al  benim za if *yazukluk*  mmetlerim birle ne mu amele kılğay. (RKE 238r3)

Tam m hal yık  ıktılar bir *yıgaçlık* yerge bardılar. (RKE 221r14)

Kıpçak T rkçesi D nemi

Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Őir n'i ve G listan Terc mesi taranmış; *aydınlık*, "yirtici hayvan" anlamında *azıglık*, *har blık*, *saglık bile*, *t yrilik* ve "g zel" anlamında *tuzluk*  rneklerine rastlanmıştır.

Ol *aydınlık*  lçi k liyir. (CC II 60a/12)

N  aytay bir *azıglık* b ri t g  m b ri  rken bil r ol tilk l gdin. (KHŞ 4141)

Har blık  l k terdi barça yandın zulum k mçısı k tti  rse eldin. (KHŞ 327)

Saglık bile: sağlıklı, aklı başında (CC I 32b/6)

K n ldegi sagınç/ barça *T yrilik* us  r r, barça hakıl, bilik turur. (CC II 71a/12-13)

Tuzluk  içeki yok y mişi bolur kişi *tuzluk* y mişin yok y mişi. (KHŞ 3471)

Eski Anadolu T rkçesi D nemi

D neme ait Dede Korkut Kitabı, G listan Terc mesi, Kısas-ı Enbiya, Mantiku't Tayr, M nebbih 'r-R k din, S heyl   Nevbahar ve Y nus Emre Divanı incelenmiştir. *Aydınlığ*, *bahlıksız*, *barışıklık* ve *alışıklık viren*, "binmeye uygun" anlamında *biyerlik*, "beddua eden" anlamında *biyz lık oquşıcı*, *d nlik*, *eminlik isteyen*, *ergenlik*, *gamm zlik eyleyen*, *gar blık*, *har blı*, *kelebeklik*, *yarınlık*, *beş y z yullık*, *yoldaşlık*, *yolluk*  rnekleri tespit edilmiştir.

Eger sofrasında etmek yerine güneş olaydı, kıyāmete degin kimsene gündüz *aydınlıĝ* düşünde görmeyeydi. (GT 35a-6)

Didüm işbu nefesi âşıklar hükmiyle/ *Bahlıksız* er gerek bir karara tutası (YED 174-6)

İy karıla od[a] *barışıklık ve alışıklık viren* tañrı... (KE 22/14)

Biñerlik semiz yunt biñden öküş/ Uçarda ne kim eti yinürse kuş (SN 2112)

Erile barışmayıcı ve kâbinine diyici ve erile li[°]ân okuşıcı ve *biyzâlık okuşıcı* °avratdan saķıngıl. (KE 540/13)

Yūsuf yıyısın sekiz *dünlik* yirden duydu. (KE 285/8)

Ben emîn olsam diyen ya *eminlik isteyen*/ Geçsün bu kal-u kılden toĝraĝa ursın yüzün (YED 117-4)

Adaklusından *ergenlik* bir kırmızı kaftan geldi, Beyrek giydi. (DK D89)

İy dostım düşman dutan gaybet yalan söz söyleme/ Bunda *gammâzlık eyleyen* anda yiri dar olısar (YED 43-2)

Bir *ĝarîblik* yerde ya bir anı bilmez kişiye kendüyi ve şanâ[°]atını bildürmegiçün dèse ol kabîh degüldür. (MR N89b-3)

Haķ Ta[°]âlâ'dan °alâmet-i *ħarâblik* bir şehre vâķi[°] olur. (MR S87a-9)

Kendüyi çün muma ma[°]lûm eyledi/ *Kelebeklik* sûretin mum eyledi (MT 4212)

Bu ay toldı aydı ay oĝlum eşit/ Mini kör usanma *yarınlık* iş it (KB 1208)

Bunuñ bigi ulu gökleri ki her birinüñ kalınlıĝı *bêş yüz yıllık* yol kaçardur. (MR N4a-7)

Bu vücûdum şehirde buçuk *yolluk* assum yok/ Amelüm mahallesi ser-be-ser kalmış ıssuz (YED 62-6)

3. BÖLÜM

YARDIMCI EYLEMLERLE KULLANIMI

Türkçede isimlerin yanına getirilerek kullanılan *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* ve *yap-* şeklinde fiiller vardır. Bu fiilere yardımcı fiil denmektedir. Yardımcı fiiller eklendikleri ismi cümle içerisinde yüklem yapma görevine sahiptir. {+IIk} eki de, yardımcı fiillerle birlikte kullanılmıştır. Bölümde, bu kullanımlar yer almaktadır. Orhon ve Eski Uygur Türkçesi dönemine ait örneklere rastlanmamıştır.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig incelenmiştir.

Āhestelik kıluñlar éwleriñiz içinde, taranıp çıkmañlar. (R 33/2a3=33: 33)

Uvutka bolup qorqlıq *alplıq kılur*/ Ögünçe bolup er özin öldürür (KB 2292)

Apañ kelse silerke bulğanuq söz /sav birle *amulluq kıluñlar* kim tegmeñ ésizlikin. (R 37/57a2=49: 6)

Qođar mu sen Mūsānı hem boğnını *artaklıq kılsunlar* teyü yer içinde? (R 28/11a3=7: 127)

Artuqluq kılmañ ayınaq birle. (R 33/2a1=33: 32)

Tartısur erdiñiz iş içinde, ançası bar Tañrı *āsānlıq urdı*, ol bilgen köñüllerdekini. (R 29/4a2=8: 43)

Atañ öldi erse ata men saña/ *Atalıq kılayın* oğul bol maña (KB 1552)

Qaçan bérđi erse olarqa öz artuqluğındın *bañıllıq kıldılar*. (R 29/55a2=9: 76)

Keldürse sen anı bizke *cādūluq kılmaq* üçün...ermez-miz biz saña bitügliler. (R 28/14b3=7: 132)

Eđgūluk kıldılar bu yaqınrağ içinde. (R 30/42b2=16: 30)

Tar irseñ kiñ irseñ bitildi rūzuñ/ *Harıñlıq kılurmu* anı eđgürek (AH 23b)

Ꞑulun men idim sen Ꞑul atı Ꞑul oꞑ/ İdim sen tüzin sen *idilik Ꞑul* oꞑ (KB 6510)

Baꞑmaz mu sen anlarꞑa kim *iki yüzlüglük kıldılar*. (R 38/25a1=59: 11)

Aya eçgü umğan *isizlik kılip*/ Tiken eylegen er üzüm biçmez ol (AH 27a)

Eger tegse saña bir eğgülük *kağguluk kıılır* olarnı yawuz kelür olarꞑa. (R 29/37a3=9: 50)

Eger tilese sizlerde anı *katıglık kılsa* sizke saranlık kıılır hem çıkarur öçünizni. (R 37/25a1=47: 37)

İsizke yawuma isiz şöbete/ Sini terkin isiz *kılıklık kıılır* (AH 27a)

Bu mundağ kişiler bolur idi kız/ Bu kız *kızlıkı kııldı* kız atı kız (KB 564)

Kimiñ birle devlet yaraşsa kelip/ Köñül koğkı tutğu *kiçiglik kılip* (KB 1702)

Köni bol *könilik kııl* atan köni/ Köni tiyü bilsün halâyık sini (AH 16a)

Buşılık yawuz erke iltür bilig/ Otunluk kıılır buşsa kılkı silig (KB 335)

Rāstlık üze *rāstlık kııldı* Tanrı yalavaçıña tüşni. (R 3746a3=48: 27)

Ayııldı anlarꞑa kim *saknuꞑluk kıldılar*. (R 30/42b1=16: 30)

Eger tilese sizlerde anı *katıglık kılsa* sizke *saranlık kıılır* hem çıkarur öçünizni. (R 37/25a1=47: 37)

Bargıl sen hem qarındaşın meniñ nişānlarım birle, *süstlük kıılmanlar* meniñ yādım içinde. (R 31/46b1=20: 42)

Uçuzluk kııldı yüzler tutaşı tirigke. (R 31/86a3=20: 111)

Bütünlükin bu kāfir *uluğlık kııldı* yer içinde. (R 32/4a2=28: 4)

Uluğsıglık kıldılar, erdiler bir boğun yazuꞑluğlar. (R 28/15b1=7: 133)

Kişi imini kör usallık kıılır/ Yağı yetse öñdün usallar ölür (KB 444)

Taꞑı bir yağılık asıg yas üçün/ Bolur bu *yağılık kıılır* er öçün (KB 4226)

Yağılık kıılurlar yer içinde sezāsızın bu öğür olarꞑa açtıglı kıın. (R 36/28a1=42: 42)

Ꞑalı iglig erse ayıtğu kerek/ *Yavalık kıılır* erse tığğu kerek (KB 2567)

Eger *yolsuzluq kılrsa* ol ikide biri taqı biri üze toqşunlar. (R 37/59b1=49: 9)

Körkitür saña olarnı Tañrı tüşün içinde azqına eger körkitse olarnı üküş *yüreksizlik kılur* erdiñiz. (R 29/3b3=8: 43)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Döneme ait Nehcü'l Ferâdīs ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı taranmıştır.

Derhâl *âmâdelik qıldılar* taqı çıqtılar taqı bir bāğıçada olturdılar. (NF 310-7)

Kim kim maña *âşılıq qılrsa*, sen yazuqlarnı örtgen, sen taqı yamanlıqlarnı yarlıqağan sen, tedi. (NF 115-14)

Burāq *çalıklık kıldı*. (NF 52-13)

Seniñ birle *dostlık kılayın*. (RKE 161v4)

Bizim kişiler birle siziñ yārānlar *edebsüzlik qılmışlar*. (NF 47-17)

Kerek erdi kim erteke tegi *ehyālik qılrsa erdiñ*. (NF 223-8)

Kim ol'ömri içinde bēglik qılmamış bolsun, *elçilik qılmamış* bolsun hem taqı bir maħallada uluğluq qılmamış bolsun. (NF 131-8)

Ĥabībeke sorar erdi, taqı barıp kāiralarqa *ğammāzlıq qılıp* ĥabar bērür erdi. (NF 17-15)

Uşbu ādemīniñ başlarını kim körer-sen, munlar dünyāke *ħarişlik qılur* erdiler. (NF 391-4)

Peyğāambar ʿas minberke aşıp ĥuṭba oqıdı taqı minberdin tüşüp *imāmatlıq qıldı*. (NF 24-15)

Ĥaq teʿālā qullarındın rāzī bolmağay kim aralarında Abū Bekr bar erken kimerseke *imāmluq qıldursalar tēp*. (NF 94-3)

Yā Resūlallāh, men hēç musulmān bolmışdın soñ *kāfirliq qılmadım*. (NF 18-15)

Bu üç má nī bar üçün şahābalar *kāhilliq qıldılar*. (NF 31-12)

Qamluq qılıp neerse almaq ĥarām turur. (NF 294-16)

Bir qul bar, HİRADA *qoymathıq qıılır*. (NF 430-13)

Ey Peygāambar ‘as yārānları, ey enşārī ve muhācīrīn, kim kim Peygāambarqa *qulluq qılır* erdi erse, Peygāambar ‘as öldi. (NF 92-15)

Ėmdi Haq sēni ‘azīz qıldı, bizke nē qılsañ erkiñ bar tēp *miskānlik qıldılar* erse, Peygāambar ‘as aydı. (NF 51-16)

Ėmdike tegi men Tañrı tē ālā fermānı birle *muħtesiblık qılır erdim*. (NF 308-3)

Yā Resūlallāh, men hēç musulmān bolmışdın soñ kāfīrlıq qılmadım, muħliş bolmışdın soñ hēç *munāfiqlıq qılmadım*. (NF 48-15)

Ey ħālīfa, *mūtekebbirlik qılmaqđın zīnhār saqlangıl*. (NF 419-7)

Ey yārānlarım, sizin ũze bolsun tünle *oyağlıq qılmaqlığ*. (NF 313-7)

Ƙırğ yıl Hāmān oğlanları Mısrda *pādşāhlık* Ƙıldılar. (RKE 117r8)

Kelgil taqı özinge *sāqılıq qılğıl*, tēdi erse, ol ‘avret taqı keldi. (NF 370-7)

Yā Resūlallāhi, nefsüm yana aytur kim bu dūnyānı terk qılğıl, *seyyāhlıq qılğıl*. (NF 262-11)

Anlar benim nūrum birle ħurram ve *şadılıq qılurlar*. (NF 319-4)

‘Alī aydı: men saña ne *yamanlıq qıldım* kim sen maña mundağ cefā qıldıñ? (NF 154-1)

Tamuğdın ƘorƘar erkeñ *yawuzluk* Ƙılır. (RKE 131r5)

Ŭküş *zāriliq qıldım* erse, bēş namāznı taqı ‘afv kıldı. (NF 59-11)

Mevlī ta‘ālāğa *zārilik* Ƙıla başladı. (RKE 97v7)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesine ait Codex Cumanicus, Kutb’un Husrav u Şīrīn’i ve Gülistan Tercümesi incelenmiştir.

Munuñ tēg bērdi öz köñli tanuƘluk kim anı kelge tēp *anuƘluk* Ƙıldı. (KHŞ 857)

Usı entikti yıƘlu yazdı tōndi özin *‘ayyarlık etti* sizdi tēdi. (KHŞ 3273)

Hak ta'ālā nī metinden *baḥīllık kılur*. (GT 345-8)

Bütünlük eter-mén. (CC II 58a/4)

Kim ol ḥusrav *edebatsızlık kılınmış* atasından niteg korqmaz né bolmış. (KHŞ 345)

Bukün taḥda üçün köp *iygülik it*. (GT 271-5)

Yamaḡa *eygülik kıl*. (GT 353-11)

Közed öz mertebenđin kéçme yüksek *fuzüllük kılma* öz ornuḡda tur ték. (KHŞ 94)

Velī gevher élinge kirmese bil *ḥarīdārılık kılup* tépretkey ol til. (KHŞ 1342)

Oḡulka *ḥaşımlık kılmaq* ḥatā ol uruḡsuz koğmaq özni né revā ol. (KHŞ 4393)

Elig kökdeki ayḡa sunsa bolmaz aḡar *ḥodrāylık étip* münse bolmaz. (KHŞ 3710)

Bir ebleh-ni kördüm bir faḡīh-nıḡ yaḡasından tutup *ḥurmetsizlik kılur idi*. (GT 215-5)

Kamlık ét-: fal bakarak kehanette bulunmak (CC I 4b/20)

Sarāyında né ḥıđmat kim tileseḡ *ḡaravaşlık kılayın* barçaḡa téḡ. (KHŞ 3850)

Şīrīn birle *ḡatıḡlık kıldı* mundaḡ velī köḡlinge urup 'ışk otı daḡ. (KHŞ 1655)

Başım birle baray tép *ḡulluk étte* tüş edḡü bolsun tép atlandı kétti. (KHŞ 1410)

Velī küç yétmişinçe *ḡulluk ḡıḡu* biz ḡulluḡdın özge téḡmez fużüllük (KHŞ 94)

Ayıtı né kerek muntég kılınmaq méni hem öziḡe *küstāhlık kılmaq*. (KHŞ 1711)

Oḡlanlık kılmadım. (GT 270-13)

Ramçılık ét-: kehanette bulunmak, fal bakmak (CC I 4b/21)

Sabırluḡ ét-: nefesine hâkim olmak, haddini bilmek

Éḡi köḡül bile *sabırluḡ eter*. (CC II 62a/30-31)

Yiḡitsen *şāhlık étmek* bar başında ḡatıḡlan kāhil bolma öz işiḡde. (KHŞ 1726)

Oyum eksildi deryādın alıp çık *tamuḡluk kıl* méni yā hem uçmaḡlık. (KHŞ 2297)

Tanukluk bér-: şahitlik etmek (CC I 28a/17)

Yalğan *tanihük bērmegil*. (CC II 66b/8)

Bu davlatsız *uluğluk kılsa* bolmaz biter iş bolsa davlat kēç qalmaz. (KHŞ 1858)

İçip esrük *yakınlık kılmusun* kim soñı yā bilmedim tēgey yā bildim. (KHŞ 4123)

Bu *yalğuzluk kıl* kün tēg kanā‘at şāhlarka teñ baş bolsa āfet bolur. (KHŞ 2880)

Ol ilan boyına *yamanlıh etse*, canına ete almas. (CC II 63a/33-34)

Bir ebleh ortada *kıldı yamanlık*. (GT 103-11)

Hōca-lar köp türli tazarrū‘ ve *zārılık ittiler*. (GT 247-10)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı ve Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir.

Āşnālīg eyleben öz cānıñızğa her zamān/ Bā‘iş-i yüz miñ belā vü miñnet ğam bolmañız
(N 86-9)

Bil dağı zāhir imes *bārīkbīnlik kılmayın* (N 141-3)

Bozuğ cismim öyin yıktı fırāqıñ/ Bu öyde köp *bozuğluğ kıldı* bünyād (N 30-2)

Anıñ dik bolsa tahtıñ rıf‘atī kim/ *Güherlik eylese* tācıñğa ferqad (N 107-13)

K‘ey humār ilkide rind-i ‘āciz/ Sini *maħmūrluğ itmiş* bītab (N 196-2)

Mescid yolın asrap niçe dīn ehli yoluksa/ *Rehzenlik itersin* (N 138-5)

Serv ni had birle *serkeşlik kılmur* qaddıñ bile/ Bilgürür meydān içinde her kişiniñ pāyesi
(SD 539)

İlge yüz açıp qarañu kıлма ‘ālemni maña/ *Tire kıлмаğlığ* nidür şem‘-i cemālīñdin mini
(N 97-2)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Eski Anadolu Türkçesine ait Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin ve Süheyl ü Nevbahar eserleri incelenmiş olup {+llk} ekinin yardımcı eylemlerle kullanımında en çok tespit edilen örnek bu dönemde bulunmaktadır.

Ol bulara boyun egüp *alçaklık kılar*. (KE 628/3)

Tarıya yavlağ *alplık kılduğ*. (KE 31/15)

Bunça kişi da'vi *âşıklık kılar*/Anda kamu da'vası yalan ola (MT 1994)

Evvel yir yüzinde *bâgîlik kıldı*. (KE 502/49)

Şol za'if ki kuvvetlüler üzerine *bahâdurlık ider*, kendüyi helâk itmeğe düşmenine yardım itmiş olur. (EGT 72a-10)

Hasûd halk ni'metinden *bahîllik ider*. (EGT 74b-1)

İmdi *bahîllik kılar* ve bizümile tarduşma. (KE 640/11)

Ne ol *bahîllik kılduğunuz* nesnede ma'zûrsız ne cömerdlik kılduğunuz nesnede ma'hmûdsız. (MR S57a-16)

Bezenmiş yeşil kızıl u ağıla/ *Berâberlik iderdi* uçmağıla (SN 487)

Çok mâl virdi kim *bezirgânlık ideler* geregince yiyeler. (KE 791/13)

Büşr eydür *bîdeblık iderem*/ Kim bu yolda senüñ-ile giderem (MT 2790)

Mûsâ peygâmbara *bilgelik eylediler*. (KE 365-2)

Ki gönlüm düzedür ü *birlik ider*/ Ya fırsat gözedür ü dirlik ider (SN 4310)

Kul kaçan sultân-ıla *birlik kılar*/ Kulu köydür kim kamu sultân kala (MT 4222)

Halkıla ben cüz safâlık kılmazam/ Kimseyile *bîvefâlık kılmazam* (MT 3494)

Cabbârlık kılar illeri ka'hr eylediler. (KE 300/2)

Ya hoş *câzûluk mı kılar*sin eyit/ Haber yârdan mı bilürsin eyit (SN 647)

Câzûlık kılar kişi kezzâb ola/ Mu'cizât ehli ulü'l-elbâb ola (MT 3603)

Müfsidlere *cömerdlik itmek* ki fesâdına şerîk olursın. (EGT 72b-9)

İshāk *comardlık eyledi* gündüzün benüm için kurbân kıldı. (KE 181/1)

Ne ol bahıllık kılduğunuz nesnede maʿzürsüz ne *cömerdlık kılduğunuz* nesnede maḥmüdsüz. (MR S57a-16)

Kuş diline çün Süleymânlık kıla/ Derdüne Gülşehri *dermânlık kıla* (MT 2718)

Ben ki pîrem qarıdan şafâm yoğdur ol ki kız ola ben pîrile nicesi *dirlik ide*. (EGT 61a-1)

Ki gönülüm düzedür ü birlik ider/ Ya fırsat gözedür ü *dirlik ider* (SN 4310)

Ben dost aña direm ki perîşân ḥâl ve dermânde ḳalduğı vaktta *dostlık ide*. (EGT 16a-15)

Kimsenüñ sözine iʿtibâr edüp bir dostıla *düşmânlık kılmamak* gerek. (MR S60b-9)

Anuñ-ıla her ki *düşmanlık kıla*/ ʿÂkıbet ʿâlemde düşmân kem ola

İnçülerden *dürfeşânlık idelüm*/ Dürlere güherfeşânlık idelüm (MT 2728)

Cühûda dahı döndi vü eyle dir/ Ki *eblehlik itme* vü öğüñi dir (SN 3144)

Niçeme kim mü'min *eksüklük kılar*/ Âhir îmân kendü hasmını bilür (MT 3458)

N'oldı bir atı tez aya dutmaga/ Şol kadar ʿâlemde *erlik itmege* (MT 1175)

Eylük it yâra ki her yolda kişi/ Eylüğinden yig bilinmeye işi (MT 2002)

Şol kişi ki eli irdüğine güci yitdüğü vakt *eylük itmeye* dermânde ḳalduğı vakt kimesneden eylük görmez. (EGT 71a-2)

Ḥayr ve *eylük eyleyem*. (KE 356/11)

Kimsenüñ hergiz selâmın almaya/ Niçe kim eylük kılasın bilmeye (MT 1824)

Bes iş ʿâlem içinde eylük imiş/ Hemîn *eylük iden* kişi eyler iş (SN 227)

Atama irişicegez ben bilem/ Ki eylügüne niçe *eylük kılam* (SN 3032)

İblis ü âdem kim olur bunda *fuzullık eyleye*/ Yirlü yirine sen kodun kul geldi kullık kılmağa (YED 149-7)

Şuçum yoğ *fuzullık hoğ eylemeyem*/ Baña söylemeyince söylemeyem (SN 2403)

Velî çünki oğluñ yiründe ḳala/ Nite her bir âdem *fuzullık kıla* (SN 5256)

Anuñ yolında *ğāzilik kılavuz*. (KE 340/14)

Görmedüñ zâgı ki bir keklik ola/ Kabıla ete ne *gökçeklik ola* (MT 1670)

İnçülerden dür-feşânlık idelüm/ Dürlere *güherfeşânlık* idelüm (MT 2728)

Didi gerçi *güstâhlıh* uş *iderem*/ Gerek bileven üste çün giderem (SN 976)

Kim ola Kısra ki *hakanlık kıla*/ Dünyada sultânlığı da^{evî} kıla (MT 947)

On yidi yıl *halîfalık kıldı*. (KE 683/11)

Buşu gelicek yudup *halîmlık kılmağdur*. (KE 605/7)

Vara müsülmânlaruñ yolın ura *harâmîlik eyleye*. (MR N243a-20)

Birbirünüze *hasûdlık kılmañ*. (KE 833/8)

Ol pâzişâhuñ câriyelerile *hâyinlik kılmağa* başladı. (MR N27b-4)

Ben aña *hıyânatlık kılmasvan*. (KE 243/13)

Pîr-i ka^ebe şeyh-i sadr-ı rûzigâr/ Bir yıl *eyler hûkbânlık* ihtiyâr (MT 554)

Eydür imdi kalañuma iy imâm/ *Hûkbânlık kıl* baña bir yıl tamâm (MT 550)

Her kim ben tañrıdan *ıraqlık kılursa* ben andan çatı ırağ olam. (KE 296/5)

İki yüzlülük eylemek kendünün hâlini hoş görüp halkı ta^{eyb} etmek... (MR S182b-8)

Şol kimsene *irilik ider* garıba ki kendüsi ğurbetde olmamış ola. (EGT 45b-1)

Yâ Eyyüb işbu za^{ıflıgıñı}la benümile *istezerlik kılmağ* diledün mi. (KE 327/13)

Süheyle öküş *itlik eyledi* ol/ Talaşur bigi çatı söyledi ol (SN 4757)

Kocadan yigitlik itmek hôt degül/ Aslan-ıla *itlik itmek* hôt degül (MT 479)

Bunuñıla sen bu ortada sa^y etmekde *kâhellik kılasın*. (MR N259b-16)

Dirîgâ bu hasretde ben ger ölem/ Pes işümde kâhillik itmiş olam (SN 1494)

Bir vaqt Şâm vilâyetinde fitne kopardı ve *katılık oldı*. (EGT 61b-8)

Gündüzin *kâzîlik idüp* eyü işe buyururlar. (KE 94/5)

Çünkü *kemlik oldu* toprak mahremi/ Lâcerem toprakdan oldu âdemî (MT 3314)

Şol ʿâlim ki ten bisler ve nefis murâdın gözler, ol kendüzi azıp yürür, kime *kulavuzluk idiserdür?* (EGT 29b-15)

Arpa etmegın yiyüp oturmağ yigrekdür rāhat–ıla, altunlu ƣor ƣuşağ ƣuşanup kendü gibi bir âdem oğlanına *ƣulluğ itmekden.* (EGT 22b-10)

Yağyā bulara buyurdı kim tağrıya *ƣulluğ ƣılalar.* (KE 791/11)

Eger sen bağa bir *ƣulluğ êdüp* emrüm yerine getürürsen ben sağa on dürlü kerāmet erzānı ƣılam (MR N20a-18)

Yaratdı seni *ƣulluğın itmege/* Degül gāfilin gelmege gitmege (SN 89)

Atam ƣulluğında olur idi ol/ Ƙulı bigi *ƣulluğ ƣılur* idi ol (SN 4289)

Hemin geldüm bu dünyâya nefsüme *kulluk eyleyü/* Eyü amel işlemedüm azabdan kurtılam diyü (YED 137-4)

Kim ere *kulluk ide* ol azabdan kurtıla/ Mutlak o yarlıganur kim gördise er yüzün (YED 117-5)

Eğger gerçek kul imişsem ana *kulluk ƣılayıdum/* Ağlayadum bu dünyâda yarın anda gülem diyü (YED 137-3)

Bu toğlık ƣişiye *kündlik ƣılur.* (MR S101a-13)

Fiʿlinde *lecūclik ƣılmaya.* (MR S47a-4)

Eger söyler ise nolasın bilür/ *Melāmethiğıla olasın* bilür (SN 2248)

Her birisi Yemen yirinüñ bir yanın dutup *meliklik ƣıldılar.* (KE 651/15)

Tağrı taʿālā bulara eylük ve *mühribānlık ƣılup* suçların girü bağışlarıdı. (KE 684/14)

Ayağ diredüm *önegüclik idüp/* Yola girdüm atam ƣatından gidüp (SN 3615)

Çok zamān ol dağı *pādşāhlık eyledi.* (KE 347/2)

Otur tahta vü *pādişāhlığü it/* Dimezven ki bir ayruğ iğlime git (SN 5437)

Şādılıkda çok *perişānlık ƣılur/* Bir perîdür kim Süleymānlık ƣılur

Her kime kim *pîşvâlık* ben *idem*/ Anı ol şâh hazretine iledem (MT 74)

Çağrışup Mūsāya *râzîlik* *kıldılar*. (KE 400/1)

Halk-ıla ben cüz *safâlık* *kılmazam*/ Kimseyile bîvefâlık *kılmazam* (MT 3494)

Eyü hulkı aña bağışlayam andan anuñ daşını *sâkinlik* *kılam*. (KE 694/12)

Et yiyenden pâdişâhlık çün gide/ Bir sünük yiyen ne *sultânlik* *ide* (MT 943)

Anda kim simûrg *sultânlik* *kıla*/ Kamu sultânlar gerek kim ol ana (MT 940)

Şâhidbâzlık *idüp* eydür ahu/ İştirmeze urmağıl iñen dağı (SN 3386)

Dervîş *şâdılık* *idüp* dervîşlere sofrâ çekdi ve °ahdine vefâ *kıldı*. (EGT 64b-10)

Şaçu şaçdılar *şâzılık* *itdiler*/ Muṭîr oldılar aña yüz tıtdılar (SN 3600)

İkisin dağı gördi vü bildidi/ Hemân lahza hoş *şâdılık* *kıldıdı* (SN 4623)

Şarda şeyh-iseñ yene dur şehre git/ Var girü şarlularuña *şeyhlik* *it* (MT 2594)

Bir söz diyeyin sana dinle cânun var ise/ Kim *tama^clık* *eyleme* aklun sana yâr ise (YED 153-1)

Taîrılık *eyledügin* höd ölmeye/ Halkı yaradan olur-ısa revâ (MT 176)

Hîç sizüñ üzere dîn içinde *tarlık* *kılmadı*. (KE 3/14)

Gîñ ve yumşak pes ol kıızı emzürdi ve *tâyalık* *kıldı*. (KE 621/9)

...hağ nesneye *tekebbürlik* *édüp* muṭîr olmamak... (MR EH219b-7)

Tekebbürlik *kıldı* kâfir oldı. (MR S11a-11)

Helâl istegil loğma *toğruluk* *it*/ Harañ etmek ile bitürmegil *it* (SN 270)

Yâ benî İsrâ'îl kim *uğurluk* *kılursa* elin kesevüz. (KE 451/2)

Eger işbu sizüñ üzerüñüze artuğ gelüp *ululuk* *kılursa* nidesiz. (KE 46/6)

Diyesin ki *ululuk* *eyleyüben*/ Bizi kendü luğ ile toylayuban (SN 989)

Ululuk *idüp* kuluñı şâd kıl/ Süciden bugün beni âzâd kıl (SN 1210)

Ne hoş anşuzın bir güher buldum/ Çü *usanlık* *itdüm* yavu *kıldum* (SN 4079)

Eylük idene *yavuzluk kılmağıl*/ Tûtıyıla karga gibi olmağıl (MT 1801)

Yavuzluğu iş itmek olmaz eyü/ *Yavuzluğu idene gelmez eyü* (SN 5465)

Kocadan *yigitlik itmek* hōş degül/ Aslan-ıla itlik itmek hōş degül (MT 479)

Ol suya kim bu *yüziçilik kılur*/ Giriçek İblîs anda bogılır (MT 1091)

Yazılara çıqup tañrıya *zārılık kıladuñuz*. (KE 30/7)

Çabaladı *itdi öküş zārılığ*/ Cānından hem olmışdı bīzārılığ (SN 4391)

Çü bağdı şuya gördi kim gölge yoğ/ Tonın yırtuban *zārılığ kıldı çoğ* (SN 1443)

Ne ata ne anaya söyler idi/ Düni günü *zārılığ eyler* idi (SN 712)

Gülistanlarda yaylarsın taze gülleri yıylarsın/ Yavlak *zārılık eylersin* niçin ağlarsın
bülbül hey (YED 13-5)

Eyle zārılığ-ıla zâr agladı/ Kim felekler hatırını tagladı (MT 666)

Yarın kıyāmet güninde ħor u ħağāretile °azāb-ı elīme vāķi° olup bunca nāle vü *zārılıklar*
kılasın. (MR EH6b-20)

4. BÖLÜM

EK BİRLEŞMELERİ

{+IIk} eki, hem çekim ekleriyle hem yapım ekleriyle birlikte kullanılmaktadır. Yapım ekleriyle birlikte kullanımında yeni kelimeler türetildiği için bu ekler, ekin gelişimi açısından önem taşımaktadır. Ekin sıkça bir araya geldiği eklerin, {+çI}, {+mAk}, {+mAz} ve {+sIz} olduğu görülmektedir. Bu bölümde, bu ek birleşmeleri {+mAkIIk}, {+mAzIIk} ve {+sIzIIk} başlığı altında Türkçenin tarihî dönemlerine ait örneklerle incelenmektedir. {+çIIIk} örnekleri için bkz. 1. 2. 2. Meslek Adları Yapma.

{+mAkIIk}

{+mAkIIk} şeklindeki ek birleşmelerine bakıldığında, tabandaki fiil dikkat çekmektedir. Fiil tabanlarına önce {+mAk} eki getirilerek isimler elde edilmiştir. {+IIk} eki ise isme gelerek soyut adlar oluşturmuştur. Çalışmada Orhon ve Eski Uygur Türkçesi dönemlerinde bu örneklere rastlanmamış; Karahanlı Türkçesinden itibaren kullanımları görülmektedir.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Dönem için Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi, Kutadgu Bilig eserleri taranmıştır.

Bütünlükin korkdunı aysa men *ağrılmaklık* Ya'qûb oğlanları üze. (R 31/66b2=20: 94)

Harezm Türkçesi Dönemi

Nehcü'l Ferâdîs ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. Yalnızca *bilmeklik* örneği tespit edilmiştir.

Ey Cebrâ'îl meniñ tilekimge anıñ *bilmekligi* yeter. (RKE 42r6)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesi eserlerinden Codex Cumanicus ve Kutb'un Husrav u Şîrîn'i taranmıştır.

Küyüp turuptır-mên ölülerniñ *kopmaklıkın* dagı mênü tirilikni. (CC II 74b/18-19)

Kötürmeklik: yok etme, ortadan kaldırma (CC I 35b/20)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir.

Ravza eşcârı otundur gülleri cānımğa ot/ Mümkün olsa anda *bolmağlıg* demî dil-dârsız (N 34-10)

Dîvâne *bolmaklık* tiler köñlüm çü ol reşk-i perî/ Dîvânelerniñ boynına zülfini zincir eyledi (SD 657)

Zulm kıлмақ içre ger yoқ sin kibi āfāk ara/ Zulm *çikmeklikde* hem ʿālemde қani min kibi (N 178-10)

Öy *koparmağlıg* irür düşvâr Ceyhün üstine (N 186-2)

Til açtı bende tig süsen қopup āzād ornındın/ *Oқumaklıkқа* şeh medhin yasadı қadd-ı bālānı (SD 287)

Bir kün murād tapmayın *ölmeklik* içre hîç/ Sekkākî'niñ cihānda tapılmas ber-ā-beri (SD 723)

Cevr-i zulmüñ gerçi *ölmeklik* nişānıdır maņa/ Çünki sindindür hayāt-ı cāvidānıdır maņa (N 119-3)

Vaşl *tapmağlıg* ki ʿışk ehliğa emrîdür muhāl/ Kice vü kündüz işi fikr-i muhāl olmaq kirek (N 37-11)

İmdi *tüzmeklik* kirek elbette ʿişret sâzını/ Döstқа çün şādîlık kildi ve düşmenğa ʿazāb (SD 371)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Döneme ait Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar ve Yûnus Emre Divanı incelenmiştir.

Bunda dağı çokıraq *ağlamağlık* vâcibdür. (MR N10a-3)

Đađ Ta'âlâ'yla *aldağmağlık* kıldılar. (MR N91b-6)

Benden *ayrılmağligün* °özrin tamâm diledün. (KE 470/2)

Fi'l-cümle her °ilim ki sen anı *bilmemekligile* helâkligile mü'eddî olasıñ. (MR N233b-11)

Eti *bitmekligi* tızcek olur. (MR S158b-18)

Bu iki çeñe var *çeynemeklik* âletidür. (MR N214a-7)

Ƙındurıcı bu irkekler üzerine müvekkel toğum *çıkarmağlığa* ve dişiler üzerine müvekkel temkîn vèrüp muđî° olmağlıkda ekin ekmeğiçün ki anı luğfıla sürer. (MR S142b-14)

Dile ãareket vèrüp illallâh *demekligile* işbât kıldün. (MR EH30b-10)

Eger eydürseñ kim pes buları ne fi'lile *dögmeklige* müstağik olurlar. (MR S126b-20)

Anuğ ehlinuğ *durmağlığı* oñmađlığı senüñile ve senüñ beñdeşlerüñiledür. (KE 535/7)

Ana çün korkar suya girmeklige/Su içinde bir nefes *durmağlığa* (MT 1058)

Ƙođlık Allâhu Ta'âlâ'dan ırağ *düşmeklikdür*. (MR N106a-3)

Bir yerde senüñ zıkr *étmekligün* şartı bırağur. (MR EH33b-13)

Susayalar geleler *geçmeklige*/ Kúp suyından egilüp içmeklige (MT 2879)

Mül bayramıñız için *geymeklige* Fir°avndan ve ãavmından dürlü bezek ve ãonlar °âriyet dileñ. (KE 407/14)

Bulardan sen dağı *girmekligi* örgen. (MR N272b-10)

Ana çün korkar suya *girmeklige*/ Su içinde bir nefes durmağlığa (MT 1058)

Vuslat eri olan kişi gerek varlıktan el yuya/ İşbu yola *girmekliğe* bir görelüm yarak nedür (YED 25-2)

Kim *görmeklige* idrāk olına göz aña kifāyet kıla. (MR N19a-12)

Vardı Leylî Mecnun'ı *görmeklige*/ °İşk elinden hâlini sormaklıga (MT 1696)

Süheyl anı *görmeklige* döymeye/ Niçeme yüzine bakup toymaya (SN 1776)

İşidürem sözini göremezem yüzini/ Yüzini *görmekliğe* canum veresim gelür (YED 29-2)

şol kimse kim yemekligi az ola ve *gülmekligi* az ola. (MR EH95a-17)

Susayalar geleler geçmeklige/ Kúp suyından egilüp *içmeklige* (MT 2879)

Andan *inanmaklık* aldı. (KE 570/11)

Ķakımaklığın yudup şabr étmekte bunca řevāblar var. (MR N15b-1)

Din emrinde *şayurmaklığın* az ola. (MR N60b-5)

Kesmeklik böyle vārid oldu. (MR EH190a-20)

İy şardaşum beni dağı senün mekānunda bile *olmaklığı* lâyıķ görmez misin (MR N9b-4)

Niçeme kim hüdhüd ulu kişidür/ Rehber *olmaklık* bu yolda işidür (MT 1537)

Süciyile birle çoğ olur řayāl/ Ki *olmağlığudur* cihānda muđāl (SN 2236)

Anuğ ehlinuğ durmaklığı *oğmaklığı* senüñile ve senüñ beñdeřlerüñiledür. (KE 535/7)

Ol *oynamaklık* řarāmduđına gerek kımār olsun gerek nerd ü şaşranc zıra řaķ Ta°ālā buyurdu. (MR N187b-4)

Her kim ol *ölmeklige* lâyıķ degül/ İlde hem sögmeklige lâyıķ degül (MT 1268)

Serçe gibi bařladuñ *ötmeklige*/ Tûtılara ma°rifet satmaklıga (MT 2865)

Bundan *řaķınmaklığın* °ilācı şoldur. (MR EH62a-6)

Serçe gibi bařladuñ *ötmeklige*/ Tûtılara ma°rifet *satmaklıga* (MT 2865)

Vardı Leylî Mecnun'ı *görmeklige*/ °İşk elinden hâlini *sormaklıga* (MT 1696)

Her kim ol ölmeklige lâ-yık degül/ İlde hem *sögmeklige* lâ-yık degül (MT 1268)

Sıfatun gelmez dile kandaluğun kim bile/ Sun'un *söylemeklige* ben lâ-yık olı-mazım (YED 122-2)

Ammā bu söz ki atıla *toğunmaqlığa* imkân yok. (MR N61b-13)

Yüze yüz *tuşmaqlığı* isterem/ Nite ya bigi arhamı gösterem (SN 2736)

Ādemün helâkligi sebebi dünyada dağı āhiretde ol kelime-i tevħidden dillerin ırak *tutmaqlıkdur*. (MR N35b-2)

Anuñ için ki ol şu aqup gelüp anja *ulaşmaqlığa* sebep ol. (MR N133a-3)

Ne oturmağum var ne yatmaqlığum/ Muħāl ola anı *unutmaqlığum* (SN 4982)

Bir kişi muħdiş olmak *uyumaqlığa* maşşüş degül. (MR N249b-2)

Döndi girü şehrine *varmakliga*/ °İşkına sabr eyleyüp durmakliga (MT 2765)

Evvel ol mâlı *vermekligi* kerih gördügi key hamâkatdandır. (MR EH142b-6)

Her dilile kıyâmete degin ol lâ-ilâhe illallâh de-yen kuliçün *yarlığanmaqlık* dileyen. (MR N33a-1)

Ne oturmağum var ne *yatmaqlığum*/ Muħāl ola anı *unutmaqlığum* (SN 4982)

Şol kimse kim *yemekligi* az ola ve gülme-kligi az ola. (MR EH95a-17)

Her ne kim senden *yıkılmaklık* kopar/ Tevbe bir demde anı girü yapar (MT 1097)

Sizün *yişmeklügenüz* ve düşmanuñuz helâk olmaqlığı gündür. (KE 407/13)

Uçmağ yolına *yörimekligi* ya°nī ke'ennehu bir yola sülük êtdi. (MR N238-11)

{+mAzIIk}

{+mAz} eki, olumsuzluk anlamı veren bir ektir. Bu ek birleşiminde de, tabanda fiiller yer alırken {+mAz} eki ile olumsuz anlamlı isimler oluşturulmuştur. {+IIk} eki, sonrasında eklenerek soyut adlar oluşturma işlevini gerçekleştirmektedir. {+mAzIIk}

örnekleri Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde tespit edilmiştir..

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig eserleri taranmıştır.

Özleri séznürler Tanrıça sezâda adım *bilmezlik* seziki. (R 25/18a1=3: 154)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kıyasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir.

Nâ-ehllerdin, kâfirlerdin, zındıkların müsülmânlar ağzığa tüşdi *bilmeslikdin*. (RKE 145v1)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesinden Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şîrîn'i ve Gülistan Tercümesi taranmıştır.

Almazlıkga sağış etti. (CC II 76a/10-11)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Çağatay Türkçesi için Ali Şîr Nevâî Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfî Divanı ve Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir

Def tabânçe yimekindin güyyiâ kirlip yatur/ Ney nefes *almazlıkındın* âhırî körgüsü tâb (SD 374)

{+sIzIik}

{+sIzllk} kullanımında {+mAklık} ve {+mAzllk} kullanımlarının aksine tabanda bir isim bulunmaktadır. {+sIz} eki tabandaki ismin yokluğunu belirtmekte; ardından gelen {+llk} eki ile ise bu yokluğu bildiren soyut adlar elde edilmektedir. {+sIzllk} biçimindeki ek birleşmelerine Orhon ve Eski Uygur Türkçesi dönemlerinde rastlanmamış; yer alan örnekler Karahanlı Türkçesinden itibaren varlığını sürdürmüştür.

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Döneme ait Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'ân Tercümesi ve Kutadgu Bilig eserleri incelenmiştir.

Bilig birle  alem yo ar yo ladı/ *Biligsizlik* erni  okerdi  odı (AH 14a)

Ançada  ıldı anlar kim tandılar k nj lleri i re  amiyet  wke, *biligsizlik*  wkesi. (R 37/45a3=48: 2)

 ur' nı T zi tilin e *egriliksiz* meger olar  ork sun t p. (R 34/96b1=39: 28)

K r  barsa yal uk bu *erksizlikin*/ Nel k mun a yavla  k t rdi egin (KB 1534)

Esenlik tilese k r *igzizlikin*/ Az atlı  otu  yi tiril ay tigin (KB 4642)

Bu  a ım t g ki bu *k rks zl k m*/ K  em i kelirke bu y zs zl k m (KB 816)

Belki ek er g nini a lık ve * susuzlı ıla* ge  re. (MR EH94b-20)

İdi sa  k dezg  bu yirde begin/ Yo u  tegmese anda *te sizlikin* (KB 2582)

T r s zl k ol bu t r ce yorı/ T r s z ki iler ki ike  orı (KB 4603)

Uvut ol tıdılı  amu   alk sever/ *Uvutsuzluk* erke idi te siz ig (KB 1662)

Uzattı tutarlar olarnı *yolsuzluk* i re yana ta  ir  ılmazlar. (R 28/61b3=7: 202)

Bu  a ım t g ki bu *k rks zl k m*/ K  em i kelirke bu *y zs zl k m* (KB 816)

Harezmi T rk esi

Harezmi T rk esi i in Nehc 'l Fer d s ve Rabguzi'nin Kısas 'l-Enbiy sı taranmı tır.

Bular *arığsızlık* kıılır için bizni melāmet kıılurlar. (RKE 59r14)

Taqı tamuğ qapsandı nefis tilekleri birle: nefis yemek, içmek, tena'um, *qağğusuzlıqını* tiler. (NF 61-1)

Yā Rebbenā, saña sığınur-biz *uyatsızlıqdın*. (NF 387-13)

Meniñ yazuqluğlıkım *yazuksızlıkım* belgölüg bolmağunça çıkmas-men. (RKE 90v5)

Mundın burun Yūsuf için *yolsızlık* kııldıq. (RKE 98r20)

Kıpçak Türkçesi

Döneme ait Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şīrīn'i ve Gülistan Tercümesi incelenmiştir.

Urur başka ata bilmez sapan taş *bilgisizlikdin* ağırıda kıılır baş. (KHŞ 3553)

Menim tég hīç ādamī zād bolmasuñ bu *davlatsızlıkımdın* vāy feryād. (KHŞ 2612)

Urmağa *hürmetsizlikden* hīç nime kıoymadı. (GT 253-10)

Melik munuñ kibi uluğ-nıñ kıadrin bilmedi *izzetsizlik* itti. (GT 70-10)

Körer kim bir yolu kėtmiş kıararı *kıararsızlıkda* bolmış meñzi sarı. (KHŞ 1710)

Yaraşmaz bu *kılıksızlıqını* kıoğğıl setire kıılma kıoy imdi kerīm kııl. (KHŞ 3354)

Eger alsañ köñül endīşe yok hīç *köñülsizlikdin* edğü pīşe yok hīç. (KHŞ 3925)

Körksizlik: çirkinlik (CCI 38b/10)

Soñra düşmenler külüp ta'ne-ler urup benim bu *mürüvvetsizlikke* haml itip aytkaylar şīr. (GT 49-3)

Ayıttı *şabırsuzluk* cehl érür bil ayıttı şabır kıılmağğa kerek dil. (KHŞ 2542)

Saksızlık: hastalık, sağlıksızlık (CC 38b/1)

Bu *susuzluğğa* niçe tiş bilersen yüzümdin bu suvum tökmek tilersen (KHŞ 1672)

Uyatsızlıqını aşurdı çağındın tişilerde uyat bolmaz aymış çın. (KHŞ 3674)

Bir kiçe mekke yazısında ğāyet *uykusuzluğdan* yörümege tākātım almayım tüşüp yattım. (GT 110-12)

Vefāsızlık itmek mürüvvet degül. (GT 72-1)

Vefasızlığdın tēyü bildi érmez umınc birle oturdı şabır ıldı. (KHŞ 2149)

Kétip aşmüm niçe kim gencim arttı veli *yārsızlıđımdın* rencim arttı. (KHŞ 1841)

Yazıksızlıđıñnı arzulap Tēñri köçürdi/ haziz boyıñ mēñülükge. (CC II 70b/15-16)

Çağatay Türkçesi Dönemi

Çağatay Türkçesinden Ali Şır Nevâi Divanları, Hayretü'l Ebrâr, Mevlânâ Lutfi Divanı, Mevlânâ Sekkâkî Divanı incelenmiştir. *Edebsizlik* ve *nengsizlik* örneklerine rastlanmıştır.

Hüsnüñ çağında tā ni *edebtsizlik* itti gül/ Kim yüzini anattı şabā zağm-ı kācdın (LD 1464)

aysı şūđ-ı bāde-peymā bezmidin sürgeç mini/ *Nengsizlikdin* yırađrađ turuban tilmürmedim (N 172-15)

Eski Anadolu Türkçesi

Eski Anadolu Türkçesine ait Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkīdin, Süheyl ü Nevbahar, Yûnus Emre Divanı incelenmiştir.

Ne arıdan göñli fersûde ola/ Ne *arusızlığdan* âlûde ola (MT 1084)

Bularuñ söylemedügi *dilsüzlükden* ve sözden almađdan ötürü degül. (KE 324/10)

Edebsüzligile ki şöhetden aça. (MR 274a-14)

Ki yâd yirde süci içüp yatmağıl/ *Edebsüzlük* olur anı itmegil (SN 1099)

Bir gün yāranları geldiler ki *evsüzlük* perişānlıđından atırın şoralar. (EGT 54a-7)

Tîre *gözsüzlükden* oldu baña hâl/ Göz gerek baña gerekmez mülk ü mâl (MT 1943)

Ve ʿarab beglerinden bir beg ki *insâfsuzluğu-la* meşhûr olmuş-ıdı, ziyârete geldi. (EGT 13a-9)

Başuma *kutsuzluk* od saçmış-durur/ ʿÖmrüm ogurlıg-ıla geçmiş-durur (MT 3579)

Benüm ehl-i ʿayâlüme saʿyümi, *mürüvvetsüzlige* haml iderler ve bunı dirler. (GT 15a-14)

Şusuzlıktan tākātı tāk olmuş-ıdı. (EGT 44a-11)

İy kavm bizi kavmumuz bunda *susuzluk* belâsından ötürü feryād isteyü viribidi. (KE 118/11)

Şöyle şanalar ki açlıktan *şusuzlıktan* şol hâle gelmişdi. (MR N283b-3)

Yidi deniz geçer isem yitmiş ırmak içer isem/ *Susuzluğum* kanmaz benüm dost şerbetiyle kanayın (YED 119-7)

Ol kayğuyı ve *ussuzluğın* giderdi. (KE 61/13)

5. BÖLÜM

İKİLEME YAPMA İŞLEVİ

İkilemeler, anlatımı daha etkin kılmak için yakın, eş ya da zıt anlamlı bir veya birkaç kelimenin yan yana gelmesiyle oluşan söz öbeklerine denmektedir. Hemen hemen bütün dillerde ifadeyi zenginleştirmek için aynı ya da farklı kelimelerin art arda yinelenmesiyle oluşan bir anlatım şeklidir (Hengirmen 1995: 400-409). {+IIk} eki ile elde edilen ikilemeler, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden itibaren görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesi Dönemi

Dönem eserlerinden Altun Yaruk, Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Irk Bitig, Kuansı İm Pular, Maytrisimit; Süücü, Şine-Usu, Taryat, Tez Yazıtları incelenmiştir. Yalnızca *ürlükli ürlüksüzli* örneği tespit edilmiştir. Örnek, zıt anlamlı kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

Ürlükli ürlüksüzli inçip m(ä)nli mänsizliđä ulatı. (AY 3285)

Karahanlı Türkçesi Dönemi

Karahanlı Türkçesi için Atabetü'l Hakâyık, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlıca İlk Kur'an Tercümesi ve Kutadgu Bilig eserleri taranmıştır. Bulunan *ağırlık küşüşlük*, *kaşalık yakınlık*, *körklüglük yaraşıklık*, *küvençlik tiriglik* örnekleri yakın anlamdaki kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşurken; *baylık çığaylık* örneğinde zıt anlamlı kelimeler birlikte kullanılmaktadır.

Ol Tañrıka *ağırlık küşüşlük*. (R 33/70a1=35: 10)

Bu *baylık çığaylık* azuk yokluğı/ Çığaylık tip ayma qarın tokluğın (AH 17b)

İlig aydı barsa yarağlığ turur/ *Kaşalık yakınlık* ulağu bolur (KB 6281)

Tilemez-miz meger *körklüglük yaraşıklık*. (R 26/35b2=4: 62)

Küvençlik tiriglik kötürdi özin/ Yayığ dünya mindin evürdi yüzün (KB 1073)

Harezmi Türkçesi Dönemi

Nehcü'l Ferâdis ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâsı incelenmiştir. *Pelîdlik arıgsızlıq, uçuzlık kızlık ve yavaşlık yumşaklık* olmak üzere üç örneğe rastlanmıştır.

Hemîşe *pelîdlik arıgsızlıq* birle ömrini keçürgen zâ îfa erdi. (NF 68-4)

Uçuzlık kızlık tegme biri yetti yıl bolğusu turur. (RKE 90r13)

Cânını *yavaşlık yumşaklık* birle algıl. (RKE 237v8)

Kıpçak Türkçesi Dönemi

Kıpçak Türkçesi eserlerinden Codex Cumanicus, Kutb'un Husrav u Şîrîn'i ve Gülistan Tercümesi incelenmiş; *ucuzluk kızlık ve şafâlıg yigitlik* örnekleri tespit edilmiştir.

Ucuzluk kızlık él handın urur lâf kim anıñ hükmi birle tüzlür etrâf. (KHŞ 1985)

Tiriglik bâğı tég bâğ yok *şafâlıg yigitlik* meyvesi tég hem mazalıg. (KHŞ 1119)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Bu dönem için Dede Korkut Kitabı, Gülistan Tercümesi, Kısas-ı Enbiya, Mantıku't Tayr, Münebbihü'r-Râkîdin, Süheyl ü Nevbahar ve Yûnus Emre Divanı incelenmiştir. *Senlik benlik, âcizliğ hakîrlig, şusuzlık açlık, varlık yokluk* örneklerine rastlanmıştır.

Sen seni bilemeyince eren nazar kılmayınca/ *Senlik benlik* ara yirden gidermezsen oldı duzak (YED 72-5)

Anuñ âzametin senüñ *âcizliğün hakîrligün* bilesin. (MR EH5a-14)

Bu resm ile çün gitdi üç dün ü gün/ *Şusuzlıktan açlıktan* oldı zebün (SN 3537)

Havf u reca gelmez anda *varlık yokluk* birağana/ İlm ü amel sığmaz anda ne terâzu var ne sırât (YED 11-7)

SONUÇ

Bu çalışmada, {+IIk} ekinin gelişimi ve işlevleri; ad yapma, sıfat yapma, ekin yardımcı eylemlerle kullanımı, ek birleşmeleri ve ikileme yapma başlığı altında beş bölümde incelenmektedir. Ad yapma bölümü içerisinde; somut ad, soyut ad ve kalıcı ad yapma işlevi olmak üzere üç alt başlık bulunmaktadır. Somut ad yapma işlevi kendi içerisinde bitki ve hayvan, eşya ve alet, giysi, organ, yer adı yapma işlevi; soyut ad yapma işlevi ise aidiyet ve mensubiyet, meslek, renk, tıp terimleri, ölçü adları yapma işlevi olarak beş alt başlıkta irdelenmektedir.

{+IIk} yapım ekinin, somut adlar oluşturma işlevi içerisinde bitki ve hayvan adları yapma işlevine az rastlanılmıştır. Fakat rastlanan bazı örnekler, kullanım sıklığı taşımaktadır: *yüzerlik vb.* Giysi adları ise çeşitli şekillerde oluşmuştur. Giysinin; hangi zaman diliminde giyildiğine, hangi kumaştan yapıldığına ya da vücutta hangi bölgeyi örttüğüne dair kelimelerin sonrasında gelen ek; giysi adları oluşturmuştur. *Gecelik, kaftanlık, butluk vs.* Yer adlarında; *borluk, ekinlik, çeçeklik* örneklerinde görüldüğü gibi ‘bir nesnenin çokluğuna’ işaret edilmektedir. Genelde o yerde bulunan nesnenin çokluğu esas alınarak elde edilmiştir: *borluk, ekinlik, çeçeklik vb.*

Ekin en çok rastlanan soyut adlar yapma işlevinden ise aidiyet ve mensubiyet adlarına bakıldığında; tabanda dinî, millî ya da herhangi bir görüş bulunmakta ve eklenen ek ile bu görüşe duyulan bağlılık bildirilmektedir. Bu işlevin kullanımı ise İslamiyetin kabulünden sonraki eserlerde büyük artış göstermektedir. *Gazilik, şehitlik, Müslümanlık vs.* Meslek isimleri oluşturulurken somut anlamdan soyut anlama geçiş sağlanmıştır: *casusluk, çabançılık, yemişçilik vb.* {+IIk} eki ile elde edilen renk adları ise; tabanda renk adı bulunurken, gelen yapım eki ile belirtilen rengin soyutluğu arttırılmıştır. *Aklık, karalık, kızılık vs.* {+IIk} ekinin işlevlerinden bir diğeri ise tıp terimleri oluşturmaktadır. Çalışmada yer alan örneklere bakıldığında, bu terimlerin büyük çoğunluğunun hastalık adı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Ele alınan eserlerde; ekin sıklıkla {+çI}, {+mAk}, {+mAz}, {+sIz} gibi eklerle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Ekin, {+çI} ekinden sonra kullanımında genellikle

meslek adı elde edilirken; {+mAk}, {+mAz} ve {+sIz} eklerinden sonra kullanıma girdiğinde soyut adların oluşumunun daha fazla olduğu görülmektedir.

Ekin tarihsel yolculuğunda, kullanım sıklığının arttığı ve işlevlerinin de gelişerek genişlediği görülmektedir. Ekin Orhon Türkçesi eserlerinde, daha çok eklendiği kelimeye “layık, uygun olma” anlamı kattığı görülmüştür: *bäglük, eşilik; adgırlık, bugralık*. Eski Uygur Türkçesi döneminde ekin işlevlerinde artış başlamış; özellikle yer adı yapma işlevine ilişkin örnekler sıkça rastlanmaktadır. *Agılık, aşlık, borluk vb.* Karahanlı döneminde ise İslamiyetin etkisiyle Türkçede yer edinmeye başlayan Arapça ve Farsça kelimelere de eklenmeye başlamıştır. Ek, bu dönemden itibaren diğer işlevlerinin yanı sıra soyut adlar türetiminde de sıklıkla görülmektedir.

Ek, az rastlansa da argo kelimeler türetilmektedir. Bu konuda, Türkçenin tarihî dönemlerine ait sadece bir örnek bulunmaktadır. Bu örnek, Dîvân-u Lügati't Türk'te “söğmek için kullanılır, puşt” anlamında verilen *kötlük*tür. Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi incelendiğinde ise bu doğrultuda dokuz farklı örnek bulunmaktadır. “zekâsı az gelişmiş olma durumu, budalalık, anlayışsızlık, akılsızlık” anlamında *ahmaklık*, “parasız, züğürt olma durumu” anlamında *kokozluk*, “kurnazca iş, dalavere, dolap” anlamında *orostopolluk* vs.

Ekin en dikkat çeken özelliği, zarf yapmaması olmuştur. Sıfat yapan eklerin hepsinde görülen bu özellik, {+Ilk} ekinde görülmemektedir.

Çalışmada bulunan *tüwlik* örneği, dikkat edilmesi gereken bir durum oluşturmaktadır. Ek, sadece bu örnekte yansıma bir sözcüğe eklenmiş; “tükürük” anlamına gelen bir tıp terimi elde edilmiştir.

Çalışmada esas alınan eserler incelenirken, ekin Arapça ve Farsça birçok tabana gelebildiği ve dilimize birbirinden farklı yeni anlamlar kazandırdığı da tespit edilmiştir. Üstelik bu işlevi gerçekleştirirken sözcüklerin yalın hâllerine eklenerek Türkçeyi Arapça ve Farsça eklerden arındırmıştır.

{+Ilk} ekinin; Orhon, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi eserlerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu büyük ölçüde tespit edilebilirken Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde bu uyumun göz ardı edilmeye başlandığı görülmektedir.

Yapılan araştırmaya bakıldığında; {+Ilk} ekinin, Türkçenin ilk eserlerinden günümüz eserlerine kadar varlığını kuvvetle devam ettirdiği, gelişimini ve işlevlerini zaman içerisinde sürekli olarak arttırdığı saptanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, T. A.-A Tariktaroglu, E. Gemalmaz (2004). *Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Argunşah, M.- G. Güner (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis III, Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lügati't Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, N. (2015). Türkçede +İlk Ekinin İşlevleri Üzerine. *X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (602-606). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Berta, Á. (2004). *Sözlerimi İyi Dinleyin... , Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını*. (Çev. E. Yılmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (2010).
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Cunbur, M. (1952). *Gülşehrî ve Mantıku't-tayr'ı* (Doktora Tezi). AÜ DTCF.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Eckmann, J. (1956). *Nehcü'l Ferâdis I*, Tıpkıbasım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2012). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. G. Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Edip Ahmed b. Mahmud Yüknekî. (2019). *Atebetü'l Hakâyık*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Eraslan K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. Von. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. M. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Hüseyin ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton J. R. (1988). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*. (E. Korkut, İ. Birkan, Çev.) Ankara: Simurg Yayınları. (1998).
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hoca Mesud (Mes'ud bin Ahmed). *Süheyl ü Nevbahâr: İnceleme-Metin-Sözlük* (Nşr. Cem Dilçin). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları (1991).
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2020). *Mevlânâ Lutfî Dîvân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levend, A. S. (1968). *Ali Şir Nevaî-Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler, IV. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Müler, F. W. K.-A. Von Gabain (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi*, (Çev. S. Himran). İstanbul.
- Özkan, M. (1993). *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rabgûzî. *Kıssaşü'l-enbiyâ* (Nşr. Aysu Ata), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1997.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdisi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram (Burkancılığın Vaibhâşika tarikatine ait bir eserin Uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası.
- Tekin, Ş. (1993). *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2019). *İrk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S.-Zülfikar, H. (1955). *Nehcü'l-Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1976). *Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri*. *Türkiyat Mecmuası*: 330-363.
- Timurtaş, F. K. (2015). *Yunus Emre Divânı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tokyürek, H. (2015). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegziñç*. Kayseri: Laçın Yayınları.

Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Yılmaz, E.- N. Demir.- M. Küçük,. (2013). *Kıyas-ı Enbiyâ, Türk Dil Kurumu Nüshası, Metin-Sözlük-Dizin-Notlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuzarslan P. (2002). *Münebbihür-rakidin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.